

Fuimus Troes! Már csak voltunk 2000! A Nemzeti Kulturális Alap kuratóriuma lapunkat megmérte és könnyűnek találta. Nem szeretnék a helyükben lenni, amikor Anubisz isten tartja majd a mérleget, egyik serpenyőjében a tollpíhével, a másikban az NKA kuratóriumával, ezzel a sötéten dobogó, nagy szívvel. De ez akkor lesz majd. Addig is, kérem a tárgyilagos olvasót, ítéljen maga is: lapozzon bele a 2000 huszonhét évfolyamába, amely honlapján, az archívumban word vagy pdf-formátumban teljességgel hozzáférhető, és állítsa mellé azoknak a lapoknak az évfolyamait, amelyek annyi támogatást kaptak most, amennyi a 2000-nek fennállása óta még soha nem jutott. Ámde vesszenek a vesztesek és éljenek a győztesek! Éljen, aki ilyen életet – kutyaéletet, lakájéletet – élni akar.

Egy folyóirat szellemi függetlenségének ára van. És ebbe az árba a legrosszabb időkben beletartozik a folyóirat halála is. És csak az meglett szerkesztő, akinek szívében nincsen államapja, ki tudja, hogy az életet, lapja „halálra ráadásul kapja, s mint talált tárgyat visszaadja bármikor – ezért őrzi meg...”

ÖV ALATT

TISZTELT PÁLYÁZÓ!

Sajnálattal tájékoztatjuk, hogy az alábbi pályázati cél támogatására, azaz A 2000 IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVI LAP 2016. ÉVI 11 LAPSZÁMÁNAK MEGJELENTETÉSÉRE a Nemzeti Kulturális Alaphoz benyújtott pályázata – a SZÉPIRODALOM KOLLÉGIUMA 2016. 04. 06. napján született döntése alapján – nem részesült támogatásban. Elutasítás indoka: A Szépirodalom Kollégiuma a felhívásra benyújtott pályázatot megvizsgálta, mely megfelelt a kiírás formai feltételeinek. A kollégiumi testület a szakmai bírálatot elvégezte. A támogatott pályázatok körét a beadott pályázatok száma és minősége, valamint a rendel-

kezésre álló támogatási keret együttesen határozta meg. Mindezeket figyelembe véve a benyújtott pályázat támogatására nincs lehetőség. Ezúton tájékoztatjuk, hogy az Ávr. 102/D. §-a szerint jelen levél kézhezvételéről számított 10 napon belül írásban kifogást nyújthat be, melyet a Felhasználói fiók/Benyújtott pályázatok/(adott pályázat) Egyéb pályázati dokumentum feltöltése menüpontban, a vonatkozó pályázathoz kell feltölteni. A kifogás benyújtására nyitva álló határidő elmulasztása miatt igazolási kérelem benyújtásának nincs helye. Kérjük a fentiekben foglaltak megértő tudomásulvételét.

Budapest, 2016. április 28.

2000

I R O D A L M I É S T Á R S A D A L M I H A V I L A P

Szerkeszti: Barabás András, Bojtár Endre, Czeglédi András, Kovács János Máttyás, Margócsy István, Szilágyi Ákos, Trencsényi Balázs. Olvasószerkesztő: Ambrus Judit

Barabás András • Kovács András Ferenc

Czeglédi András • Trencsényi Balázs

Nick Elsdorf • Ferencz Győző • Tóth Krisztina

Tábor Ádám • Rakovszky Zsuzsa • Ambrus Judit

Spiró György • Walther von der Vogelweide

Szilágyi Ákos • Lev Lunc • Bojtár Endre

Margócsy István • Kukorelly Endre

Marno János

2016. 1–2. szám

Ára: 900 Ft

nka
Nemzeti Kulturális Alap

2000

IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVI LAP

Szerkeszti: Bojtár Endre, Herner János, Horváth Iván, Lengyel László, Margócsy István, Szilágyi Ákos, Török András.

»...mert a világon a legközelebb én állok magamhoz.«

BOHUMIL HRABAL 39

»A rendőr kislánya tanul zongorázni.«

NÁDAS PÉTER 19

»Horatiusnak rossz napja van«

PETRI GYÖRGY 18

»Ők rontották el a liftet, ha éppen tudni akarja.

Az a két nyugdíjas.

Molotov és Hruscsov.«

MÁNDY IVÁN 49

Mcmxxxix Április

Szerkesztőségi órák: csütörtökön délután kettőtől négyig a New York kávéház karzatán.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Ambrus Judit kritikus szerkesztő

Barabás András (1954) műfordító, szerkesztő

Bojtár Endre (1940) irodalomtudós, műfordító, szerkesztő

Czeglédi András (1970) esztéta, szerkesztő

Ferencz Győző (1954) költő, irodalomtörténész, műfordító

Kovács András Ferenc (1959) költő

Kukorelly Endre (1951) költő, író

Lunc, Lev Natanovics (1901–1924) orosz író

Margócsy István (1949) irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő

Marno János (1949) költő, író

Nick Elsdorf (1950) menekült közgazdász

Rakovszky Zsuzsa (1950) költő, író

Spiró György (1946) író

Szilágyi Ákos (1950) költő, esztéta, műfordító, szerkesztő

Tábor Ádám (1947) költő, esszéíró

Tóth Krisztina (1967) költő, író

Trencsényi Balázs (1973) történész, szerkesztő

Walther von der Vogelweide (1170–1230) német költő

2000

I R O D A L M I É S T Á R S A D A L M I H A V I L A P

28. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM

Barabás András	2	Lekonyuló pitypang
Kovács András Ferenc	3	Szép vagy, gyönyörű vagy, Madagaszkár!
Czeplédi András, Trencsényi Balázs	5	Márczius tizenötödiki disputa
Nick Elsdorf	16	Közel-Nyugati Levél
Ferencz Győző	27	A kezdőpontokról, végződés nélkül
Tóth Krisztina	28	Hinta
Tábor Ádám	31	Versek
Rakovszky Zsuzsa	33	Klondike
Ambrus Judit	38	Esti kérdés
Spiró György	42	Egyéni törvényjavaslatok
Walther von der Vogelweide	47	Versek

DOKU-MENTÉS

Szilágyi Ákos	52	Az Orosz Forradalom majmai
Lev Lunc	66	„Jönnek a majmok!”
Bojtár Endre	72	Idegen és saját a történelemben
Margócsy István	79	A folyóirat-kultúra a magyar irodalomban
2000-beszélgetés	89	Kánon és hatalom
Képek		A 2000 dokumentumaiból

FELELŐS SZERKESZTŐ: BARABÁS ANDRÁS

SZERKESZTŐK: BOJTÁR ENDRE, CZEGLÉDI ANDRÁS, KOVÁCS JÁNOS MÁTYÁS, MARGÓCSY ISTVÁN, SZILÁGYI ÁKOS, TRENCSENYI BALÁZS

OLVASÓSZERKESZTŐ: AMBRUS JUDIT

ONLINE SZERKESZTŐ: NAGY MÓNIKA ZSUZSANNA **LAPTERV:** SZÜTS MIKLÓS **SZERKESZTŐSÉGI MUNKATÁRS:** RÉTI PÉTER

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK: HERNER JÁNOS, HORVÁTH IVÁN, TÖRÖK ANDRÁS, LENGYEL LÁSZLÓ

SZERKESZTŐTÁRSUNK: KÁLMÁN C. GYÖRGY (1995–1996), SZÜTS MIKLÓS (2002–2012)

LEVÉLCÍM: 1380 Budapest, Pf.: 1090. **E-MAIL:** ketezer.lap@gmail.com **INTERNET:** www.ketezer.hu

FACEBOOK: <https://www.facebook.com/2000IrodalmiEsTarsadalmiHavilap>

KIADJA A MENTOR IRODALMI ALAPÍTVÁNY. FELELŐS KIADÓ: CZEGLÉDI ANDRÁS. ELŐFIZETÉSBE TERJESZTI A MAGYAR POSTA RT. HÍRLAP ÜZLETÁGA (BUDAPEST 1008, ORCZY TÉR 1.) ELŐFIZETHETŐ VALAMENNYI POSTÁN, KÉZBESÍTŐKNÉL, E-MAILEN: HIRLAPELOFIZETES@POSTA.HU, FAXON: 303-3440. TOVÁBBI INFORMÁCIÓ: 06 80 444-444. ELŐFIZETÉSI DÍJ EGY ÉVRE 4800 FT, FÉL ÉVRE 2400 FT.

KÉSZÜLT GOUDY ÉS OFFICINA BETŰKKEL. TÖRDELÉS: SÖRFŐZŐ ZSUZSA. NYOMDAI NYOMÁS, KÖTÉSZET: ADUPRINT KFT. FELELŐS VEZETŐ: TÓTH BÉLÁNÉ

ISSN 0864-800X. RÉGEBBI SZÁMAINK KORLÁTOZOTT MENNYISÉGBEN KAPHATÓK AZ ÍRÓK BOLTJÁBAN. KÉZIRATOT NEM KÜLDÜNK VISSZA.

TÁMOGATÓNK: NEMZETI KULTURÁLIS ALAP (2015-ös pályázati keret)

2000 leütés

Lekonyuló pitypang

Nem mi nyertük a legtöbbet.

Virág az ember – s az embernek halála igen iszonyú és röttenetes dolog –, de nem virág minden folyóirat, következésképpen a halála is kevésbé iszonyú. S ha mégis virág némelyik, nem mindegy, miféle. Ha egyszer az a jelszó: virágozzék minden pitypang, akkor mi, nem kellőképpen őshonos növénykéek, nem virágozunk és nem is virágozhatunk tovább, a terepet átveszi a gazdanövény, a *Taraxacum officinale*. Hogy miért pont ő, arra nincs logikus botanikai magyarázat, van viszont mozgalmi.

Csakis a szeretett mozgalmi emlékeknek, meg az emlék újraélesztésére való őszinte törekvésnek tulajdonítható, hogy megint Kinyíltott a pitypang, mottóvá lett az ötvenes évek elejének úttörődala, melyet az eredeti felvételen operettprimadonna szólójával megerősített gyerekkórus vett fel (zene: Kemény Egon, szöveg: Dalos László, a komponista 1953-ban Erkel-díjat kapott gyerekeknek írt kórusaiért). Ezzel a régi-új, ám roppant fiatalos mozgalommal, s a Kacsóh Pongrác-i irálllyal nem tudjuk tartani a lépést, képtelenek vagyunk ennyire kinyílni.

Ily sportív nemzetben ez nem vezethet jóra. Úgy lehet, nem értettük meg az idők szavát, gondolatban leegyszerűsítettük a helyzetet. Észre kellett volna vennünk, hogy a sport iránti rajongás megfér a verseny masszív utálatával, sőt üldözésével és teljes kiküszöbölésével. Ha az erőtér eléggé központi, közel áll ahhoz, hogy a gazdaságban és a politikában is versenytárs nélkül uralkodjék – különben nem is volna méltó a „központi” nevezetre.

Mostantól sörálatéten is elférne a lap, de a rátarti szerkesztők nem élnek a sajtótörténeti lehetőséggel. A fejlődés nélküliünk robog tovább, köszönjük az eddigi kitüntető figyelmet, de nincs itt már semmi néznivaló, tessék továbbhaladni.

Búcsúzzunk a szerető nagymama súlyos élettapasztalatait gyengéden megfogalmazó intellemmel: „az a fontos, hogy ne legyen háború”.

Barabás András

Kovács András Ferenc

SZÉP VAGY, GYÖNYÖRŰ VAGY, MADAGASZKÁR!

„Vivát Benyovszky!” (Írta: Jókai)

Madagaszkár szigetország, messzi
Dicsőségét egekig degeszti –
Örömnép tombol, ha tavaszt vár,
Mennyre is plakátokat ragaszt már.
Hivatalból sok kisikált uracs
Vigyorog, mint haramiás kulacs,
Csókos bokály, ostor, madaras tál –
Falvédőn él boldog Madagaszkár!

Büszke földjét igaz fajta lakja,
Bárkinek van ipa, napa, apja –
Nagy a család, szapora a jószág,
Szép hagymázzal dacol a valóság,
S hogy főtörzsek, hős törzsfők megértsék:
Lefagy az ész, de fő az egészség!
Szolga félsszel suny fejet a malgas –
Némán harsog, de neve ma: „Hallgass!”

Néphumorban a fene se tréfa...
Hemzseg, zsúfolt a majomkenyérfa!
Ős törzsökét frusztrált falu vájja,
Floreálhat kortárs faunája –
Védettek és veszélyeztetettek
Kipusztulnak szeszélyekben, tettleg.
Szent hona jön gerincteleneknek –
Könyvek, költők gerinctelenednek.

Madagaszkár: hit! Vivát Benyovszky!
Posztjáról itt egy csicskást se nyomsz ki.
Mind félmajom, vagy tán az, egészen –
Fogy a banán, tűnik közön s kézen...
Fészekrablók, ragadozó fosszák
Fosztják a kínt – adakozón osszák!
Gyáva gőggel meglapul a malgas –
Kiskirályok közt nagy úr az alhas...

Megüzeni ágrólszakadt gazdag –
Köteles a póri gatyamadzag...
Ha ki irigy, lázad s fanyalogna –
Kösse magát honos fafajokra...
Ha hatalom máza tapad rájok,
Szót is visznek vázapapagájok,
Variálnak varik, makik, indrik –
Indirekt van, ami, s akik mindig.

Ismét henceg, de mit ér a malgas,
Ha a harcos semmiség hatalmas?
Köznap is vak gyűlölség, haragnap –
Betűt vetnek, új ugart aratnak...
Mind bennszülött! Kinn züllött világ van.
Itt bezártan fertőz több silány tan –
Oktat lopni, hazudni meg csalni...
(Ó, jaj, még kell hakni, még kell talmi!)

Madagaszkár serény sziget, messzi –
Körben dühödt néptenger fereszti...
Ha ki rajta pattog, hadar – az sztár,
Habár titkár, bankár maga gaz kár!
Madagaszkár irtott, vad bozótnak
Szavalt szózat, irtózat s bohózat –
Isten arcán mocskos ragtapasz, sár...
Gyönyörű hely, otthon Madagaszkár.

Március tizenötödiki disputa

CZEGLÉDI ANDRÁS: Különös alkalomból jöttünk össze: kerek huszonhat éves a lapunk. Ám ez nem egy ünnepi beszélgetés, s nem csupán azért nem, mert a huszonhat nem elég ünnepélyesen kerek szám. Azért kéne valamifajta beszélgetést folytatnunk, mert fogalmunk sincs, mi lesz velünk. Nem tudjuk, mi lesz a 2000-rel, április jön és fogalmunk sincs a folytatásról. Amikor ez a beszélgetés készül, akkor még ugyanis nem ismeretes, kapunk-e erre az évre NKA-támogatást. E nélkül a támogatás nélkül pedig nincsen tovább. Annak nem sok értelmét láttuk szerkesztőségileg, hogy a 'nagy öregek', alapító és majdnem alapító atyák újra elmesélik a lap egész történetét. Annak viszont lehetne teteje, értelme és jelentősége, hogy két ilyen középgenerációs szerkesztő, aki nem volt ott az elején, próbáljon el-
töprengeni, nem is feltétlenül erről a huszonhat évről, hanem inkább arról: mit jelentett nekünk ebből a huszonhat évből az a tizenhárom, amikor itt voltunk, s hogyan tovább? Balázs, fel tudod idézni, hogy kerültél a laphoz?

TRENCSÉNYI BALÁZS: Úgy kerültem a laphoz, hogy Kovács Jani fölhívott és mondta, hogy többen felvetették a szerkesztőségben: szívesen „kipróbálnának” szerkesztőként is. Mondjuk nekem akkor volt benn szövegem a lapnál, kérték, hogy szóljak hozzá Ungváry Krisztián forrásközléséhez. Később már a szerkesztőség tagjaként, megtudtam, hogy volt egy régen futó belső vita a lap jövőjéről. Akkoriban nagyon sokan az alapító atyák közül, persze nem is tudom, hogy ki volt valójában alapító atya, mindenesetre a kilencvenes

évekbeli 2000 meghatározó figurái közül, már nem voltak rendszeres szerkesztők: Lengyel László, Török András, Herner János... Horváth Iván meg mintha pont akkor ment volna el, én már nem találkoztam vele a szerkesztőség keretei között. Nyilván felmerült, hogy valamilyen módon érdemes lenne máshonnan is meríteni. Akkor még nagyon úri módon tárgyaltunk, némi javadalmazást (ezt Bojtár mondta így) is ígértek. Azt hiszem, nem árulok el nagy titkot se neked, se a lap tömeges rajongótáborának, ha továbbfűzöm a történetet azzal, hogy ezután egyből elkezdtem azon ötletelni, miként lehetne a mi generációunkat behozni. Köztem és az eredeti csapat legfiatalabbja között is több mint húsz év a korkülönbség, s nyilvánvaló volt, hogy ez nagy távolság, ezért én nem egyénileg, hanem egy generációváltás programjával próbáltam fellépni. Ami, be kell valljuk, nem sikerült.

Cz. A.: Vagy csak annyiban, hogy én is a laphoz kerültem.

T. B.: Igen, te voltál az első, akit mondtam, hogy szerintem be kéne vonni. De azért voltak más nevek is a listán. Nem tudtam, hogy páran éppen akkoriban kerültek a sokban hasonló helyzetben lévő, új utakat kereső *Beszélő* szerkesztőségbe. Világos volt, hogy van ez a hetven körül született generáció, akik harmincegynéhány évesek, azon már túl, hogy pályakezdők legyenek, de azon még innen, hogy intézmények legyenek a kezükben, és hogy őket kellene mozgósítani. De aztán az is kiderült, hogy a nemzedéki távolságok nagyon nagyok és egyáltalán nem olyan egyszerű közös nevezőt találni. Utána még egyszer megéltük mindezt, amikor mi próbáltunk egy nálunk fia-

A 2016 márciusában rögzített beszélgetésen lapunk két szerkesztője, Czeglédi András és Trencsényi Balázs vett részt.

talabb generációt behozni, talán kisebb is volt a korkülönbség, tíz év, és ez sem sikerült. Ami azért furcsa, mert közben meg a huszadik század magyar kultúrtörténete mindig arról szól, hogy egyrészt vannak erős nemzedéki identitások, miközben ezeket meg átmetszik az ideológiai törésvonalak. Nem lehet mondani, hogy a magyar kultúra történetével és morfológiájával hivatásszerűen foglalkozók ne lettek volna tudatában annak, hogy a nemzedékek között közvetíteni kell, különben nagyon el lehet veszíteni a szálat, de úgy tűnik, hogy a szál elvesztésének a lehetősége be volt kódolva a rendszerváltás utáni humán értelmiség történetébe.

Cz. A.: Amit most mondtál, azt nem tudom nem nagyban olvasni és értelmezni: nem csak enél a lapnál nem sikerült ez a generációváltás. Mintha szabadelvűek, liberálisok, vagy akár a legkülönbözőbb baloldaliak teljes, össze nem mosható spektrumában ez az egész átadás-átvétel nem sikerült volna. Nem csak szűk (párt)politikai értelemben. Ilyen szempontból a hetvenes évek elején született nemzedék nagyon furcsa, felmás helyzetben van; már ha egyáltalán nemzedékről van szó, és nem csak véletlenszerű kohorszokról. Tehát, hogy mi még talán megélhettük sikerként vagy félsikerként azt, ami '89 körül és után történt, legalábbis egy ideig, aztán a dolog valahogy félrement. Itt nagyon fontos az is, amit már említettél: te is, meg aztán én is, gondolkodtunk többekben a saját generációinkból, akiket be szerettünk volna vonni a lapszerkesztésbe; és ez nem jött össze. Elképesztő kaliberű emberek intézményesen nem tudtak megkapaszkodni sehol sem. És hát nem bizonyult sikeresnek a további generációs megújítási kísérlet sem, a nálunk fiatalabb szerkesztőtársakra kalibrált, online *Vilany2000*.

T. B.: Tulajdonképpen négy különböző generációról beszélünk a lap életében, sőt ha Bojtárt külön generációnak vesszük, akkor ötről. Tehát van egy, amelyik harminc és negyven között volt a nyolcvanas évek végén, ez tulajdonképpen a rendszerváltás generációja. A következő a rendszerváltáskor késő-tinédzser volt, a kilencvenes években nőtt fel intellektuálisan, és nagyon kötődött ahhoz a fajta világkinyíláshoz, amit a kilencvenes évek eleje jelentett. Még akkor is, hogy ha egzisztenciálisan komoly nehézségeket okozott mindez. És van egy harmadik generáció,

a nyolcvanas évek elején születettek, akik még valamit láttak gyerekként a rendszerváltás pillanatából. Aztán következnek azok, akik a kilencvenes évek elején születtek, ami már megint teljesen más társaság, ők azok, akik már nem olvasnak nyomtatott folyóiratokat. A mi világunk talán kevésbé törött világ az utánunk jövőkhöz képest, mert mi abba az átalakuló közegbe szocializálódtunk, ami egyrészt teljesen diffúz volt, de közben meg mégiscsak úgy tűnt, hogy kialakulnak bizonyos formák. Ma divat 1989-et jobbról és balról is ekézni, de nagyon sok ember elfogadta ezt rendszerváltásnak, persze nagyon kritikusán, hisz az is része volt ennek a történetnek, hogy az új világrendnek nincsenek dogmái, hiszen igazából nem volt ideológiája sem a rendszerváltásnak.

Cz. A.: Az (volt) az ideológia, hogy nincs ideológia.

T. B.: Ez mégiscsak adott egyfajta identitást, kulturális, meg akár politikai identitást is, amit nevezhetünk liberálisnak is, ha a liberálist nem szigorú ideológiai értelemben vesszük.

Cz. A.: Nagyon fontos, amit mondtál, ám talán lehetne ezt picit máshogyan is nézni. Talán a mi évjárataink voltak az utolsók, amelyek értelmiségiként azt tapasztalhatták, hogy ha egy kicsit kibekkelnek, akkor előbb-utóbb lesz pl. egyetemi állásuk. És ez az, ami a nálunk tíz évvel fiatalabbakban már a szocializációs elvárások szintjén sem jelenik meg.

T. B.: A fölöttünk egy generációval vagy fél generációval levőket lényegében kilőtte az egyetemről a Bokros-csomag, amit az egyetemi vezetés a legfiatalabbak és a legöregebbek leépítésével abszolválta. Kilencvenhat körül azok az emberek kerültek ki az egyetemről, vagy sose kerültek be az egyetemre, akik nálunk valamivel idősebbek voltak. Mi még akkor nem voltunk az állások közelében sem, viszont azok, akik hatvanöt-hatvanhét körül születtek, és pont kilencvenöt-kilencvenhat körül kellett volna bekerülniük a rendszerbe, akkor gyakorlatilag egy párhuzamos struktúrában éltek, ahol nagyon sok NGO, irodalmi lap, társaság létezett, a kilencvenes évek efemer, de ugyanakkor mégiscsak irtó fontos civil világában. Egyszerűbbnek tűnt, és értelmesebbnek is lapot szerkeszteni, mint egyetemi állásra pályázni. Érdekesebb egyszer filmet rendezni, egy-

szer rockegyüttest csinálni, egyszer meg regényt írni, mint tudományos karriert futni. Csak hát ez az intézményi háló, ami ezt fenntartotta, rendkívül sérülékeny volt.

Cz. A.: Ebből a szempontból a legizgalmasabb generációs lapvállalkozás a *Nappali Ház* volt. Közösségi szinten a legfontosabb teljesítmény.

T. B.: Mi ebből bizonyos értelemben kimaradtunk, kb. húsz éves lehettem, mire ott már kialakult erőviszonyok voltak – amúgy nekem az első komoly tanulmányom éppen ott jelent meg. Nagyon nagy dolog volt, hogy utána Babarczy Eszter meghívott egy lapbemutatóra, senkit sem ismertem személyesen a megjelentek közül. Viszont a mi generációnkból a kétezres évek elején elég sokan megkaptak olyan egyetemi állásokat, amit a féllélel előttünk levő generáció nem kapott meg. Persze, ez nyilván nem jelentette azt, hogy tálcán hoztak mindenféle ajánlatokat, de azért nagyon sok ember volt, aki valamilyen módon be tudott kerülni a rendszerbe, részben azért is, mert lényegében a mi korcsoportunk volt az első, amelyik a '89 utáni nyitástól és nemzetközi mobilitástól még egyetemistaként profitálni tudott. És emiatt sokan abban gondolkodtunk, egészen a kétezres évek közepéig, hogy persze „vannak még hiányosságok”, de azért van valamiféle perspektíva, valamiféle pozitív kifutása lehet az egész történetnek. Miközben röhögtünk a gengszterváltás visszasságain, a nyolcvanas évekről pontosan tudtuk, hogy milyen elképesztő represszív tudott lenni még ez a késő szocialista katyvasz is, és hogy ehhez képest a kilencvenes éveknek mindenfajta ideológiai vitáktól terhelt és Csurkával és Torgyánnal súlyosbított közegét lehetett gyerekbetegségnek tekinteni, amiből majd kigyógyulunk. És hogy végre egy olyan lehetőséget kapott Magyarország, amire nemhogy a mi szüleink és nagyszüleink életében nem volt példa, hanem tulajdonképpen a kiegyezés utáni első három évtized az utolsó ilyen arányilag stabil, látszólag jó irányba menő korszak a saját résztvevőinek a perspektívájából. Még Orbán első országglását is lehetett a „zaj” részének tekinteni. S pont abból, hogy megbukott, úgy tűnhetett, van valamiféle szellemi és társadalmi mozgás, és talán végre egyszer nem külső erők fogják meghatározni, hogy a mi életünk hova fut ki. Ehhez képest volt elképesztő sokk, hogy a külső erők szerepét átvették a belső erők, és ez a pozitív elváráshorizont megszűnt le-

gitim modellként funkcionálni. Ha viszont ez nincs, akkor nagyon nehéz megkapaszkodni a mindennapokban, hiszen az emberek nem tudják konvertálni a düheiket, amik az ország alrendszeinek a diszfunkcionalitásából fakadnak. Tizenöt éve lehetett azzal vigasztalódni, hogy persze itt csomó minden nem működik, de azért a makrokeretek valamilyen szinten igen, meg majd megoldja az európai egységesülés; most nem tudjuk azt mondani, hogy öt év múlva jobb lesz, mert nem lehet látni, hogy mi lesz. A legfiatalabb generáció tagjai, akik kilencven után születtek, viszont már föl sem tételezték, hogy a dolgok jó irányba mennek, mert a kétezres évek közepén, amikor ők szocializálódtak, már látszott, hogy akárki van is hatalmon, ők jól nem jönnek ki belőle, viszont el lehet menni külföldre, vagy „ki lehet vonulni” az intézményekből. Őket talán nem is viselte annyira meg, ami történt és történik, hiszen már egy egészen furcsa túlélő stratégiában szocializálódtak, ami bizonyos értelemben védette teszi őket, bizonyos értelemben borzasztó kiszolgáltatottá, hiszen semmiféle intézményes keret nincs. Maguk próbálnak valamifajta kereteket teremteni, de ezek elképesztően töredezettek, hiszen nincsen semmiféle beágyazottságuk a hivatalos Magyarországra és a romkocsmá mégsem egy akadémiai kutatóintézet.

Cz. A.: Itt egyébként érvényesül egy nagyon sajátos jelenség, amit az ész cselének a mintájára az ész önátverésének neveznék. A netes forradalom, a web kettő, a közösségi média stb. még tulajdonképpen rosszul is jönnek, hiszen ezek nálunk nem annyira az önszerveződés tömegeket megmozgató csatornái, hanem dühlevezetési lehetőségek. Nálunk ez is csak sajátos szubkultúráként tudott létrejönni, és úgy is fungál.

T. B.: Azt gondolom, hogy még mélyebb a váltság. A társadalmi nyilvánosság szerkezete fundamentálisan megváltozott. Az a típusú szociabilitás, ami mozgatta, mondjuk a hetvenes, nyolcvanas évek széles, és nem feltétlenül direkt módon ellenzéki, de mégis a rendszerrel paralel módon működő társadalmi nyilvánosságát, legyen ez a táncház mozgalom, vagy egyetemi lapszerkesztés, BBS vagy a KISZ megfelelő alrendszerében lévő mindenféle vitakörök és filmklubok, mind erős, személyes kapcsolatrendszerekre épült. Erős szolidaritásokra, és persze sokszor nagyon túlpörgetett személyes viszonyokra. Azok a

lapok, mint a 2000 is, és azok a szellemi műhelyek, amelyek a nyolcvanas évek végén kialakultak, évtizedes gyökerekkel rendelkeztek ezekben a nagyon diffúz személyes viszonylatokban, állandóan rekonfigurálódva: egyszer rockegyüttesként, máskor esztétikai vitakörként.

Cz. A.: Pl. a Fölőspéldány-csoport.

T. B.: Igen, az klasszikus esete ennek. De közben megváltozott a politikai cselekvés és az ideológia funkciója is. Tehát nem az a lényeg, hogy legyél százezren, hanem az a lényeg, hogy a tévéhíradóban este százezernek tűnjél. Nem az a lényeg, hogy legyen programod, hanem az a lényeg, hogy reprezentálni tudd, van egy programod. Nyilván nem kell idealizálni a hetvenes, nyolcvanas évek második nyilvánosságát, mert tudjuk, hogy mennyiféle strukturális korlátja volt. Mégis, nem véletlen, hogy elképesztő energiákat fordítottak arra, hogy a rendszerváltásra különböző forgatókönyveket írjanak különböző intellektuális, technokrata, gazdasági műhelyek, szociológusok, emberjogi aktivisták. Ez a tudás ma hiányzik. Megritkultak az olyan permanensen átalakuló-újratermelő szellemi műhelyek, amelyek összejárnak és kommunikálnak egymással és lázba jönnek egy új gondolattól.

Cz. A.: Ezzel annyiban nem értek egyet, hogy ez a típusú tudás szerintem nem veszett el teljességgel, létezik, de átesztétizált formában. Tehát egy blogon vagy egy folyóiratcikk erejéig megmutatja magát, és utána nincs.

T. B.: Mert nincs beágyazva interperszonális viszonyokba. Minden kelet-közép-európai országban, ahol egyáltalán volt valamilyen ellenzéki világ, ezeket a vitákat valamilyen szinten folytatták. Például arról, hogy létezik-e „emberarcú szocializmus”. Mikor kiderült hatvannyolcban, hogy ez nem reális elvárás, akkor meg arról vitatkoztak, mi tartható meg a szocialista hagyományból, mi eleveníthető fel a konzervatív és a liberális hagyományból, hogyan lehetne az egyházzal párbeszédet folytatni. Ma Magyarországon, ahogy a lapok, szellemi műhelyek bedőlnek, még kevesebb lehetőség lesz arra, hogy ezeket a vitákat a társadalmi nyilvánosság tradicionális kereteibe becsatornázott értelmiségi módján végigvitakozzuk. Ami marad, az valóban részben a teljesen atomizált blogoszféra, részben pedig a rendszerkritika olyan új formái, amelyek lehet, hogy

ugyanolyan kreatívak, mint amiről mi beszélünk, de egészen más dinamikájuk van. És azért sajnós a színes forradalmak története azt mutatja, hogy ezek a nagyon diffúz, rendkívül kreatív, és magát sikeresen mediatizáló, de csak pillanatnyi erőki-fejtésben ütőképes, rendszerkritikus tömegmozgalmak képtelenek voltak bármiféle hosszú távú cselekvésre. Egyrészt maguk között állandóan összevesznek, hiszen nincsen semmifajta intézményes keret és tér a vitáik lefolytatására, más részről pedig gyakorlatilag nincsen programjuk, amit szeretnének megvalósítani. Ilyen értelemben Tahrir, Maidan, Gezi Park és a Milla sok szempontból hasonló történet.

Cz. A.: Visszatérve a 2000-hez: mielőtt idekerültél volna, kitüntetett figyelemmel kísérted a lapot? Rendszeresen olvastad, figyeltél rá?

T. B.: Azt nem mondom, hogy minden hónapban, minden számot elolvastam, akkor még vagy megvetted, vagy könyvtárba kellett menni, neten nem lehetett olvasni. De azért a 2000 paradigmatis szerzőit követtem. A kilencvenes évek elején még gimnázium végén, az egyetem elején szisztematikusan olvastam, meg is van még valahol az első pár év, mondjuk kilencvenháromig. A kilencvenes évek elején gyorstüzelésű volt a lap, hamar reagált dolgokra. Lengyel László szövegei nagyjából arról szóltak, ami akkor éppen politikailag is történt, és azért ilyen értelemben más volt az olvasásnak is a módja, hiszen az ember azt próbálta értelmezni, hogy éppen mi történt, és amit most egy blogon olvasol, azt akkor a 2000-ben olvastad. Szerintem érdemes a fiatalabb olvasóink számára rögzíteni, hogy elképesztő példányszámokról beszélünk. Tízezer fölött. A 2000-nek akkor az volt az önképe, amit aztán mindig elmondtak nekünk, de sose hittük el, hogy...

Cz. A.: ...az érdeklődő agrármérnökök is olvassák vidéken.

T. B.: Ez nem blöff volt, hanem egy nagyon rövid időszaknak a társadalmi realitása.

Cz. A.: Lehet, hogy egy rövid időszaknak, de egy kisugárzó időszaknak. A magam részéről is kiemelném: mindig kitüntetetten kezeltem a magyar folyóiratpiac termékei közül a 2000-t, a kezdetektől folyamatosan olvastam a lapot. És persze mondjuk a kilencvenes évek közepétől ez az em-

lített gyorstüzelés már nem volt annyira jellemző. De a 2000 vonzó nyitottsága mindvégig nyilvánvaló volt. Egyrészt világos volt, hogy ezt a lapot egy nálunk jóval idősebb generáció csinálja, viszont semmiféle elzárkózás nem volt a fiatalabbak elől. Én is úgy kerültem a laphoz, mint te, hogy volt bent szövegem (egy Kant-fordítás és egy hozzá írt előke). A szerzők, szövegek szintjén folyamatosan lehetett érezni, hogy a 2000 nyit – nemcsak generációsan, hanem tematikusan is. Azóta az összes önmeghatározásunkban ott áll, de ettől még igaz: a 2000 folyamatosan próbált, próbál szekértáborokon, generációkon, irányzatokon, műfajokon átlépni. Azaz 13 éve voltaképpen nem azzal az ajánlattal kerestek meg minket, hogy akarunk-e egy folyóiratnál szerkesztők lenni, hanem az egyik legvonzóbb magyar lap keresett meg.

T. B.: Nagyon fontos, hogy egy tudatos ellenkánon volt a 2000. Még a kilencvenes évek elején, amikor bizonyos értelemben ikonikus volt a lap, de akkor is alternatív perspektívákat kínált a rendszerváltás korszakának mainstream politikai és kulturális narratíváival szemben. Ha a teljes 26 évet nézem, akkor kulturálisan inkább, mint politikailag, mindenképpen egy ellenkánont, egy nagyon reflexív, kritikus kánonépítési kísérletet láttam benne végig. Részben ugye a kelet-európai elkötelezettség miatt...

Cz. A.: Hogy ne mindig csak Nyugatra nézzünk.

T. B.: Nyugatosnak lenni úgy, hogy ne az épp aktuális nyugati divatot vegyük át. És nemzetközinek lenni úgy, hogy ne egy nagyon felületes multikulti dolog jöjjön ki, hogy egyszer albán költőket hozunk, máskor meg ugandaiakat. Hanem gyakorlatilag állandó dialógusban kell lenni különféle kulturális hagyományokkal és nemzeti kultúrákkal, amikhez lehet és van is közünk, miközben a magyar kultúrában nem szokás róluk tudomást venni.

Cz. A.: Amit szerkesztőként úgy éltünk meg, mint a felső, középső és az alsó blokk egymáshoz viszonyított arányainak állandó harcát: úgy megjeleníteni nívós irodalmat (ejtsd: középső blokk), hogy mindig legyen fontos, nívós, közéleti szöveg is a lapban (lehetőleg a felső blokkban); no meg alul kultúresszé, öv alatt pedig fricska. Aztán kapunk olyat a fejünkre – kritikaként, nem dicséretként –, hogy kezdünk elholmisodni, tehát egyre inkább irodalmi irányt venni. Pedig a 2000 fo-

lyamatosan kísérletezgetett ezzel a fura egyensúllyal.

T. B.: Ebben benne volt, hogy az esszéműfaj, ami a kilencvenes évek elején egyszerre bírt társadalomtudományi és politikai tartalommal, a kétezres évek elejére-közepére elvesztette a relevanciáját. Vagy a netre költözött és blog formájában lényegesen rövidebben és velősebben kell, hogy kommunikáljon, azaz nem engedheti meg magának azt a sokrétű kulturális utalásrendszert, amiben az esszé műfaja gyökerezett, vagy pedig a kilencvenes években megnyíló részben nemzetközi, részben lokális akadémiai piacon igyekezett szaktanulmányként érvényesülni. Egy idő után az ilyen diffúz és bizonyos értelemben műfajilag meghatározhatatlan folyóiratban való megjelenés inkább rontotta a tudományos előmenetelt, mint javította, és nagyon sokan emiatt fel is adták, hogy folyóiratokban publikáljanak. Tehát, akik nyolcvankilencben nagyon szívesen adtak mondjuk közgazdaságtani vagy politikaelméleti cikket, később már inkább a saját tudományos és ideológiai szubkultúrájukra összpontosítottak. A társadalmi-politikai esszé erős közép-európai hagyománynak tűnt, de aztán hihetetlenül gyorsan lehanyaglott.

Cz. A.: Szubkulturális jelenségként létezik tovább. Ehhez szorosan kapcsolódik, hogy maga ez a kánon-antikánon dolog is fokozatosan zárjelződni kezdett a kilencvenes évekhez képest.

T. B.: A kilencvenes években azt gondoltuk, hogy bár a hivatalos elismerés és az elit-értelmség által fenntartott informális hierarchia sosem fog teljesen egybecsúszni, de valamilyen módon a szakmai közeg érvényesítheti a saját perspektívájából adódó interpretatív elvárásait, és ezzel elérheti, hogy az a fajta szakmai konszenzus, amit a rendszertől nem függetlenül, de azért azzal fokozatosan szembeszállva a hetvenes, nyolcvanas években építettek, érvényesíthető lesz. Ezért voltak a kánon-viták annyira hevesek, hiszen az volt a tét, hogy mi az, ami intézményesülhet ebből a kulturális „szürke zónából”. A posztmodernről szóló viták a kétezres évek elején szintén ehhez kapcsolódtak, amennyiben episztemológiai megkérdőjelezték, hogy legitim-e egyáltalán egyes számban kánonról beszélni. A 2000 követelte ezeket a váltásokat, a kilencvenes évek végétől sok szöveg feszegette, hogy magát a kanonizáció folyamatát kell a vizsgálat tárgyává tenni, lásd

például Margócsy kultusztanulmányait vagy Bojtár Közép-Európa-képének alakulását, ahol a normatív regionalizmust felváltotta egy sokkal nyitottabb, sokszempontú értelmezési keret, miszerint nincs egy jól megfogható Közép-Európa, hanem vannak kulturális kánonok, amelyeknek a regionalitás az egyik sarkalatos pontja, legyen ez a Balkán, Közép-Kelet-Európa vagy a Baltikum.

Cz. A.: Sőt, szerintem [Szilágyi] Ákos és [Kovács] Jani némely írásai is idevágóak. És kettőnk közös vállalkozása szintén: a kultúrafinanszírozási különszám, 2004-ből.

T. B.: Ott pont az jelent meg hangsúlyosan, hogy a kulturális kánonépítés és az állami kulturális intézményrendszer adott esetben elválasztható egymástól. Azaz úgy is lehet kultúrát támogatni, hogy nem akarjuk feltétlenül egységes hierarchiába begyűrti a kulturális szféra jelenségeit. Az elmúlt öt-hat évben azonban megváltozott a helyzet: a hivatalosság azt mondja, hogy igen, kell egy kánon, és a kánon az állam maga. Ha holnap az ellenkezőjét mondják, akkor holnaptól az ellenkezője a kánon, a szakmai szempont említése csak a szabotázs egy rafináltabb megjelenési formája, és ez az államosított kultúra egymással egyébként köszönőviszonyban sem álló referenciákra épül: így kerül Kertész Imre és Wass Albert, Tormay Cécile és Rejtő Jenő, Kálmán Imre és Bartók Béla ugyanabba a virtuális panteonba.

Cz. A.: Éppen ezért szerintem ez nem kánon. Pőre hatalmi diskurzus, rendezett kánonkeretek híján.

T. B.: Az állandóan toldozott-foldozott narratívából nem vezethetők le azok a döntések, amiket aztán visszamenőleg megpróbálnak megideologizálni. Mindezzel az egész kilencvenes évekből kulturális vita, ami mégiscsak feltételezte, hogy a közhatalom valamilyen formában kulturálisan „nevelhető”, vagyis érzékenyebbé tehető, teljes mértékben érvénytelenné lett. Úgy tűnik, nincs értelme, hogy megpróbáljuk megmagyarázni a hatalomnak, hogy az értékeink számukra is értékek lehetnének. Nincs se értékközösség, se diskurzusközösség, ezért sok kulturális vállalkozás az elmúlt években értékmentő-archiváló, azaz egyfajta hajónapló irányba ment, ami szerintem bizonyos értelemben adott egyfajta morális pátoszt, de ugyanakkor behatárolta a tevékenységüket. A 2000 úgy igyekezett felmutat-

ni, építeni, őrizni, továbbadni, megmutatni, megmagyarázni azokat a hagyományokat és értékeket, amelyekkel közösséget vállalt, hogy közben igyekezett vitatkozni velük és nem rituális vagy kultusztárgyként kezelni őket. A kritika, azaz egyfajta éles dialógushelyzet tartja fenn ezt a fajta kultúrát, és azzal őrizzük meg a fontos műveket és szerzőket, hogy vitatkozunk velük, sokszor kritikusán és sokszor csipkelődve folytatunk velük párbeszédet.

Cz. A.: Abszolút egyetértek. De azért ezt szerintem ki kellene egészíteni. Ebből a muszájherkuleségből két dolog következett volna. Egyrészt a már említett fiatalítás, másrészt meg financiaális alapon újragondolni magunkat. Tehát számolni azzal az eshetőséggel, hogy mi van, ha az NKA egyszerűen kivonul mögülünk, vagy mint legfőbb támogató megszűnik lenni. Finoman szólva, nem teljesítettünk jól egyik téren sem.

T. B.: A kilencvenes években Magyarország arra volt büszke, hogy aránylag működő struktúrákat hozott létre a rendszerváltás során, és az egyik ilyen aránylag működőképes struktúra éppen a kultúratámogatás volt. Persze tudtuk, hogy problematikus elemei is vannak, hogy van benne egyfajta cirkularitás, hiszen amikor éppen valaki benne volt, akkor mindig adta a saját körének, és amikor megfordult a leosztás, akkor meg ő kapta. De azáltal, hogy demokratikusan és relatíve széles merítéssel dolgozott, mégiscsak létrehozott valamiféle konszenzuskényszert és reprodukált valamiféle szakmán belüli közös nevezőt, amit nagyon szélsőségesen nem lehetett fölülírni hatalmi szóval.

Cz. A.: Egy éthoszt teremtett...

T. B.: Problematikus éthoszt, de mégiscsak létrejött egy közös tér, ahol valamilyen szinten volt valamifajta korreláció a szakmai *sensus communis* és az állami szerepvállalás között. Ami nem jelenti azt, hogy teljesen jól működött, hiszen belső logikájánál fogva nem volt kockázatvállaló rendszer, hiszen a rendszerbe már beépült embereknek a rendszert fenntartó döntéseit díjazta. Ez a fajta kultúratámogatás multiplifikálta a kisebb műhelyeket, amelyek gyakran eseti koalíciókat kötöttek a saját fennmaradásuk érdekében, és nem ösztönözte, hogy darwinista módon kiszelektálódjon mondjuk három kulturális folyóirat, ami piaci alapon is megélne. Mindenki afelé ment, hogy

relatív sok műhelyt bevonjon, relatív kevés pénzzel. Hogy mindenki kapjon valamit és senki ne legyen nagyon megsértve. Az, hogy ebből bárki nagyon jól jöjjön ki, az ugye ki volt zárva, hiszen annyi pénz sose volt a rendszerben, hogy valakit nagyon túl tudjon támogatni.

Cz. A.: Azért hosszú éveink voltak arra 2010 óta, hogy ha ez most így borul, akkor kitaláljunk valamit. Nem?

T. B.: Nálunk sokkal potensebb struktúrák sem tudtak semmit sem kitalálni, részben mert el sem tudták képzelni, hogy olyan mértékben tud összeomlani a normalitás, mint 2010 után, hiszen még a legbennfentesebb politikai aktorok sem tudták elképzelni, hogy ilyen mértékben lejthet a pálya. Ráadásul a kétezres évek végén a nagy nyugati alapítványok kivonultak Magyarországról, mondván hogy már normális ország vagytok, tessék az Európai Unióhoz pályázni. Ahogy a nyugati társadalomtudomány nem látta előre a szocialista rendszer bukását, ugyanúgy ennek a poszt-kommunista liberalizációs ciklusnak a végét sem látta senki előre. Csak amikor már látszott a dolog, akkor kezdtek az emberek mindenféle elméletet gyártani, de tulajdonképpen nem voltak igazi értelmezési keretek. Hiszen az egész „átmenet”-modell arra épült, hogy majdcsak elérik a normalitást ezek az országok, és a normalitástól való távolodás dinamikája nem volt bekalkulálva.

Cz. A.: Annyiban vitatkoznék, hogy hol húzod meg a határokat? Mert amíg Magyarországra, illetve hát ezekre a nyugat-közép-európai vagy milyen államokra többé-kevésbé, úgy-ahogy érvényes lehetett ez a modell, de azért egy idő után az oroszok vagy a Balkán kapcsán nem volt kérdés, hogy az ún. tranzíciós folyamat finoman szólva nem egyirányú.

T. B.: Szerintem még a jugoszláv történet is úgy nézett ki sokak számára, hogy most megakadt a folyamat, de ha megszabadulunk a múltat képviselő autoriter vezetőktől, akkor minden jó irányba megy majd. Ezt az egyirányúságot a kétezres évek elején nem nagyon kérdőjelezte meg senki, hiszen nem látszottak alternatív modellek. Putyin rendszere talán az első, ahol alternatív modellépítésről lehetett beszélni, „szuverén” vagy „irányított demokráciáról”, de ezt is inkább a propagandistái nyomatták. Az elemzők többsége nem tekintette *sui generis* rendszernek, hanem min-

denki azt mondta, hogy idáig jutottak az elvtársak az átalakulásban. Közben bedőlt Mečiar, bedőlt a Tudjman-, bedőlt a Milošević-, és úgy tűnt, hogy az első Maidannal bedőlt az ukrán maffia-kormány. Azaz se Magyarországon, se máshol sem látták a rendszerszerű antiliberális alternatíva lehetőségét. A rendszerváltás utáni antiliberális fordulat meghatározó eleme a relatív normalitás. A „főtt béka”-effektus, hogy berakod a vízbe, és elkezded a vizet melegíteni, mindig adaptálódik a hőmérséklethez, egészen amíg meg nem fő. A 2000 utáni magyar történet erről is szól.

Cz. A.: Hiszen nem lőnek, hiszen járnak a vilamosok.

T. B.: Az emberek bizonyos fajta állami funkciók működését elvárták, hozzá is szoktak, hogy működnek. Olyan országok – mint pl. Románia –, melyek sokkal rosszabb helyzetből indultak, minden populista, nacionalista tehertétel ellenére is nagyobb társadalmi konszenzussal rendelkeztek arra nézve, hogy változtatni kell. Hogy az olyan alrendszerek, mint a mezőgazdaság, oktatás, egészségügy, úgy ahogy vannak, nem működnek. Magyarországon meg mindenki azt hajtogatta a kilencvenes években, hogy ez így nagyjából jó, ha egy kicsit több pénz lesz benne, meg egy kicsit több nyugati támogatás bejön, akkor minden rendben lesz. Lelkileg képtelenek voltak arra, hogy radikálisan megváltoztassák azokat a kereteket, amikben felnőttek, hiszen elfogadták azt, ahogy a dolgok nagyjából működtek. Bár sok anomáliát láttunk, meg sok mindennel nem értettünk egyet 2010-ig, de azt senki nem gondolta, hogy el lehet az egész dolgot úgy söpörni, hogy semmi se maradjon belőle. Az kellett volna, hogy legyenek elég erős alternatív struktúrák, amik fönn tudnak maradni párhuzamosan az állammal. De közben a társadalom végig úgy gondolkodott, hogy a kultúra, az oktatás stb. állami funkciók. Lengyelország talán azért indul jobb eséllyel az autokrata rendszerépítési kísérlettel szemben, mert vannak párhuzamos struktúrák, amik nem az államtól függenek. Részben azért mert a kapitalizmus sem függ annyira az államtól, részben mert az emigráció talán nyugatosabb, mint a magyar. Mutass nekem olyan magyar nagyvállalkozót, aki azt mondta, hogy fönntart egy kulturális folyóiratot. Ugye, ezt mi próbáltuk, a maximum, hogy valaki politikai okokból megajánl egyhavi, vagy negyedévi működési költséget.

Cz. A.: A teljes képhez hozzátartozik: nem igaz, hogy nem voltak próbálkozásaink. Hosszú-hosszú ideje voltak sikerületlen próbálkozásaink arra nézvést, hogy akkor találjunk donátort.

T. B.: Focicsapatként kicsit több esélyünk lett volna.

Cz. A.: No és az önkormányzatok? Egy Pécs vagy akár Hévíz talán megengedheti magának, hogy legyen komoly lapja.

T. B.: 2010 után az önkormányzatok mozgásterre is radikálisan leszűkült. Szerintem ez is a globális dinamika része. De az, hogy ez a dinamika ilyen erővel, és ilyen destruktív súllyal nehezedik rá mindazokra, akik ezeket a struktúrákat próbálják működtetni, abban azért a lokális erőviszonyok tükröződnek. Az, hogy Magyarországon nemhogy nem illik, vagy nem kifizetődő kultúrába fektetni, hanem tulajdonképpen egyfajta öngyilkosságnak minősül, hiszen szembenegy a rendszer ideológiai alapvetésével, ami lényegében azt mondja, ne legyen kritikus gondolkodás az országban, legyen inkább egy hivatásrendi társadalom, ahol mindenki organikusan betölti a saját funkcióját és fölfelé hajbókol, lefelé pedig érvényesíti a hierarchiát. A modern társadalmi és kulturális áramlatokra nyitott folyóiratok ebbe nem férnek bele.

Cz. A.: Egy kicsit a jövőre is kitekintve: s mi lenne, ha Köztes-Európa kultúrájának egyik-másik ágense megint összekapaszkodna? Mondjuk, magyar-lengyel-cseh lapok együttműködnének, például egyszerűen a pénzügyi túlélés érdekében?

T. B.: Egyrészt nincs ilyen közsféra. Ez döbbenetes dolog, az egész Európai Unió projekt rákfenéje. Részben azért kapott ekkora pofont most az elmúlt pár évben, mert nem hozott létre európai közsférát. Ha megkérdezed az átlag európai polgárt, nemcsak azt nem tudja, hogy ki a miniszterelnök a szomszédos országokban, de nem tud megnevezni egy ottani kulturális eseményt vagy író, maximum esetleg egy focicsapatot, meg egy Eurovíziós popzenészt.

Cz. A.: De nincsenek ebben túlzó illúziók, Balázs? Miért kellene az átlag magyar polgárnak értelmiségi típusú kultúrával bírnia?

T. B.: Mert ha európai politikai teret akarunk csinálni, akkor valamiféle európai kulturális tér is kell hozzá.

Cz. A.: A közös európai kulturális tér politikai térenként nem kell, hogy a magaskultúra tere legyen. Nem?

T. B.: Szerintem kellene figyelni egymás magaskultúrájára, mert azokon a kódokon keresztül, amiket a magaskultúrák közvetítenek, tudod csak megérteni azt, hogy egy vitában bizonyos szempontok egy bizonyos kultúrában hogyan artikulálódnak. Ha nem tudsz semmit az 1945 utáni német kultúráról, akkor nem nagyon fogod megérteni, hogy Merkelnek miért volt olyan irtó fontos a *Willkommenskultur*.

Cz. A.: Szerintem az értelmiségnek, ám nem feltétlenül az átlag magyar vagy átlag német szavazónak a dolga, hogy a másik magaskultúrájára figyeljen. Azt hiszem, a magaskultúrára való folyamatos, kitüntetett értelmiségi figyelem nélkül is átmehetnek az alapvető gondolatok, üzenetek. Például, amit az előbb mondtál, hogy Merkel miért reagál úgy, ahogy. A *Willkommenskultur*, a második világháborús múlt stb. – ezek szerintem anélkül is értelmezhetőek, hogy kifejezett magaskulturális tudást akarnánk lenyomni Mari néni torkán, s nem kell ehhez művészfilmeket néznie Hansinak sem.

T. B.: Azt gondolom, hogy ha nincsen magaskultúra, ami ezeket a dolgokat artikulálja, akkor nem fog megjelenni a tanárok szintjén, akik tanítják a gyerekeinket, és megpróbálják nekik is elmagyarázni, hogy Németországban miért különlegesen fontos az, hogy az emberi jogokra figyeljen a társadalom. És ha ez elvész, vagy pedig rutinná válik, könnyen elő lehet jönni, hogy mi már eleget vezekeltünk, most már másokon a sor, amit például a japán politikai kultúra újratermelt. A japán populáris kultúrában a revansizmus olyan erős, hogy felülírta a japán magaskultúra önkritikus elemeit, lényegében a japán társadalom áldozatnak tekinti magát és közben sokan azt hiszik, hogy megnyerték a világháborút. Mert a komputerjátékokban, meg a képregényekben mindig a japánok nyernek.

Cz. A.: Ebben egyetértünk: az értelmiségnek kifejezetten felelőssége, szerepe, jelentősége lehetne abban, hogy a mediátori munkát magára veszi. És az a vicc, hogy erre elvileg olyan esélyek adódnak manapság, mint korábban még soha. A tanárnő három-négy kattintással szinte bármilyen kulturális tartalmat elérhet. És a dolog mégsem működik sajnos.

T. B.: Ezek a minták amúgy is erodálódnak, de itt nem elég, hogy nem támogatják, hanem még irtják is ezeket a kulturális közegeket.

Cz. A.: Nem esünk át a ló túlsó oldalára? Akad néhány kulturális közvetítő tér, ha úgy tetszik európai közvetítő tér. Eszembe jutott a *Eurozine* (www.eurozine.com). Az egy létező összekapcsolódása európai kulturális folyóiratoknak. Nyilvánvaló, hogy ennek a hatása, pláne közéleti, direkt politikai-társadalmi hatása elenyésző, legalábbis eddigéig. De például a *Eurozine*-on keresztül elképzelhetőnek tartom, hogy bajbajutott folyóiratok figyeljenek egymásra.

T. B.: Hát igen, csak nincsenek olyan nemzeti kereteken kívülálló struktúrák, amelyek a kultúra normál funkcióit finanszírozzák. Amit az EU finanszíroz, az a hab a tortán. Az iskola működését nem tudjuk kifizetni, de a tanári kar litvániai tanulmányútját igen. Ha van egy lapod, akkor arra esetleg kérhetsz pénzt, hogy összekapcsold a magyarokat az andorraiakkal. De arra nem, hogy egy magyar lapot kiadj. Egyrészt tartsa el az olvasó, másrészt meg ott a magyar állam, ami ugye ezekkel a dolgokkal foglalkozik. Azt nagyon nehéz megmagyarázni az EU-s döntéshozóknak, hogy a magyar államnak éppen ezzel ellentétes a törekvése.

Cz. A.: Meghökkenítő, hogy a voltaképpeni súlyát tekintve milyen keveset szokás foglalkozni azzal, hogy a legfontosabb kultúrák közvetítő, illetve közös európai kulturális teret létrehozó törekvések, még Nyugaton is, jobbára mennyire egyes nemzetállami szintű intézményekhez kötődnek: Goethe Intézet, Francia Intézet stb. – ezek a leg-sikeresebb, legjobb, közös kulturális tereket létrehozó intézményi hálózatok.

T. B.: Sőt még ezek is visszaneoliberalizálódnak. Tíz évvel ezelőtt ezek a kultúrintézetek sokkal szívesebben adtak pénzt transznacionális tevékenységre, most meg – miközben megszorították a költségvetésüket – sokkal jobban beledumálnak a saját központjukból is ezeknek a végváraknak a pénzköltésébe. És ők is a saját nemzeti kultúrájuk marketingjére adják a pénzt. Döbbenetes, hogy miközben az Európai Unió elvileg évről-évre transznacionálisabbá válik, az intézmények nagy része renacionalizálódott. Bizonyos értelemben ugyanaz a nemzedékváltás, amiről beszélünk, Nyugaton is lezajlott. A generációt,

amelyet a hatvannyolc utáni – persze illúziókkal teli – szellemi áramlatok nyitottsága jellemzett, fölváltották a yuppie kulturális menedzserek, akik a kultúrát vállalkozásként képzelik el.

Cz. A.: A pénzügyi egyensúly vált elsődlegesen fontossá, és felejtős a Spinoza-kötet, amelynek a bemutatóján húsz évvel ezelőtt egymás mellett állt Boros Gábor meg a holland nagykövet aszszony.

T. B.: Ez nagyon megváltozott, ráadásul a központ brutalizálódása mindig a végeken látszik a legjobban. Ebben az értelemben Magyarország egy nagyon jó laboratórium, mert mutatja ezeket a váltásokat, amiknek valószínűleg Nyugaton olyan kicsik a rezdülései, hogy maguk az aktorok sem feltétlenül veszik észre. Nálunk minden sokkal durvábban csapódik le, és ezért sokkal jobban látszik. Végül is az történt, hogy a transznacionális dinamika, amit az EU föl vállalt, nem teremtett transznacionális kulturális teret, miközben persze az élet maga sokkal transznacionálisabb. Az a nem tudom hány millió Erasmus-gyerek, akik az elmúlt években születtek, meg az a több millió belső migráns nagyon más kulturális mintákat hordoz, de ezek az intézmények mindezzel nincsenek igazán tisztában, és nem is nagyon akarnak ezzel tisztában lenni. Benne van ebben az is, hogy sokkal könnyebb egymillió eurót vagy ötmillió eurót pályázni, mint tízezret. Gyakorlatilag az a fajta mikromenedzsment, amivel el lehet tartani egy kulturális folyóiratot vagy egy filmklubot, az EU-ban is megmaradt a nemzetállami kompetencia részének: részben prudenciális okokból, mert nincs rá infrastruktúra, hogy egy tízezer eurós pályázatot adminisztráljanak Brüsszelben, mert akkor megbolondulnának, részben pedig ideológiai okokból, mert azt feltételezik, hogy tipikusan ezek azok a dolgok, amelyeket a szubszidiaritás elve alapján az állam racionálisan és felvilágosodott pluralizmussal képes működtetni. Magyarországra ebből semmi nem érvényes, a többi kelet-európai országra se sok. Viszont Nyugatról ez teljesen úgy néz ki, hogy ti megkaptátok, ami nektek jár, és az a ti hülyeségeitek, hogy ha ezt nem értelmes módon költitek el, majd a nép föl fogja hívni rá a figyelmeteket a következő választáson, és az nincs beárazva ebbe a perspektívába, hogy mi van akkor, hogy közben a menekültkvótára való hivatkozással úgy el lehet torzítani a politikai diskurzust, hogy senkinek

nem fog eszébe jutni az a kérdés, hogy egyébként az oktatásra, egészségügyre, miért nem költöttek.

Cz. A.: Hogy senkinek, az talán túlzás.

T. B.: Még az is, aki kritikus, azt mondja, de ha minket megvédenek attól az összeomlástól, amit a tömeges bevándorlás jelent, akkor ahhoz képest leszarom, hogy milyen körülmények közé kerül a nagymamám, amikor beviszik a János kórházba. Ami egyébként döbbenetes dolog, mert azt gondolná az ember, hogy az emberek nem így gondolkodnak, de bizonyos értelemben mégiscsak sikerül őket manipulálni.

Cz. A.: Persze a fenéség ebben az egészben az lehet, hogy amivel nyitottuk ezt a beszélgetést, azzal lehetne tulajdonképpen zárni is: fogalmunk sincs, hogy mi lesz. Elvileg még akár állam bácsi kegyelmében is részesülhetünk, mint eddigé, s akkor ez a lap még meg is jelenhet. És ekkor kérdéses, hogy ezzel a beszélgetéssel mit csinálunk, mert nem tudom, nem lenne-e furcsa ezt a beszélgetést ebben az esetben is megjelentetni.

T. B.: Ha most totózunk, akkor én azt mondom, hogy szeretném, hogy a lap menjen tovább, de azt látom, hogy nagyon sok szempontból egy ciklusnak a végére értünk. Nemcsak a lap szempontjából, hanem az egész rendszerváltás dinamikája szempontjából. A 2010-es évek eleje ugyanolyan értelemben végét jelenti egyfajta történetnek, mint a második világháború a két világháború közti korszaknak. Bízunk benne, hogy most nem háború lesz a vége. De egyértelműen belépünk egy teljesen más tér-időbe, ahol mások a játékszabályok.

Cz. A.: És ezért tehát egy fillért sem fogunk kapni?

T. B.: Én azt gondolom, hogy ha kapunk is pár fillért, az egész dolog arról szól, hogy tők mindegy. Szerintem nem fogunk egyébként annyit kapni, amennyiből lapot lehet csinálni. De még ha kapunk is valamit, akkor is csak egy utóvédharcot hosszabbítunk meg. Teljesen más keretekben kellene szerintem gondolkodni, ami nem jelenti azt, hogy nem akarok hősiiesen ott állni a vártán, amíg az utolsó töltényünket el nem lőjük.

Cz. A.: Nagyon érdekelne, mit értesz teljesen máson! Ez egy újabb beszélgetés tárgya lehetne, de nem baj, ha kicsit kitekintünk ilyen irányba is.

Viszont én is tennék egy jóslatot. Szerintem fogunk kapni pénzt, jóval kevesebbet, mint eddig, és dilemmázhatunk azon, hogy mit akarunk csinálni.

T. B.: Azt gondolom, hogy teljesen át kell gondolni az értelmiségi szerepeket, a kulturális műhelyek szerepét, a kulturális szereplők politikai identitását, és újfajta kommunikációs helyzeteket kellene létrehozni, ahol olyan emberek, akik eddig nem tették, kénytelenek legyenek egymással kommunikálni.

Cz. A.: De mondasz példát is?

T. B.: A tanártüntetés után beszélgetünk, ahol talán létrejött egy patrióta diskurzus, amihez nyilván adta a lovat a negyvennyolcas évforduló szimbolikája, s ami túllépett azon a számomra egyébként kedves, liberális emberi jogi, urbánus érvrendszeren, amivel általában az ellopott alkotmányt próbálták megvédeni azok az ellenzéki csoportok, akik eddig a legaktívabbak voltak. A megszólalók „mi vagyunk a nemzet és nem ti” alapon próbálták delegitimálni Orbánékat.

Cz. A.: Országos sztrájkot hirdettek.

T. B.: Kiléptek abból, hogy mi történt az alkotmánnyal, és azt mondják, hogy az oktatási és egészségügyi keretek leépítése a nemzet túlélését ássa alá. És hogy ezért a nemzetnek joga van a saját nemzeti önrendelkezését a kormánnyal szemben is érvényesíteni. Persze ez magában semmit nem jelent, ezt a dolgot le lehet törni azzal, hogy megszarolják a résztvevők egyik részét, a másikat pedig kooptálják valami kerekasztalba. De mégiscsak arról van szó, hogy megjelent egy olyan fajta diskurzus, amit nehéz a szokásos módon delegitimálni: mint kozmopolita liberális nyavalygást. Mindenképpen újfajta ajánlatok fognak jönni; hogy ezt a nemzeti önrendelkezési diskurzust a szélsőjobbról fogják-e hatékonyan alkalmazni vagy egy tág polgári-baloldali ellenzéki összefogás oldaláról, az még a jövő zenéje. Az látszik, hogy van a társadalomban feszültség, és hogy ezeket a feszültségeket tudni kellene artikulálni, erről beszélni kell, programokat kellene adni, bizonyos történeti és kulturális mintákat keresni, amikhez azok, akik most aktorrá válnak, tudnak valamilyen módon kapcsolódni. Nem véletlen, hogy erősen historicista volt a retorika, amit most hallottunk. Részben azért mert március tizenötödike

van, részben azért, mert ebbe a szabadságküzdé-lem-keretbe lehet beleírni a modern követeléseket. Nemcsak Orbán játszhat azzal, hogy Brüsszel az új Bécs, miközben szerinte 1848 a nemzeti konzervatív hagyomány része, hanem az ellenzék is utalhat a magyar liberális demokrata forradalmi hagyományra, ahonnan nézvést Orbán a feudális elnyomók reinkarnációja. Kérdés, hogy ezek az amúgy nagyon zsigeri szimbolikus gesztusok milyen irányban hatnak.

Cz. A.: Gondolkodó lényként valamilyen értelemben nem ártana ezt orientálni.

T. B.: Ajánlatokat fogalmazhatunk meg arra nézvést, hogy ezek a hagyományok, meg ezek a diskurzusok hogyan működnek, hogyan nem működnek, mik a csapdáik, mik a kulturális minták, amikkel ezek a dolgok rezonálnak. Ez komoly intellektuális feladat...

Cz. A.: ... amibe miért ne férhetne bele egy túlélő folyóirat...

T. B.: Természetesen belefér, ha túlél. Csak én azt gondolom, hogy nem a folyóiratok lesznek a fórumai ennek a dialógusnak.

Cz. A.: Hanem például?

T. B.: Nyilvánvaló, hogy ezeket a vitákat részben szakmai, részben generációs, részben ideológiai keretek között lehet elkezdni. A magyar újbaloldal például elég diffúz dolog, nem biztos,

hogy pontosan tudják, hogy mit akarnak, de legalább vitatkoznak.

Cz. A.: Magam is látok hasonló mozgásokat. Pár éve elég egyértelműnek tűnt, hogy a magyar egyetemisták egyre inkább a radikális jobboldal tartalékseregévé válnak, már azokat tekintve, akiket valamilyen értelemben valamilyen közösségi éthosz még megmozgat, vagy bármilyen értelemben érdekel a politika. Ez az utóbbi egy-két évben elkezdett átalakulni, miközben továbbra is ott van a tiltakozó potenciál...

T. B.: Ez egy furcsa pillanat, mintha megállt volna egy pillanatra az idő, és így visszafelé meg előre is lehet tekinteni. A múlt és a jövő egyaránt bizonytalan, jelen meg lényegében nincs, mert egy nem tartható pozícióban vagyunk. Nincs olyan szilárd pont, ahol meg lehetne állni. Ugyanakkor mégis azt gondolom, a mi feladatunk, hogy ezeket a teljesen tarthatatlan pillanatokot reflexióval töltsük meg, azaz valamiképp rögzítsük. Erre jó egy folyóirat, amely akkor is dokumentálja ezeket a reflexív gesztusokat, ha nem feltétlenül mindig akkor és ott hatnak, ahol hatni szeretnének. Ugyanakkor szerintem nem szabad föladni, hogy ezek a reflexiók mégiscsak szeretnének a saját közegükben és pillanatukban is hatni. Ezért folyamatosan kérdés, hogy mi az a közeg, ahol ez a fajta reflexió a leghatékonyabban érvényesülhet. Nem vagyok benne biztos, hogy ez most pont egy folyóirat, de ugyanakkor meg mi más?

egora.hu

A 2000 e-book formában is megjelenik,
megvásárolható: www.egora.hu

Közel-Nyugati Levél

TÁJIDEGEN

Igen, az lettem én, méghozzá hirtelen és majd' minden tájon. Gyorsan fogy a levegő, szorul a gallér. Az a néhány deka, amit az utóbbi években felszedtem, aligha magyarázza mind gyakoribb szociális légszomjám. Hisz, közel a hatvan-hathoz (rút *sixty six*), akárki megirigyelhetne. Lassan harminc éve a hétből négy-öt napot Bécsben töltök, ez sok mindent megmagyaráz. Állítólag errefelé lassabban mélyülnek a barázdák. A maradék két-három napon sem kell agyonhajszolnom magam. Többnyire nekem kedves elfoglaltságokat úzók Pesten: tanítás, könyvtár, tudományos fontoskodások, csevej a barátokkal. A Rózsadombi Bányász szombati meccsein futja, pontosabban vánszorogja még egy-két cselre, s – minek tagadnám – meg-megfordulok még (vigyázat, szexista kifejezés következik) egy-egy kacéran libbenő szoknya után. Öröm az örömben: deréktáji sajtós képében napokig elkísér e kíváncsi mozdulat.

Ennél azonban jobban nyugtalanítanak a mondataimban szaporodó „még”-ek. Kár titkolni, már egy ideje visszaszámlállok. Mint az amerikai viccben a huszonnyolcadik emeletről leszédülő ember, aki a hatodik előtt elshunva így bízattja magát: *so far, so good*. Még nem tartok ott (nicsak, megint egy „még”), hogy boldogan járjak temetésekre, hálát adva az elhunytak, hogy elem állt a sorban. Elkezdtem azonban gondolatban lajstromozni, miről késtem le már örökre. Ezért a „már” szócskát is meggyűlöltem, akár a „sohát”, no meg természetesen az „időset”, az „öreget”, a „meglettet”, a „korosat”, az „aggot” és a „vént”, hát még a „nyuggert”. A „szépkorú”-tól és az „öregecskedő”-től meg egyenesen öklendezni volna kedvem.

Mostanában azzal vigasztalom magam, hogy

Kellér Dezsőnek mégsem volt igaza. Az idős kor-nak igenis van egy, nem is akármilyen előnye: mindazokat a szörnyűségeket, melyekért gyermekeimet szoktam titokban sajnálni, személyesen talán már nem kell átélnem. Hogy a Nyugatnak tényleg bealkonyul, miközben térségünkben csernobilok szikráznak fel, és etnikailag pazar választékú pogromok indulnak; hogy az ISIS kalifának kiáltja ki Donald Trumpot; hogy az észak-koreai diktátor unokája rátenyerel az indítógombra; hogy fejünkre aszteroidák hullanak és túlhevült bolygónkat rezisztens baktériumok lepik el; valamint hogy klónok és robotok kegyeiért küzd majd az emberiség. Igaz, nekem már az is sok lenne, ha a bécsi vagy a pesti parlament előtt posztoló kínai rendőrtől kéne tudakolnom, hogy vajon az általa őrzött épületben vasárnap is üzemel-e a nagy népi cenzúrahivatal. Nem a levegőbe beszélek, pekinger kollégámat nemrég idézte be a szerv kettős váddal: 1. jegyzetelni merészelt a levéltárban; 2. az egyetemi párttitkárt kihagyta közös kutatásunkból. Ehhez fogható rémálmodom, hogy még vénségemre is a turulban született zsarnokot kell hallgatnom, amint ünnepi beszédet mond a hadkötelezettség visszaállításának és a teljes abortusztilalom elrendelésének húszéves jubileumán. Előtte, mint megszokott, a Hősök terén üdvözli uránbátyámat a Vlagyimir-napi katonai parádén. Az viszont megnyugtató, hogy levéltár és kutatás addigra már nem lesz.

Halandó

Az élet nagy paradoxona – mondotta egykor a görög bölcselő, Szilakosz Attilautisz –, hogy az

ember akkor kezd a jövővel foglalkozni, amikor már alig maradt neki valami belőle. A kora se jut eszébe – fűzte hozzá – elég korán, kivéve, ha koravén (mert konyított valamicskét a szóbúvészet-hez is). Szégyellem, de én is *age-*, jobban mondva *ageism*-érzékeny lettem. Olyannyira, hogy az „ag-gista” diszkriminációból még a pozitívát se kedvelem. Eltartott egy darabig, míg Bécsben megvettem első *Seniorenfahrchein*-emet a villamosszon, illetve jegy nélkül szálltam fel a BKV járataira Pesten. Máig nem számolgom, mekkora nyugdíj vár, amikor majd elküldenek „jól megérdemelt pihenésemet” tölteni, és nem figyelek ifjabb kollégáim nehezen félreérthető jelzéseire sem arról, hogy miért terpeszkedem még mindig a helyükön. Homokba a fej, hátha mégse jön egyhamar az altájön billentés. Csak nem a „hátha” lett a kedvenc magyar szavam? Majd írok Kosztolányinak. Úgyis épp lopni készülök tőle: nyájas olvasó, fogadd tőlem szeretettel egy jól szituált szegény kisgyermek panaszait.

Nagynéném, nem azért mondom, de Ilonának hívták, bezzeg szembe tudott nézni a sorssal. Már harminc évvel a halála előtt, úgy ötven körül, így válaszolt, amikor megkérdeztem, miért nem cserélteti ki az SZTK-szemüvegét, ha folyton arról panaszkodik, hogy rosszul lát vele: „Nick drágám, erre a kis időre?” Számos hímnemű kortársam alig várta, hogy elérje a nyugdíjkorhatárt, amikor is büszkén jelezheti a világnak: neki bizony befellegzett. Azóta kifejezetten imádják, midőn családtagjaik és más beosztottjaik „az öreg”-nek szólítják, unokái lenagyapózzák és az ifjú hölgyek „csókolom”-mal viszonzják, az ő „csókolom”-ját. Nekem viszont végtelen hiúságomban fülig ér a szám, ha véletlenül letegeznek a boltban („húzol a p...ba, nyuggerkém!”). Igaz, diákjaim szertartásosan önzöm, pedig már unokáim lehetnének. Még csak az kéne, hogy ijedt negéddel törleszkedjem hozzájuk. Remélem, örökre kimarad életemből az a leereszkedő gesztus, mellyel a magas tudományokban megvénült mester zsenge, de tehetséges tanítványát magához emeli: „mától tegezhet, fiam”. „Mától tegezhet, lányom” – ezt még izlelgetnem kell.

Mint említettem, Bécsben talán kevésbé elkésztető az öregedés. Jóval több a fess, kiegyensúlyozott, sőt vidám ember az élemedett korúak között. Hogy is van ez? Én élemedek, te

élemedsz, ő élemedik? No, tessék, az osztrák handóknak még ilyen gondjaik sincsenek. Kitálalták maguknak a titokzatos *senior*-t a sík-unalmas *alt* helyett, s mint ilyenek hajókáznak az óceánokon, szökellnek zergeként az Alpok bércein, egyszóval született futuristák: mernek veszélyesen élni. Sopronból hazajövet még a foguk fehérjét is kimutatják. Főleg a városi középosztály tagjairól beszélek, de ideértem annak széles alsó rétegeit is. A hölgyek a hetvenen túl is kerülnek a drappot és a szürkét, az urak pedig nem félnek rövidnadrágban rollerezni Bécs belvárosában. Vagy fordítva. Büszké a korukra, és ahelyett, hogy ölbe tett kézzel várnák a kaszást, „szürke párdúc-ként” néznek szembe velem. Bezzeg..., no de legyen elég a magyaros szenvedésből! Szélmalomharc a biológiával, deréktáj, altáj, Tiensan – ünnepélyesen kijelentem, növekvő tájidegenségemet nem előrehaladó koromból eredeztetem. Az csak ront rajta. Sorolom az okokat, csak tudjam abbahagyni.

Mátyás hangja

Izmosodó tórslusszpánikomat semmi sem magyarázza inkább, mint hogy egyre-másra csukják be a kapukat előttem. Sőt rám. Itt van mindjárt szülőföldemé. Bécsből hazaindulva egyelőre szabad a bejárás, csak épp elvették a kedvem tőle. Ahonnan temérdek jó ember kimegy, oda egyre kevésbé szívderítő érzés bemenni. Együtt szomorkodni-acsarkodni az otthonmaradottakkal? Tétlenül nézni, ahogy maradék hazai játékaimat is elveszik, ráadásul számos kollégám/barátom vállrándító együttműködése közepette? Albert Hirschman kedvenc triádját alkalmazva, *voice* alig hallható, a *loyalty* ugyan nagyrészt passzív, de mindent elborít, marad hát az *exit*, az én nemzedékemben jobbára belső emigráció formájában.

Pár éve néhány tanszéket alapítottunk az egyik fővárosi egyetemen. Többségünket se '89 előtt, se azután nem engedték a Közgázon tanítani, vagy kis idő múlva udvariatlanul kitessékelték onnan. Ezen az egyetemen azonban nemcsak megtűrték bennünket, hanem kifejezetten támogattak is. Már kezdtem gyanakodni, de sikerült megnyugtatom magam: miért pünkt a közgazdaságtanban ne késchetne húsz évet a rendszerváltás? Pontosabban, rendszerváltásocska, hiszen a Közgázon néhány tanszék kivételével maradt

minden az ősrégiben. Mi olyan szakot álmodtunk, amely nem majmolja egy harmadrangú amerikai egyetem sivár, biznissz-szkúlos tanmenetét, de képes elfogadható minőségben közvetíteni az éppeni „nagy elmélet” logikáját és hangulatát, sőt, a ma még kicsi némely ígéretes ötletét is. Eközben azonban nem feledkezik meg Közép-Európa kulturális hagyományairól sem. Neked magyarázom, nyájas olvasó: történeti érzékenység, multidiszciplinaritás, önirónia és egyéb haszontalanságok. Húsz-harminc diákot terveztünk összeereszteni sok olyan tanárral, aki ugyan kevesebbet, viszont mást is tud, mint a közgazdaságtan világbajnokai, továbbá éhbérért is hajlandó megszakadni.

Céhet akartunk, nem nagyüzemet. Sötét középkor! Ehhez az avított krédóhoz meglepetésünkre a nemzetközi tudós társadalom jó néhány prominense – köztük két Nobel-díjas – adta a nevét, amikor csatlakozott a tanszék tanácsadó testületéhez (ez egyébként közvetlen támogatóinkon kívül a kutyát sem érdekelte). Jomagunk vagy két éven át révülten csiszolgattuk a sillabuszokat, ám fabatkát se ért volna minden igyekezetünk, ha egyetemi pártfogóink nem elégitik ki mesterien mindazon ajtónállók igényeit (decensnek tűnő professzoroktól a hallgatói képviselő haramiái-ig), akik szorgalmasan görgették az akadályokat a tanszék létrejötté elé, és ugyanazzal a mozdulattal mindjárt a markukat is tartották.

Egyszer aztán csodának csodájára megjelentek a diákok is, eszesnél is eszesebb gyerekek, messze nem csak pestiek és nem elsősorban az elit csemetéi. Alaposan megkínóztuk őket (ők is minket): ugyanazokból a tankönyvekből tanultak, mint kortársaik a világ legjobb egyetemein; a kötelező közgazdasági irodalom jórészt angolul olvasták, de közben sok olyan történeti, filozófiai, szociológiai, jogi és pszichológiai kurzus közül is választhattak, melyek ugyanezek az egyetemeken már kiszorultak a tanrendből. A letehetségesebbek közülük sorra nyerték a tanulmányi versenyeket itthon, majd gond nélkül folytatták tanulmányaikat a művelt Nyugaton. A pályázati pénzek is szépen csörgedeztek tanárra, tananyag-fejlesztésre, ösztöndíjakra. Egészen addig tartott a csoda, amíg...

Amíg a zsarnoknak eszébe nem jutott, hogy országában túl sokan jelentkeznek közgazdásznak,

méregdrága a képzésük (naná, az a temérdek vegyszer és műszer, amit használunk, meg az a sok boncolás), és – nem mellesleg – milyen szép nagy műemléképületben terpeszkedik a Duna partján a hajdanán Marxról elnevezett közgazdasági egyetem. Miközben így töprengett hű kamarása, egyszersmind jobbkeze, azt susogta a fülébe, mily felháborító, hogy nincs olyan mértékadó ökonómus a Kárpát-medencében, aki ne kacarászna gúnyosan, amikor közös találmányukról, az unortodox tündérmeséről hall. Hogy lehet az, hogy az egykori vámház még mindig a vörösök kezén van?! – gurult méregbe a zsarnok. Ez botrány, sőt, ugribugri! Hogyan is hívták azelőtt a Fővám tere? No persze, Dimitrovnak. Mi lenne, ha a bolgár terrorista (hát az, aki egykor lángba borította a Reichstagot) neve alatt futna a kommunista gyökerű neoliberális összeesküvés, melyet éberen leleplezünk majd? – töprengett, és néhány bértollnokát azonmód ráeresztette e hálás hipotézisre, hadd csócsálják. A „Dimitrov-téri fiúk” kifejezés a *Chicago Boys* mintájára már régóta készen állt, a „vám” szót ízelgetve azonban újabb hasznos ötlete támadt. Vám – sarc – dézsma – adó – váltságdíj, megvan: legalább fizessen, aki – bár mi vettük fel – ellenünk tanul. Hű kamarása ekkor ismét közel hajolt ura füléhez: ő tudna egy helyet a világ közepén, mondjuk a barackillatú Kecskeméten, ahol leszámolhatnának az ortodox tévtanokkal, és még tandíjat is szedhetnének érte. No meg építkezni is lehetne egy jókorát. Ő véletlenül ismer néhány alapítványi vezetőt, aki szívesen megspendírozná az első lépéseket. *Simplicity* alapon persze.

Oszt repült a nehéz kő. A Közgáz volt a célpont, de minket is fejbe kólintott. Minket, akiket éppenséggel a Közgáz provincializmusa (egyebek között Chicagótól mért fényévnnyi távolsága) taszajtott a felsőoktatásba. És megesett a feneség, hogy a Fazekasban a felvételi beszélgetés során a 17 megjelent gyerekből 16 vallotta be bűnbánó arccal, hogy noha eredetileg hozzánk jelentkezett, mégis úgy döntött, inkább egy – ingyenes – külföldi egyetemet választ magának. Bizony ám, hogy választ, mert a Nyugatról szalajtott ravasz toborzók név szerint ismerték az érettségizők krémjét szerte a hazában, és versengtek az okos diákokért. Aztán nemcsak az éles elméjű gyerekek kezdtek eltűnedezni, hanem hipp-hopp elapadtak a külső támogatások is. A Nemzeti Bank például egyik napról a másikra felmondta a tan-

székünkön létesített *chair* dotálását. Közben jött a létszámkorlátozás és egyéb megszorítások, velük pedig a fizető-, de nem tanulóképes hallgatók egész serege, és kisvártatva megérkezett a kormányba bekötött kancellár is, hogy izmosítsa az egyetemi autonómiát. Ha volt „üzleti modelünk”, az pillanatok alatt összeomlott. Rá se rántok. Erre a kis időre?

Sose legyen ilyen gyorsan igazam. Amikor a tananyagot terveztük, én erőltettem, hogy a közép-európai hagyományok sorában alaposan ismertessük meg diákjainkat a létezett szocializmus dicső történetével. „Egyszer még jól jön” alapon. Hát... Ejtőernyős komisszárok még nem huppan- tak a tanszék nem létező foteljeibe, ellenben szilárdul a közöny, lopakodik az öncenzúra. Néhányunk még járhatja a száját, de unja magát hallgatni. A legutóbbi tanársztrájk idején mindössze páran szomorkodtak az egyetem épülete előtt. Eközben a Közgáz „vörös” szenátusa ellenszavazat nélkül, vígan rektorra ütötte a zsarnok – konzervatívizmusával hencegő – tanácsadóját, s lassacskán a jobbkez szervezte tanfolyamokon, illetve a Közgáz általa kistaffírozott tanszékein „van az a pénz...” jeligré megjelentek a tehetségesebb átállók is. Biztosan jól mutat a modern mikro-ökonomia Laura nővér domonkos-rendi szerzetesnő erkölcsnemesítő gondolatfutamai mellett, aki ugyanott az ún. „keresztény közgazdaságtan- nak” szerez híveket. Jóllehet az Akadémián néhány tucat tudós (titkos szavazást követően) nyíltan nehezményezte, hogy a közgazdasági oktatásba minőségi garanciák nélkül beözönlő hatalmas összegek torzítják a versenyt, és kizárólag „egyfajta közgazdasági nézetrendszer” terjesztését szolgálják, ám arról nem ejtettek szót, mi is az a hagymázos ökonómiai doktrína, mely számára pár esztendeje egyre meredekebben lejt a pálya. Ők elegánsan megelégedtek az „egyfajtaival”: tudjuk, amit tudunk, de testületileg nem ítélkezünk szakmai irányzat és minőség dolgában (és – teszük hozzá négy szemközt – egyébként sem biztos, hogy hagymáz-kritikára is összejött volna a többség). A tanulmány, mely bizonyítaná, hogy a hű kamarás mekkora egy nímand, amikor épp nem szélhámost, hanem lángészt alakít, még szerzőjére vár.

Szerénytelenség nélkül állíthatom, hogy én vagyok az egyetlen szerencsétlen a honban (őt is beleértve), aki minden egyes könyvszerzéségtől cettig elolvasta. A legutolsó – színes-széles- vásznú, vagy két kilót nyom, hisz súlyos papírra

vetette a szerző – véletlenül a lábamra ejtettem. Maradandó nyomot hagyott – rajtam. „Egyensúly és növekedés” áll a borítóján. Ilyen címmel kizárólag az igen-nagyon nagyok mernek könyvet írni. Azok viszont tudnak angolul, a legjobb folyóiratokban publikálva teszik ki magukat hosszú évtizedeken át a szakmai kritikának, és különbséget tudnak tenni egy matematikai és egy hajómoc- dell között. Nem érik be az Akarattya diadalával.

Sokáig tologattam a túlsúlyos opuszt ide-oda az asztalomon, végül mégiscsak írtam róla valamit. *Sine ira et studio*. Harag és elfogultság tényleg nem volt bennem. Gyomortáji idegenség annál több. Holott jó előre eldöntöttem, nem foglalkozom azzal, hogy a szerző hány-szor fizettette meg műve kiadását a magyar adózókkal, és avval sem, hogyan kívánja azt leendő egyeteme bibliájává ten- ni. Megfogadtam, hogy az sem érdekel majd, ho- gyan fűszerezi közgazdasági közhelyeit észveszejtő logikai hibákkal, és mi módon csomagolja mind- ezt önünneplő ignoranciába. Tudtam, mit várha- tok. Könyvét olvasva nem is rá figyeltem, hanem arra, vajon a sorok közül kihallom-e ismert távoli rokona, Mátyás hangját a múlt század harmincas éveiből. Neki sem a virtigli nyilas eszmevilágára voltam kíváncsi, hanem arra, miként idealizálta anno az „irányított tervgazdaságot” és a „munka- államot”, illetve arra, hogyan élt tovább e fogal- mak néhány eleme négy évtized múltán a mérsé- kelt szocialista reformgondolkodásban, igen, a mérsékeltben és szocialistában, ahonnan hősünk mai ötleteinek nagy részét szerezte. Még a szelle- mi közvetítőkre is sikerült rálelnem. Elégedetten dőltem hátra. Majd rohantam tisztálkodni.

Hanem a lyuk

Rám záródó kapuk? Folytatom. Névadó falum határátkelőjén már rég leszerelték a sorompót. Lassan megszűnt az obligát gyomorgörcs is, egyen- ruha sehol a közelben, az ember már kezdte egye- dül érezni magát. Néhány hete nem panaszkod- hatom a magányra. Bécs felé menet sorakozunk autóinkkal megint, fegyelmezetten a sorompó hűlt helyén. Engem, fehérbőrű ápoltat (akarom mondani, ápoltnak tűnő fehérbőrű egyed) si- mán átinteget az osztrák határőr, viszont aki csak egy kicsit is kreolabb vagy rendezetlenebb állagú nálam, az bizton számíthat arra, hogy megállítják és átvizsgálják. Dafke nem mondom le a napozás-

ról! És – ezt Péter cárnak üzenem – a szakállamhoz is ragaszkodom. Még ha csak a *Grenzpolizist* folyamodna, mint mondják, etnikai és szociális profilalkotáshoz, de ezt teszi mostanában mennyi berezelt polgár egész Európában. És tódul a neki nyugalmat hazudó pártok felé.

Ausztria épp a minap választott hajszál híján olyan elnököt magának, aki az ún. „mínuszbevándorlás” híve, magyarul szívesen hazazavarná az olyan ősmigránsokat is, mint én vagyok. Norbert Hofer a Szabadságpárt (FPÖ) burgenlandi vezéréként, majd Strache mellett a kékek szövetségi alelnökeként éveken át heccelte a népet az EU, az „idegenek” és a velük való „keveredés” (*Vermischung*) ellen. A folyamatos politizálásban, mit tesz isten, elkerülték a magasabb iskolák. A nagynémet gondolat rabjaként, valamint egy posztnáci legényegylet funkcionáriusaként mégis ő volt a párt emberi arca, egy paplanernyős baleset következtében bottal járó, snájdig fiatal ember. A kampány során is igyekezett a jóllakott óvodást alakítani, már amikor nem inszинуált és gyűlölködött, ám egy percig sem titkolta, hogy ha úgy tartja úri kedve, érvényesíteni fogja az osztrák államelnök közép- és alkotmányos jogait, melyekkel a háború óta egyik elődje sem élt (vissza). Alkalmassint felosztatja a parlamentet, elzavarja a kabinetet, és rendeleti kormányzásba fog. Még puccsot sem kell végrehajtania ehhez. Jobb, ha tudod, nyájas olvasó, hogy annak tudatában szavazott most rá az osztrákok fele, hogy esetleg néhány hét múlva Hofer rendkívüli parlamenti választásokat ír ki, majd az azokat előreláthatólag megnyerő főnökét, Strachét bízza meg kormányalakítással. A mostani kormánykoalíció vörös és fekete tagjai egymással versengve zárták ki, hogy – ha a haza sorsa forogna veszélyben – ne lennének készek közös kormányzásra a kékekkel. Mérget veszek arra, hogy forogni fog.

A *Hofburg*-ot a köznyelv egy kicsit talán túl gyorsan *Hoferburg*-ra keresztelte át. Már e közepes szójáték is kedvem szegi. Minden második ember, aki szembejön velem az utcán, őrá szavazott. Elhatároztam, ezentúl csak minden elsőre nézek barátságosan. Túlzok, Bécsben csak a választók durván egyharmada akarta őt. Most ünnepelem Ausztriát azért, mert a Lajtán túl a Hofer-félék nem ötven, hanem nyolcvan százalékos népszerűségnek örvendenek, és Pesten is övék legalább a választók fele? Sajnos nem tehetem, Nickelsdorf kétharmada Hoferre voksolt.

Igen, az egész osztrák vidék az övé. Na jó, inkább a Kelet, mint a Nyugat. Népiek és urbánusok – már irtóra unom. Döntöttem, tiltakozásul megszüntetem az Alpokat.

Én, kérem szépen, éreztem, hogy közeleg a baj, tudniillik Hofer versenytársa egy rokonszenves, halk beszédű, kicsit tétova, ironikus hajlamú, halványzöld közgazdász-professzor volt (Alexander Van der Bellennek hívják, beceneve Szása), akinek arcára van írva, hogy nem szeret ütni-vágni-tiporni. Kilátásba helyezte például, hogy – ha megválasztanák – kezdeményezné saját elnöki jogainak a megnyirbálását. A kampány során végig kitartott amellett, hogy ő alatta Strache nem lehet majd kancellár. Túl van a hetvenen, füstöl, mint egy gyárkémény, de ami még ennél is rosszabb, maga is bevándorló család sarja (szülei észtek voltak, a nagy Szovjetunióból menekültek), és nem szeretné, ha kőbe vésnék, hány menekült is telepedhet le Ausztriában évente. Szavaival: nem híve az „elválasztó orbánizmusnak”.

Múlt nyáron még a szocdemek és a konzervatívok is hasonlóképp beszéltek, de a kuruc szomszéd divatot teremtett. Az osztrák választók pedig, mondván, „ha már xenofóbia, lássuk az eredeti változatot!”, egy vállrándítás se sok, hagyták ott korábbi néppártjaikat. A mind langyosabb ciszlajtán *Willkommenskultur*-hoz képest azonban még mindig rémisztő a translajtán „kopjatos le” hidegsége. Ausztria továbbra is tízezreket hajlandó befogadni minden évben, s közben nem várakoztat öreget, gyereket a határainál heteken át, szenvtelenül nézve, ahogy azok hóban, sárban gubbasztanak a pusztá földön. Mindössze egy-két rövid szakaszon épít kerítést, már amennyiben a határmenti földek tulajdonosai ehhez hozzájárulnak. A kismartoni katolikus püspök, bizonyos Zsifkovics, nemrég mondott nemet. Ferenc pápára hivatkozott, a keresztényi könyörület parancsára, meg arra, hogy ő is a vasfüggöny árnyékában nőtt fel. Majd hozzátette: nem a kerítés a megoldás, hanem a lyuk rajta. Na hiszen, egy horvát a távoli Eisenstadt-ból, tudjukki az ilyen.

Még egyszer magamnak szögezem a kérdést: ünnepelem Ausztriát? Hát persze! A nép több mint hetven százaléka elment szavazni, és majd' kétmillió háromszázezren közülük, feketék, vörösek, zöldek és rózsaszínűek (ez utóbbiak az újliberálisok) egy pillanatra leküzdötték egymás iránti

ellenérzéseiket, és anélkül, hogy pártjaik erre utasították volna őket, Hofer ellen voksoltak, hogy mentseik köztársaságukat. Rengeteg volt köztük a fiatal. A katolikus egyház osztrák feje arra szólította fel híveit, hogy azt a jelöltet támogassák, aki kedveli Európát és segíti a menekülteket. *Hut ab, drága labancaim!*

Uff

Mindazonáltal az elmúlt, közel harminc évben most lehet először igazán tartanivalóm az osztrák politikától. A kékeket leszerelendő, kezdődhet mindaz a jogfosztás, ami óhazámban immár mindennapos, de Ausztriából végső esetben mint idegent, ki is paterolhatnak. Még végsőbben, persze otthonról is. Csak tudnám, melyik a csöbör, és melyik a vödör. Addig is a jövődő bécsi kormányok lefaraghatnak szociális juttatásaimból, korlátozhatják munkavállalásom szabadságát (kivált, ha Magyarország közben megnyeri a „ki lép ki előbb az Unióból” versenyt a Monarchiában), bár nekem már az is sok, ha a Strache–Hofer páros megállás nélkül rontja a levegőt és birizgálja politikai szépérezkemet.

Ha az FPÖ alkalomadtán kormányra kerül, első dolga lesz, akár a magyar zarnoknak volt, hogy elzárja azokat a pénzcsepokat, melyekből az ellenzékhez és szellemi holdudvarához csuroghatna az éltető nedű. Kisvártatva az állami támogatásra is szoruló, ámbátor független tudományos intézetekre, mint ahol én is dolgozom, jár majd rá a rúd. Hozzánk még kék politikus nem tette (tehette) be a lábát. Lassan én leszek az egyetlen az intézetben, aki erre emlékszik, azt viszont nem szeretném megvárni, hogy én maradjak egyszerűsmind az egyetlen, aki erre büszke is. Akikkel együtt építettük, tágtgattuk kicsiny, liberális szellemi erődtményünket, az utóbbi években mind eltávoztak: ki kórházba, ki (mint az alapító rektor) a temetőbe, ki pedig egyszerűen nem óhajtotta megvárni, hogy merő véletlenségből elküldi annak utóda. Én az utolsó mohikánt játszom. Még be kell fejeznem megkezdett kutatásaimat, nem hagyhatom cserben ifjú munkatársaimat – hajtogatom magamban, dicstelen szerep, tudom, de szegény szüleim nem tanítottak meg csendben, méltósággal lelépni. Nyájas olvasó, ugye tudod, mi a különbség az angol és a zsidó vendég között: az előbbi köszönés nélkül távozik,

az utóbbi pedig távozás nélkül köszön, vagyis még órákig ott fecseg az ajtóban. Én inkább civakodom, utóvédharcok, mutatóujjam állandóan a levegőben: kérem, ezt korábban nem így csináltuk! Fiatalos hévvel ásom saját síromat. Uff!

Tapló, aki vagyok, eleget éltem Kádár alatt, hogy mégis túppontosan érzékeljem a hatalomhoz való alkalmazkodás legapróbb jeleit. Magam is bocsátottam ki akkoriban ilyeneket az első és második nyilvánosság határán egyensúlyozva, de 1989-ben eldöntöttem, a centizgetésnek egyszer s mindenkorra vége. Nem hittem volna, hogy egy negyedszázadra rá „ideát” kell majd szembenéz-nem hasonló kísértéssel. Újabban gyanús kenyéradó gazdák sima beszédű ügynökei szállingóznak bécsi munkahelyem körül. Többnyire a poszt-kommunista régióból érkeznek, de már sarjad a helyi utánpótlás is. Alapvetően látványos, mediatizálható, így politikailag is jól értékesíthető, úgymond-tudományos tevékenységekre kínálnak súlyos százazreket (euróban). Kaptam hát a ragyogó alkalmon, és kidolgoztam műintézetem számára egy hercig kis szabályzatot arról, mifajta pénzekre tilos rávetődni, ha az ember őrizni kívánja szuverenitását és jó hírnevét a tudományokban. Nem volt nehéz dolgom, ugyanis a kutatás és az oktatás nyugati világában bajosan találni ma már olyan intézményt, amely megengedheti magának, hogy ne rendelkezzen hasonló, nyilvános, ún. „adományelfogadási alapelvekkel”. Különösen így van ez, amióta a *London School of Economics*-ra ráégett, hogy Kadhafi ezredes is szponzorálta. Kopiztam és pészteltem, és máris készen állt a dokumentum. Szűzies mosollyal nyújtottam át kollégáimnak. Néhány perc elteltével nem ismertem rá. Azóta siratom grántsizilárdságú paragrafusaim némelyikét.

Tisztelt munkatársaim között – félek – nemsokára akad majd olyan, aki – gondosan kerülve a tekintetem – próbálja elmagyarázni nekem, hogy tulajdonképpen, bizonyos szempontból és mindent összevetve miért nem is oly veszélyes beszélgetésbe elegyedni a körülöttünk ólálkodó, félfinom támogató-jelöltekkel vagy azokkal a talán finomakkal, akik szüntelen az elefántcsonttorony káros elitizmusáról papolnak. Azt is bizton hallom majd tőle, hogy néha a jó dolgokért cserében le kell nyelni az embernek néhány kisebb rosszat. Meglehet, az igazsághoz

való keresztülhazudás szükségességéről is szó esik köztünk. Remélem, rémeket látok. Ám ha balsejtelmeim beigazolódnak, akkor én vágom majd be azt a bizonyos kaput, jobban mondva ajtóstul rontok ki a házból. No, ez az öregedés másik nagy előnye, drága Dezsőkém, ha megengeded, hogy így szólítsalak a távolból. Hogy megtehetem. Papám, aki alig volt fiatalabb nálad, így emlékezett arra a derűs napra, amikor a Hazai Fésűsfonóból, ahol tisztviselőként dolgozott, munkaszolgálatra vitték: „az volt a jó az egészben, hogy onnantól nem kellett az irodafőnök viccein nevetnem”.

Nem illik

Valahogy nem megy nekem a csukás, a zárás, a csapkodás, előhossa egyszerre dédelgetett klausztor- és agorafóbiámat, pedig ezt az írást (ezt a műfajt?) is be kéne már fejeztem végre valahára. Ez harmincegyedik közel-nyugati levelem 1989 óta, szép, kerek szám, ilyenkor kell sürgősen abba hagyni. Kivételes szerencsémre a zsarnok a kivégzési listán most jutott el a folyóiratokig. Rájuk küldte a választékos ízlésű magyarművészt, egyenest annak tudós akadémiajából, aki – egészen megsajnáltam, milyen naiv – elfogulatlan pályázati döntéseket ígért. Már fel se szisszentem, ám betévedve kedvenc lapom szerkesztőségébe, ahol hébe-hóba megjelenésre méltatnak, arra lettem figyelmes, hogy barátaim nemhogy felhördültek volna, de rendíthetetlen nyugalommal készültek a szükséges dokumentumok beadására. Nem inkább tiltakozni kéne? – tudakoltam bártortalanul, és igyekeztem lendületes érvekkel megkedveltetni velük a „szép halál” hősi pózát. Elismerem, bizonyítékaim nem voltak vízhatlanok. Ilyen kérdéseket lehetett szembeszegezni velük: „ha az olyanok, mint mi, becsukják a boltot, ki őrzi majd a liberális gondolatot?”; „mi eddig is lemondunk a fizetésünkről, de mi lesz nyomorgó szerzőinkkel?”; „cserben hagynád hű olvasóinkat?”; „amíg nem cenzúráz a kormány, miért ne fogadhatnánk el tőle pénzt, ami egyébként sem az övé?”; „jobb, ha a sajátjaiknak adják?”; „azt hiszed, mellénk áll valaki, ha protestálunk?”; „miért, az MMA nélküli zsűrik talán pártatlanok voltak?”. Bágyadtan konstatáltam, hogy jószerivel egyetlen, erkölcsinek álcázott, esztétikai érvem maradt: ettől az idegentől egyszerűen nem illik (szerényebben: én nem szeretnék) édességet elfogadni.

Szomorúan hagytam el a szerkesztőséget, hogy még szomorúbban értesüljek: az összes rokonszenves folyóirat kivétel nélkül a pályázás mellett döntött. Nemrégiben kapta meg legtöbbjük a hírt: gratulálunk, ön veszített. Most anyázhatnak utólag, de a diadalmas távozásnak fuccs. Az elegánsnak talán még nem. Sebjaj, a Gutenberg-galaxis ügyis a végét járja, irány a Neumann-féle. Nick-nevem már van, de kissé idegen még nekem a virtuális táj. Írok valamit, és nem szagolhatom meg? Ezentúl csak olyan juthat az eszembe, ami nem túri a nyomdafestéket?

Egy holland mohamedán

Merre hát az előre? Talán emlékszel, nyájas olvasó, hogy néhány karácsonnyal ezelőtt egy parkolási nézeteltérés hevében két utcai árus a Délinél azt javasolta emelt hangon, hogy menjek vissza Jaffába. Igaz, még sosem jártam ott, ahogy őseim se minimum három-négy évszázada. Gondoltam, egyszer már tényleg körül kéne nézнем arrafelé. Igazából szerzőné lelkem kapacitált az izraeli látogatásra, aki konferenciára volt hivatalos a mediterrán tengerparton, nem messze a libanoni háttértől. Én két okból sem siettem a Szentföldre. Féltem az időutazástól, attól, hogy az utcán szembejönnek velem pesti rokonaim és barátaim hasonmásai, élők és holtak egyaránt, továbbá az etnicista hajlamú katonai rezsimet se nagyon kedvelem, még ha elvileg demokráciák is. Az elsővel szerencsém volt: nagymamám egy kedves történész nő képében jelent meg, szeretett tanárom alteregója egy étteremben köszönt rám vidáman a szomszéd asztaltól, bátyámat és nagyobbik lányomat pedig naponta többször is felismertem az iskolából kitóduló, megkönnyebbült gyerekek sokaságában. A másik baljós előérzetem sajnos nem csalt.

A kultúrtörténeti ínyencségek (a Siratófaltól a Tel-Aviv-i Bauhaus-túltengésig) vagy a Holttenger környékének lenyűgöző tektonikája ugyanis nem tudták feledtetni, hogy valami nagyon nincs rendben ebben az országban. Ne aggodj, nyájas olvasó, most nem az európai bal- és jobboldal közös palesztinbarát propagandája következik, inkább a kilátástalanság fojtogató érzéséről szeretnék beszámolni, mely azonnal hatalmába kerített. Pontosan attól a pillanattól fogva, amikor a repülőn nem mondták be arabul is a biz-

tonsági előírásokat, vagy amikor Tel-Avivban kiszállva megláttam az első sárga (sic) rendszám-táblát a „megszállt (felszabadított) területekről” érkező lakók autói. Igen, „*the territories*”, ahogy még ottani ballib ismerőseim is becézik a mai Izraelnek több mint a felét, ha a sivatagot nem számítjuk. A „területek”, ahol ők nem szoktak előfordulni, s melyeknek nyelvét alig ismerik. A Holt-tenger partján, mely korábban szintén Jordániához tartozott, egy kibucban foglaltunk szállást, katonák őrizték, magas drótkerítés védte. Házikónk közvetlenül az óvóhely mellett állt. Jócskán a tengerszint alatt, anélkül, hogy barlangba vagy bányába kellett volna leereszkednünk ezért. Kérdeztük a fiatal portást, civilben grafikus, hogy mely város fényeit látjuk pár kilométerre, már Jordániában, a tenger túlsó partján (mintha Szántódon érdeklődtünk volna Füredről). Azt ő sajnos nem tudja – válaszolt lenyűgöző természetességgel –, de úgy emlékszik, apukája már járt arrafelé egyszer. Ugyanott a strandon mosolygós palesztin gyerekek vesznek körül. A lányok tréningruhában fürdenek (női öltözék nincs is), és angolul tudakolják a nevem. Mi vagyunk a „nagy fehér emberek” a vízben, ráadásul szerzőné bikiniben pompázik. Megismerkedem Alival és Mohameddel (már ideje volt), ami annyit tesz, hogy időnként közelünkbe merészkednek, és azt kérdezik, szigorúan felszólító hanghordozással, „*how are you, what's your name!*”. Héberrel nem is kísérleteznek. Valószínűleg nem beszélnek. De honnan tudják, hogy idegenek vagyunk?

A kibucban nagyra nőtt kaktuszok választják el a kis házakat egymástól, a hajdani kollektívizmus nyomait alig őrzi valami. Talán a közös ebédlő, de az kong az ürességtől. Kerítés kerít az egész országban, Jeruzsálem keleti szélén magas betonfal, nem messze tőle a telepések többemeletes lakótömbjei nyomasztják a szemléldőt. Hazagondolva képtelen vagyok eldönteni, melyik a jobb (kevésbé rossz) világ: az, amelyikben kerítés áll ott, ahol korábban lőttek, vagy az, amelyikben előbb-utóbb löni fog az, aki most kerítést állít.

A „területeken” az autópályákat is katonák ellenőrzik, letérni róluk nem ajánlatos, mert jobb esetben kőzápor, rosszabbban némi ólom várja a „történelmi Izraelből” érkezőket. Ahol persze jóval kevesebb a látható katona, kivéve Jeruzsá-

lemben, a rettegés viszont mindenütt ott vibrál a levegőben, kivált, mióta divatba jött a késeles, vagyis az intifáda folytatása más eszközökkel. Engem hál'isten kiokosított egy helybéli ismerősöm: Nick, nincs ok a besza...ra, ha külföldi turistának álcázod magad. Nézelődj ostobán, sétálgass ide-oda lustán, hordj hátizsákot, és feltétlen legyen térkép a kezében. A merénylők az itteni zsidókra utaznak. Megnyugodtam, hisz bután-olalgásban (v.ö. *silly walk*) jó vagyok. Kár, hogy Tel-Avivba érkezésünk másnapján épp egy hasonlóan viselkedő amerikai szurkált halálra (és – ha már arra járt – sebesített meg még vagy tíz másik külföldit) egy palesztin férfi. Mint az újságból megtudtam, már a merénylő is a földön feküdt magatehetetlenül, miután leteperték a rendőrök, amikor a bosszúszomjas járókelők sikoltozni kezdtek: „lőjétek fejbe a gazembert!” Kérdezed, nyájas olvasó, hol történt az eset. Hol másutt, Jaffában, mely ma már Tel-Aviv része. Mi pont egy nappal korábban jártunk ugyanazon a helyen, a régi kikötőben. Alighogy leszállt a gépünk, siettünk oda, amint azt nekem Pesten megparancsolták a derék antiszemiták. Kezemben térképet szorongattam.

Azért sem teszek igazságot, hiszen tudvalevő: minden úgy kezdődött, hogy a másik visszaütött, de hadd gyűlöljem egy kicsit az erőszakot, mint olyat. Tudniillik a szokásosnál is provokatívabbá válok tőle. Nem bírtam jól például, amikor a jeruzsálemi utcán folyton géppisztolycsövek meredtek rám, a fegyveres ujjá előírászerűen a ravaszon, akkor se, ha egy gyönyörű katonalány (*contradictio in adjecto*) vagy egy strandpapucsot viselő csámpás telepes vállán himbálózott az a karabély. Arra vetemedtem, hogy Jeruzsálem óvárosában, látva, hogy minden utcasarkon palesztin suhancokat motoznak, kérdőre vontam egy katonát, igaz, más ügyben. A Templom-hegy felé nyíló városkaput őrizte. Nehezményeztem, hogy nem enged fel az Al Aksza-mecsetbe istentiszteletre, mely – a véres összetűzéseket elkerülendő – kizárólag a híveknek engedélyezett. Kedvenc Kohn-viceem járt a fejemben, melyben a főhős őszi ünnepekkor mindenfelét kitalál, hogy bejusson a zsinagógába, de ne kelljen belépődíjat fizetnie. Mikor már az összes füllentése lelepleződik, a templomszolga szelíden megfeddi: Kohn, te ganef, valld be, te imádkozni akarsz.

Engem is gúnyosan mért végig a hadfi. Magát? A mecsetbe? Miért, honnan tudja, hogy nem va-

gyok muzulmán? – évődtem keserűen, abban a hitben, hogy kék szememen kívül simán elmegek arabnak. (Elmenni elmész, de nem biztos, hogy vissza is jössz – okoskodtam magamban.) Az őr még gúnyosabbra váltott: hogy honnan tudom? Először is a testtartásából, aztán, hogy ősz a haja, de rövid a nadrágja, arról már nem is beszélve, hogy angolul szólított meg. És ha én egy mohamedán hitre áttért hollandus vagyok? – vágtam vissza kikezdetlen logikával. Nos, idáig tartott két szemtelen szemita kedélyesnek is hihető párbeszéde. Vitapartnerem arca váratlanul elkomorult, kissé megemelte géppisztolyát és intett a szemével: tűnés. Újfent meg kellett állapítanom, a fegyver nem tesz jót a zsidók humorérzékének.

Nu, davaj!

Meglepett, sőt megriasztott, milyen könnyen szoktam hozzá az erőszak bármikoriségéhez. A járőrök fürkészését (jaj, most rántja elő a konyhakést a lebernyege alól ez a jószágos palesztin nagymama!) például hamar abbahagytam, nem vigyáztam magamra jobban, mint a római zsebtolvajok vadászterületein vagy a Harlemben őgyelegve. Már fel sem tűnt, hogy az arab taxisorőr, aki a szállodába vitt Akkóban, az orrom előtt majdnem felpofozta azt a héberül háborgó nőt, akinek a kocsijába egy kereszteződésben ő koccant bele. Egy arra járó, másik arab taxis fékezte meg, „jobb a békekesség” alapon (erre kézmozdulataikból következtettem). Sofőröm láthatóan annyira szégyellte, hogy egy nőnek, mi több, egy zsidó nőnek hatalma lehet fölötte, hogy az út végén nem volt hajlandó pénzt elfogadni tőlem. *Fuck lady* – kiáltotta, és rálépett a gázra. Ez nem egy csendes ország. Akkor sem, amikor épp nem jönnek a rakéták Gaza vagy Libanon felől. Sőt, a hangerő végzetes is lehet. Például amikor egy minaret közelében fagyaltozol, és a legváratlanabb pillanatban megszólal, mit, felüvölt a magnó-müezzin, te meg ijedtedben lenyeled a tölcsért. Istenem, rosszabb, mint az állandó harangzúgás Európában. Az még kevésbé van ínyemre, amikor kisgyerekek táncolva köszöntik a Purimot az iskola előtt, s közben boldogan lengetik az izraeli zászlót. Harci és államvallások, kérlek, lehetőleg kíméljete!

Egész utunkon mindössze egyszer volt igazán okom a félelemre, éspedig Haifában, midőn hétnyolc, jól megtermett, éjfekete hajú, sötét tekin-

tetű suhanc között kellett áthaladnom az utcán. Nick, nem lehetsz ilyen előítéletes – korholtam magam, ahogy közeledtem feléjük, de éreztem, a morális parancs nem csökkenti adrenalin szintemet. Készültem a nemes viadalra. Amikor odaérttem, egyikük unottan megszólalt: *nu, davaj reb-jata, posli*. És fölkerekedtek az aranyos orosz zsidógyerekek... Azt tudtam, hogy Izrael minden hetedik polgára orosz ajkú, de hogy ebből az következik, hogy ha egy szkinhed küllemű alkalmazottat az áruházban arról kérdezel angolul, majd németül, majd kínodban magyarul is, merre a kijárat, végül Tolsztoj nyelvén igazít útba, nos, erre ajánlatos felkészülni. Hadrovics és Gáldi urak, köszönöm. Arra még keresem a választ, hogy az a körülmény, miszerint Izraelben az embert útonútfélen félrelökik, vajon szintén az orosz zsidók szorgalmas alijázásának köszönhető, vagy inkább a mózesi hagyomány része. Újdonsült ismerősöm, Polina, aki egyenesen Jekatyerinburgból érkezett élettársnak Tel-Avivba, és szappanoperákat ír az egyik orosz tévécsatornának, mindenesetre ott-hon érzi magát. Én meg annak örülök, hogy szövicc ritkán vész kárba. Egy időben ugyanis a szovjet antiszemiták *tyelavigyenyija*-nak hívták a moszkvai televíziót.

Furcsamód talán épp az orosz jelenlét az oka, hogy nem volt teljesen idegen az izraeli táj. Nem tehetek róla, asszimilánsra neveltek, a vallást már nagyszüleim elhagyták, még az ünnepeket se ülték meg, papám meg úgy jött haza Ukrajnából, hogy csak zsidókkal ne legyen összezárva soha az ember, de ezeken a tradíciókon esetleg túl tudtam volna tenni magam, ha ismerem a helyi nyelveket. Miután se arabusul, se új-, illetve óhéberül nem olvasok, és még a számokat sem tudom megnevezni, életemben először éreztem a saját bőrömön, mekkora szívás analfabétának lenni. Igazán választhatták volna a zsidók a jid-dist államnyelvnek, mint Birobidzsánban. Kiszolgáltatottságomat a hébermagyar továbbfejlesztésével igyekeztem enyhíteni. Jóllehet emlékeztem a szegény zsidó síbajnok ódájának néhány motívumára, melyet még szüleimtől tanultam (se jó síhó, se sílécim, se sídeszkáim stb.), ám egyszemélyes nyelvújító mozgalmam tök véletlenül indult. Elkapott az eső az utcán, én pedig szerzőnéhez fordultam segítségért: vizes a hajam, nálad van a sálam? Ezt hallva három, előtünk haladó gyalogos

is hátrafordult. Csak tudnám, minek értették. Rögvest vérszemet kaptam. Rájöttem ugyanis, hogy a „bármi” és a „bárhova” mindig bejön, az „unom a hájam” se rossz, ha „ch”-ként ejtjük a „h”-t, és az otthonosság érzetét keltheti a héber beszélőben „a kád is naftalinos” gyakori magyar szófordulata is. Az „El Al él!” felkiáltással – úgy érzem – még kísérleteznem kell.

Gerilla-kert

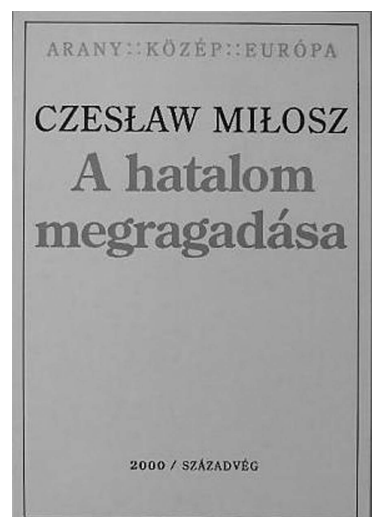
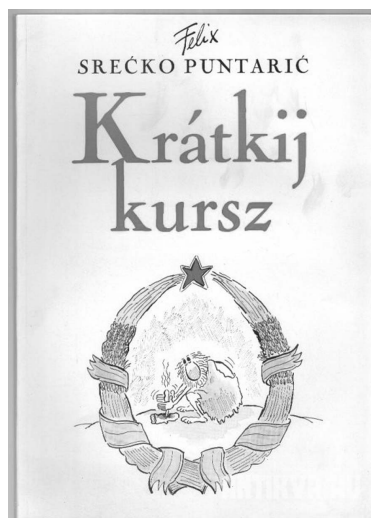
E blódlire nagy szükségem volt a Szentföldön, hogy elviseljem a hely tökéletes abszurditását: a fekete bőrű szélhámost, aki jegyet vetetett velünk saját magától az akkói mecsetben, a *Via Dolorosa*-n röhgicsélő zarándokokat, a Siratófalnál egymást csúfoló híveket, amikor valaki elvétí az ima szövegét, vagy a három („mi, kérem, nem vagyunk zsidók”) magyart – velük a jeruzsálemi bazárban találkoztunk –, akik rendszeresen járnak Izraelbe, hogy katonai raktárakban dolgozzanak segédmunkásként. Mindez eltörpül a zsidó fiatalok némelyikének legújabb ötlete mellett, bízom benne, hogy nem lesz divat belőle. Ők azt találták ki, hogy nagyszüleik koncentrációs tábori számát tetováltatják magukra, ne kérdezd, nyájas olvasó, miért. Mindenesetre ezt hallva sikerült első holokauszt-álmom beszereznem („mint aki a sínek közé esett –, vad panoráma, rémes élvezet –”), már ezért érdemes volt útra kelnem.

Azt hiszem, lassan alig marad más választásom,

mint kertem művelése Duna-menti nyaralónkban. Szerzőnével nemrég ültettünk ki néhány bokrot a folyó mellé a kerítésünkön kívülre, hogy csinosodjék a gátépítők által kopáron hagyott terület, és – nem mellékesen – ne álljanak oda az autók benzint füstölni, olajat csepegtetni. A besúgók széles hálózatát üzemeltető polgármester már tudta, milyen aljas tervet forgatunk a fejünkben, és jó előre figyelmeztetett arra, hogy egyedül ő hivatott eldönteni, melyek azok a növényfajok, amelyek a falu közterületein szabadon virulhatnak. Szép szavával: amelyek nem tájidegenek. Zöldítési vágyainkat kifejezetten elítélte, ám mi – szomszédaink egyetértésével – dacosan ültettünk, és még két apró, ám vészesen külföldi fügcserjét is becsempésztünk a bokrok közé. Ekkora felségsértés nem érdemel kegyelmet. Távollétünkben a polgármester mind egy szálíg kirángattatta a csemetéket hű közmunkásaival (szomszédaink ezzel is egyetértettek), köztük azokat is, melyek már az Etelközben is honosak voltak. Nem ültettek semmit a helyükre, most a boltos quadozik, illetve a helyi lovasíjász trappol hült helyükön. Paripája gyanúsan nélkülözi az ősmagyar rasszjegyeket, félek, augusztusban nem engedik be Bugacon a Kurultájra.

Kezdem érteni, mi az a gerillakertészet. Taktikai visszavonulót fújunk. Ültetés helyett – sutytyomban – vetettünk. Egyelőre a földben pihen a mag. Márciusban újra kezdjük.

Bécs, 2016 májusa

Így mulat egy magyar úr...

»Kisasszony! Előfizetek
a 2000-re egészen 2000
december 31-ig! *«

RÉSZLET AZ EGYIK SZERKESZTŐ ÁLMÁBÓL

N E M C S A K C H I C - B Ő L O L V A S S Á K

*Az úr 4212 forintot fizetett, mert a 2000 egy évre mindössze 468 forint!

Ferencz Győző

A KEZDŐPONTOKRÓL, VÉGZŐDÉS NÉLKÜL

*Margócsy Istvánnak,
2000 előtről 2000 utánra*

Hogy hogy kezdődött egész pontosan
hogy hogy nem nem tudhatom pontosan
azért mert az egyikhez túl kevés
a másikhoz azonban túl sok és
egészében mégiscsak összevissza
ami van foszlányokra szakadozva
tudok felidézni emlékeket
vagy nem tudok azt hiszem nem lehet

Vélt volt kapcsolatok bizonytalan
bizonyosságok viszonyaiban
és egyoldalú ügyleteiben
nem igazít el a képzeletem
nem is sejtem mi volt ha bármi volt ott
bekoszolódott vásznán szürke foltok
kifehérednek felsötétlenek
valami mintha valami helyett

Ennél nem jutok tovább távolabb
középtájon ha van is elakad
éles steril fémeszközeivel
szétmetsz a gondolat összekever
minden szórványos adatot hiába
oszt kényszeresen kategóriákba
csak folytatás lesz nem lesz közelebb
hogy hogy hogy nem voltak a kezdetek

Hinta

Hallottam, ahogy bejött, motozott az előszobában, aztán betette a hűtőbe a vacsorát, amit lefóliázva a konyhapulton hagytam. Ránéztem az órára, elmúlt kettő. Érthető, hogy az éjszaka közepén már nem akart enni. Azon gondolkodtam, előjőjkek-e a kisszobából és megkérdezzem-e tőle, hogy hol volt, vagy tegyek úgy, mintha aludnék.

Amióta a kisebbik gyerek kruppos lett, és állandóan fel kellett hozzá kelni, én is a gyerekekkel aludtam a belső szobában, egy heverőn. Egyszerűbb volt így, legalább a férjemet nem ébresztették fel minden alkalommal, ha villanyt kellett gyújtani és ablakot nyitni. A nagyobbik gyereket különben nem zavarta a felhajtás, még a fényre se riadt fel. Aludt tovább, legfeljebb forgolódott egy kicsit.

Ferinek, a férjemenek három állása volt, váltott műszakban dolgozott, nem engedhette meg magának, hogy ne aludjon. Péntekenként éjszakázott is, szombaton aztán rendszerint levittem délelőtt a srácokat a játszótérre, ő meg befeküdt a heverőre, ahol én szoktam aludni, és egyig elő se jött. Akkor lefürdött, megebédeltünk, aztán néztük a tévét, este ment el újra.

Másfél éve külön aludtunk már, és tulajdonképpen eszembe se jutott, hogy ezzel bármi gond lenne. Kimerültek voltunk mind a ketten, másra se vágytunk, mint hogy végre csend legyen és nyugalom. Néha nehezemre esett felnyitni a szemem, amikor éjszaka közepén meghallottam a kisebbik sípoló lélegzését. Másodpercekbe telt, amíg felfogtam, hogy a heverőn fekszem a kisszobában, mögöttem a fal, és már megint ugyanaz történik. Aztán magamhoz tértem, feltéptem az ablakot és paplanba csavarva odatartottam a gyereket a beáramló hidegbe. Ijesztő volt az a sípoló hang, ami feltört abból az erőlködő, vézna testből. Sokszor álmodtam vele, és álmomban néha meg is fulladt, hiába rázogattam. Vagy eltűnt: azt is többször álmodtam, hogy hörögve szedi a levegőt, én meg feltúrom a párnákat, paplant, a tigrises plédet, de nincs sehol, vagy már olyan kicsikére zsugorodott, hogy a lepedő ráncai között kell keresgélnem.

Hallottam a sötétben, ahogy Feri megereszti a vizet és zuhanyozik. Miért nem fekszik le inkább, gondoltam. Délelőtt, ha a gyerekeket már elvittem, nyugodtan letusolhatna.

Füleltem félig éberem, és éreztem, hogy pisilnem kell, de nem akartam kimenni a fürdőbe. Oldalra gördültem, sikerült visszajutnom a félálom peremére, amikor odakint zúgni, rezegni kezdett egy cső, és megint elindult a hólyagomban a feszítő érzés. Néha furcsa hangokat adnak a vezetékek ebben a lakásban, nehéz volt megszoknom, ahogyan szörcsögnek, bongnak, amikor valahol megnyitják a vizet vagy lehúznak egy vécét.

A férjem éppen törölközött már, amikor benyitottam. Nedvesen tapadt a mellkasára a szőr, és egy másodpercre meglepődtem, hogy mennyire meg van hívva. Dörzsölgette magát, és azt mondta, ki van borulva a bérlő. Merthogy meghalt az anyja, dörzsölte tovább a combját. Hogy erről beszélgettek egész mostanáig, és vigasztalásul elmesélte neki, hogy ő is teljesen ki volt borulva, amikor elvesztette az anyját.

Értem, feleltem, és vártam, hogy becsukja az ajtót, mert addig képtelen voltam elkezdni pisilni.

Már kintről folytatta azzal, hogy milyen szar lehet ennek a csóró srácnak, mármint a bérlőnek, hogy itt van egy szál magában Pesten, és nem lehetett ott a beteg anyja mellett.

A srác, aki Feri pici garzonját bérelte, huszonegy-két éves lehetett. Régebben ő is biztonsági őrként dolgozott, Feri még az OBI-ból ismerte, aztán később elment másik céghez, már nem is emlékszem, hová. Örültem, hogy kivette azt a kis lakást, és vigyázott rá. Persze jobb lett volna eladni, de a férjem ragaszkodott hozzá, mondván, hogy ez a mi aranytartalékunk. Úgyhogy kiadtuk. Talán lehetett volna többet kérni, de megvoltunk így is, még pont bírtuk a havi hitelt, és legalább tudtuk, hogy vigyáz mindenre. Mert rendes srác volt különben, szinte pedáns. Egyszer én is voltam fent nála, fehér bútorokkal rendezte be azt a picike szobát és mindenhová fehér rongyszőnyeget terített.

Kérdeztem a Ferit, nem volt-e gond, hogy tíz után ment, mire kis csönd után visszakérdezett, hogy ugye nem gondolom, hogy nem a bérlőnél volt. Nem, mondtam, mert tényleg nem gondoltam. Iszonyúan néztem ki így az éjszaka közepén a fürdőszobatükörben: egy kövér nő, lenőtt, vörös hajjal.

Mire átmentem a nagyszobán, a férjem már betakarózott, és annyit mormogott még, hogy képzeljem el, a srác fel fogja hozatni Pestre a mama bútorait, néhány széket átmenetileg leteszünk a pincébe, mert a kislakásba nem fér be minden.

Ahogy visszaemlékeztem, abba az egy szobába már egy állólámpát se lehetett volna betenni, de semmi kedvem nem volt ebbe belefolyni. Már ezt se értettem, miért nekünk kell raktározni az albérlőnk cuccait, és egyáltalán, mi a fenének neki annyi szék, a Feri pedig miért társalog vele órákig az anyjáról, amikor a saját gyerekeit szinte nem is látja.

Reggel alig váltottunk szót, kapkodva készülődtünk, mert kiment a fejemből, hogy az óvodában fényképezés lesz, és ünneplő ruhában kell menni.

Ahogy bedugtam a kulcsot a zárba, hirtelen megcsapott a férjem cipőjének a szaga. Korábban, úgy értem, amikor összekerültünk, sose vettem észre, hogy büdös lenne a lába. Lehet, hogy akkor még nem is volt. Nem tudom, ez a korról jön-e, vagy csak az okozza, hogy egész nap állnia kell neki a munkahelyén, mindig ugyanabban a bakancsban, de az utóbbi időben rettenetes szaga lett a cipőinek.

És nem csak a cipőknek. A baseball-sapkái is rossz szagot árasztottak, mert soha nem vette le őket, még napközben sem. Volt neki vagy öt, mind fekete, zsíros, azokat váltogatta. Ha rajta múlt volna, még éjjelre se teszi le, de otthon rászóltam. Szégyellte, hogy egyre jobban kopaszodik, és azt hitte, az eltakarja. Tényleg kopaszodott a feje tetején, de szerintem éppen azért kezdett hullani a haja, mert nem szellőzött a fejbőre. Pont azon a területen nem nőtt haj, ahol a sapka fedte.

Ezt a hülye szokást különben a gyerekek is átvették tőle. Mind a két fiú mindig ilyen sapkát akart hordani, még akkor is, amikor fújt a szél, és védeni kellett volna a fülüket. A nagyobbikkal a múltkor veszekednem kellett, hogy tíz fokban felvegye a kötött sapkát, mert mindenáron pókemberes baseball-sapiban akart elindulni.

Másnap este a Feri azt mondta, le fog ugrani a bérlőjével vidékre, és ő is betesz néhány széket a kocsiba szombat délután. Merthogy a bérlője nem akarja, hogy csak úgy széthordják az anyja székeit.

Megkérdeztem, hogy mi lesz a mama házával, mert eszembe jutott, hogy jó, jó, a székek is fontosak, de ha a srác eladja majd a házat és pénzhez jut, akkor nekünk nem lesz bérlőnk. A férjem azt felelte, hogy a ház nem az övé lesz, amit nem értettem, hiszen én úgy tudtam, egyedüli gyerek. Mindegy, nem firtattam.

Szombaton aztán a Feri alvás helyett leutazott a sráccal. Nem várhattak a jövő hétig. Az volt az érzésem, hogy ez a fiú túlságosan kötődött a mamájához, hogy hiába költözött el vagy kétszáz kilométerre, azért ő anyuka pici fia maradt. Ismerem az ilyeneket. Amikor még dolgoztam, úgy értem, a gyerekek előtt, volt egy kolleganőm, akinek a férje minden hétvégét az édesanyjával töltött, nehogy a mama egyedül érezze magát.

Szóval a férjem tényleg lement vidékre azokért a rohadt székekért. A fiúk kibírhatatlanok voltak azon a hétvégén, állandóan összevesztek, semmiből nem akartak enni, vágták a pofákat és verekedtek. Álltam az asztal fölött, és néztem ki a vasúti felüljáróra. Jó lett volna itt hagyni őket pár órára, és

elmenni valahová, egy plázába nézelődni, egyedül lenni. A férjem telefonált, hogy már indulnak haza, és nem kérnek ebédet, mert útközben bekaptak valamit.

A srác nagyon udvarias volt, és valahogy sokkal vékonyabb, gyerekesebb, mint amire emlékeztem. Nem is értem, hogy vették őt fel biztonsági őrnek ilyen fizikummal: szerintem még én is elbírtam volna vele. Mondtam neki, hogy kiviszem a gyerekeket a játszótérre, és hogy őszinte részvétem, hallottam a mama haláláról.

Már odakint voltunk, amikor eszembe jutott, hogy a bébikompot és a járókát odaígértem valakinek a másik lépcsőházból. Nem ajánlott sokat, de pont tudnék belőle új cipőt venni a két fiúnak. Felhívtam mobilon a férjemet, hogy mielőtt bepakolnak, tegyék előre mind a kettőt, ne kelljen majd kotorásznom, ha jönnek értük. Nem vette fel. Gondoltam, biztos fent hagyta a telefonját a lakásban, vagy a pincében, és talán kint vannak a kocsinál, azért nem hallja. Megkértem egy ismerőst a játszótéren, hogy nézzen rá a fiúkra, amíg beszaladok szólni neki.

Rossz volt a világítás a lefelé vezető lépcsőn. Mindig ez van, sose cserélik ki a körtét, hiába reklamálnak. Odalent már égett, mentem végig a folyosón, láttam messziről a rekeszünket, de szinte csend volt. Nem pakolt senki, csak valami nyögéseket hallottam, talán nem is onnan. A srác székei kint álltak a fal mellett a dohszagú pincefolyosón, sorban egymás mellett, mintha valaki egy előadásra rendezte volna el őket.

Megtaszítottam a vasajtót, nem volt bezárva. Először alig értettem, amit látok. Ott állt a régi, lapra bontott konyhabútorunk előtt az én nagydarab, szőrös férjem, izzadta, félmeztelenül, és ölelte, szorongatta azt a kis girnyó gyereket, mintha birkóznának, és fogást keresne rajta. Nem volt trikó azon se, még a gatyája is le volt tolvá térdig, és úgy csókolóztak, olyan vadul, mintha ki akarnának harapni egy darabot egymásból.

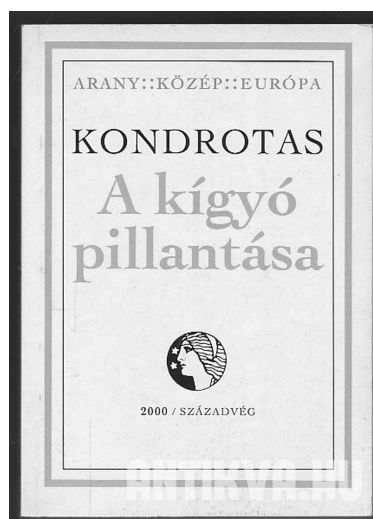
A srác vett észre először, az ő arcáról olvashatta le a férjem, hogy bejöttem.

Felgújthattam volna a villanyt, hogy álljanak ott a fényben, de csak néztem, nem nyúltam a kapcsolóhoz. Annyit mondtam, hogy a járókát meg a bébikompot pakolják előre, a héten jön érte egy szomszéd.

Jó ég, minek ennyi szék.

Fent a játszótéren vakított a világosság. A nagyfiam hajtotta magát a hintában. Nem tudom, mikor tanulta ezt meg, sose vettem eddig észre, hogy tudja. Ezek szerint őt már nem is kell lökni, elég lesz a kicsit. Löktem is, meg se hallottam, hogy már ne, most már elég lesz, elég lesz. Egy anyuka szólt rám, hogy nem kéne magasabbra, nehogy kiessen.

Szerdán jön a szomszéd azért a bébikompért meg a járókért, el ne felejtsem. El ne felejtsem. El ne felejtsem.

Tábor Ádám

ÓVAKODJ!

óvakodj a törpétől
a legkisebb embertől
aki soha nem nő föl
lent les rád

óvakodj az óriástól
kétméteres pólyástól
amint lehet megkóstol
és felfal

óvakodj az átlagtól
mindenféle államtól
aki szerint úgy vagy jól
amint ő

óvakodj a méregtől
önjelölt kivételtől
különleges ételtől
amit főz

óvakodj a voltmártól
reménytelen sóvártól
benned rejlő rontástól
vesd ki azt

óvakodj az almától
a mások rémálmától
légy hát éber már mától
gloria!

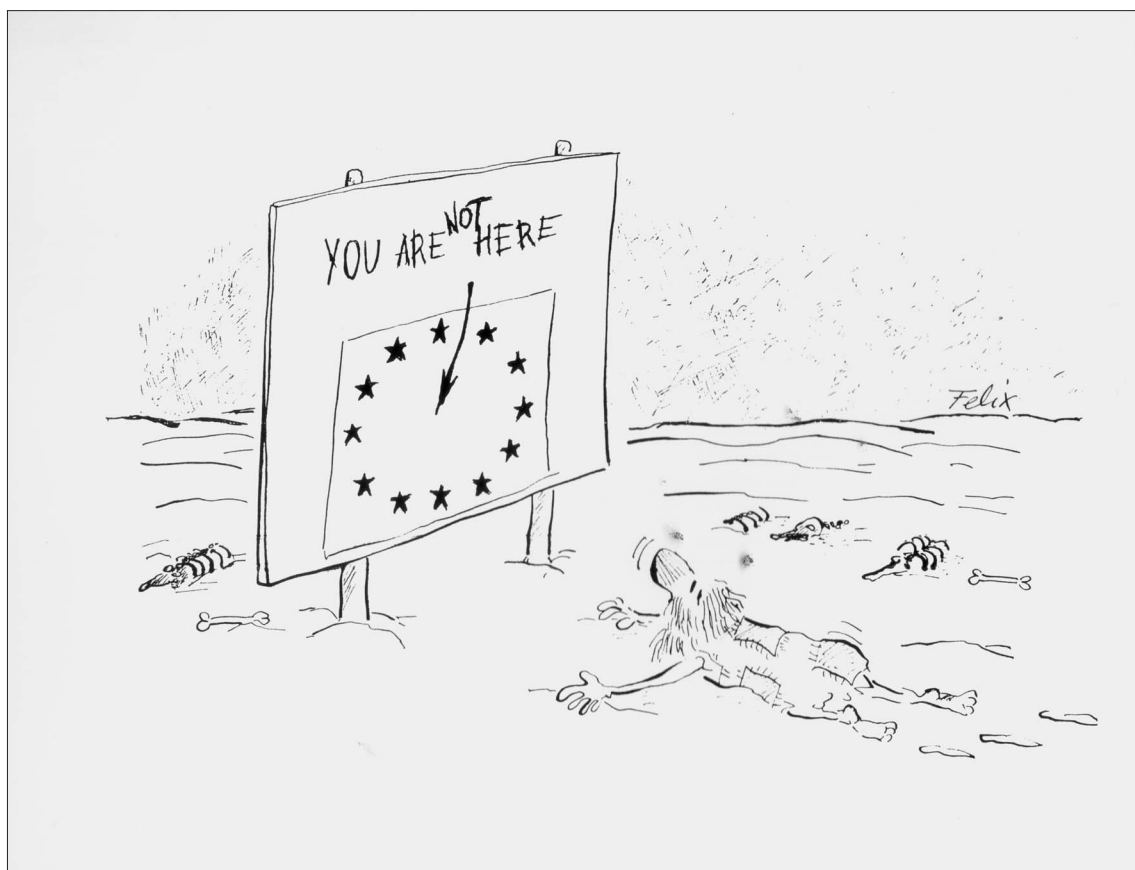
ELLENSZELLEM

a forró őszi ellenszél
napvilágosan beszél
fújd a nótád míg lehet
holnapra már itt a tél

a levegő finom meleg
addig üsd a versedet
fújtatom ma még segít
holnap befagy a segged

ragadd a múzsát üstökön
cserébe szíven s tökön
ragad téged és elragad
margaritád szállsz odafönn

te is ellenszellem leszel
ki zugkürtőkben énekel
a hosszú hideg éveken –
aki énekel átteled

Rakovszky Zsuzsa

KLONDIKE

Mikor megjöttek, az volt csak a nap!
Előttük tört jeget sodort az ár.
Rongyos ruhák, kopott bányászkalap,
nap szítta arc, háromhetes szakáll...
Épp véget ért a kurta szubarktikus tavasz
vad tűzvirág-özönnel jött a nyár.

Dél volt, a levegőben gileád-
balzsam nehéz tömjénillata terjedt
a dombon csillagfürt kékllett, a fák
friss lombja közt vörösbegyhad csicsergett.
Jöttek a nyugtalan zöld vízen át
az Alice és a Weave, hozták a terhet,

nyikorogva a fém súlya alatt
a hánytorgó olajsínű habokban,
a két lélekvesztő lassan haladt,
a férgektől nyüzsgő szűk kabinokban,
a raktérben hozták az aranyat,
konzervdobozokban, hegedűtokban.

Amit a félig elfagyott kezek
kiástak farkasordító hidegben,
megszűrve a jeges folyóvizet,
mi rejtve csillogott földben, kövekben
s éber álmokban, most megérkezett
teáskannában, lekvárosüvegben.

A város felbolydult, tódult a nép
boltokból és irodákból a napra,
hentes bárdját, írnok írószerét,
kártyás a kiosztott lapot lecsapta,
bíró talárt, színész jelmezt cserélt
kezeslábasra és bányászkalapra.

Pierre Berton hasonló című könyve alapján.

Ügyvédek, könyvelők, bukmékerek,
lovarendőrök és borbélysegédek –
mindenki elhagyott egy életet
jelzálogot vagy kártyaveszteséget,
szerelmet, füstbe ment reményeket,
hogy megtalálja őt egy másik élet.

Mindenki elhagyott egy életet,
hogy igazi életét megtalálja.
Hátramaradtak hitves és gyerek,
a kert, a ház, macskája és kutyája,
hogy a lehetetlent kísértse meg –
két hegy között ragyogva nyílt a pálya!

Biciklin, konflison, hajón, amint
vitte mégis ki-ki múltját magával,
egy perc csak és indultunk volna mind
tűzoltók, parkett-táncosok hadával –
a templom karnagya, Miss Bertha King
két újfoundlandival, egy zongorával...

Teher alatt görnyedve, vagy szerény
felszereléssel, még derült időben
meredek hágón, szurdok peremén,
kézi táskával, báli lakkcipőben.
Előttünk ott káprázott a remény
csalóka csillagfénye eltűnőben.

Egy hang azt suttogetta: ne menj, ne menj!
Anyád a hó lesz, testvéred a köd,
Arád a szél, kihűlt tűzhelyeden
nőstényfarkas szoptat, kunyhód mögött
jávorszarvas topog hűlt helyeden,
nyomodra hó hull, szélvihar pörög.

Míg itthon elveszített életed
egy árny éli tovább, mímelve téged,
ő üli meg szokott karszékedet,
szobák hosszán lebeg, sóvár kísértet,
a Palace-ban, ahol Dolly s a többiek
épp pezsgővel köszöntik az újévet...

Mentünk, havas hágókon át haladt
a hangyasor holdfényben, napsütésben,
éjjelre felvertük a sátrakat,
a szélzúgást hallgattuk félig ébren,
már a második napon kiszakadt
a hátizsák, a fénykép, amit titkon kitéptem

Dolly albumából, lehullt a sárba.
Egy hét, és nyersen faltuk a rohadt
krumplit, zsizsikes lett a liszt, a sárga-
borsó, a konzervdobozból a bab
pokolbúzzel borult a napvilágra,
káprázó szemünk már csak foltokat

látott, kabátunkat ág tépte ki,
akadt, aki végleg ledűlt a hóba:
aranyifjak Ohio s Kentucky
államból tetvesen, lerongyolódva –
és ott volt még az őrült ír, aki
csontváz kutyáit a jeges folyóba

ölte sírva... Félholt lovak tiportak
az elhullott lovak holttetemén,
a jégréteg alól olykor kiolvadt
egy-egy holttest az esti tábortűz melegén,
ahogy a hókáprázatban a holtak
az álom és ébrenlét peremén

jöttek velünk tovább: pónifogat,
rajta egy cirkusz csíkos ponyvasátra –
zsonglőröket hozott, bohócokat,
ott jött Miss Molly és tíz idomított kutyája,
s újra láttam a szép, sötét lovat,
melyet elragadott a Sheena árja...

Mi, akik bírtuk még, mentünk tovább.
És ott töltöttük az egész telet
a tavaknál, mikor a jég beállt,
ott ődöngtünk, fakó kísértetek,
s láttunk sok fagyhalált és éhhalált,
mire a hosszú télnek vége lett.

Mikor már nem volt arcunk sem, nevünk sem,
jártunk reménység és emlékezet
nélkül elvásott bányászöltönyünkben
– bőrünkbe nőtt az ócska, folt hátán folt szövet –,
fa pápaszem óvta vörös szemünkben
ádáz gyanakvás ült és gyűlölet,

egymás és a világ iránt, ahogy
a láncfűrészrt rángattuk ketten-ketten.
Könny és köpés hulltában megfagyott,
arcunk jeges maszkká dermedt, miközben
– toprongyos, görbe árnyak –, csónakot
ácsoltunk a jeges szélben, a ködben.

Majd tavasz lett: vadul sütött a nap,
bár a tavon még kitartott a jég.
Víz gurgulázott a mohák alatt,
kőkörcsin dugta ki piros fejét
a hó fölé, öntözte száz patak
a domboldal vadvirág-szőnyegét.

Egy reggel azt láttuk: eltűnt a jég,
a víz már szabadon csobog – legott
vízre bocsátottunk sietve még
aznap minden hajót és csónakot.
Vizet kavart a sok lapátkerék,
a szél a rögtönzött vitorlákba kapott.

Szkiffek, kenuk, dzsunkák és szkúnerek
váltak neki a hánytorgó haboknak.
Akadt köztük pár frissen érkezett,
árbocukon színes zászlók lobogtak,
cirokseprűket, whisky-készletet
és strucctollas dancing-girlöket hoztak.

Fönn járt a nap még, de már szétterült
a víz fölött aranyszín páráival az este.
Körben havas hegyek, tisztán vetült
képük a csillogó jeges vizekre.
Egy helyben álltunk, mert a szél elült,
mikor valaki énekelni kezdett:

előbb csak egy hang törte meg a csendet,
majd még egy, azután nyolcan-tízen.
A Holy City és az Oh, Susanna! zengett,
s amit nem látott még emberi szem:
a terjedő homályban csónakezrek
lebegtek mozdulatlan a mentazöld vizen!

Azt hittük, most, hogy a tél véget ért,
a bajok végleg mögöttünk maradtak,
hogy már nem érünk több kint és veszélyt,
de mikor a kanyont elértük harmadnapra,
sokunk hajóját s teljes készletét
a szélvihar a sziklafalhoz csapta.

A víz bazaltfalak közé szorulva
tombolt, ahogy elértük a zuhogók sorát.
A könnyű csónakok mind felborultak,
ahogy sodort az ár a hasadékon át:
száz csónak összetört, húsz ember a vízbe fulladt.
Mi, szerencsésebbek, mentünk tovább.

Ott ahol a Klondike harsogva dőlt
aranyporos vizével a Yukonba,
egy város káprázott szemünk előtt:
utcái, mint eső után a gomba –
sátrat, faházat hólyagzott a föld,
kunyhók, egymás hegyén-hátán szorongva

bank, áruház, bordély, fűrésztelep,
nyers fából ácsolt templom, konyhakertek –
láttuk a gyarmatáru-kereskedéseket,
s a bárt, ahol az Oakley nővérek énekeltek!
Egy város délibábját, amelyet képzelet,
mohóság, szenvedés együtt emeltek,

mégis, mint a mesék ködkastélya, olyan:
ha itt aludni térsz, a puszta földön ébredsz.
Egy éjjel épült, s másnap eltűnik nyomtalan,
s a kincs, is, amit hónapok vagy évek
kemény munkájával szereztünk, az arany
tündérpénz lenne, melyből másnapra falevél lesz,

úgy szórtuk el, mintha az életből csak percek
lennének hátra most, hogy elértük a célt:
(Akadt, akinek elég volt a megtett
út tudata, fordult és hazatért.)
Volt, aki papagájt vett, és volt, ki szerelmet,
és volt, aki elitta az eszét.

Akadt, aki hazatért gazdagon
és két hét múlva meghalt. Ezzel szemben
én magam szerencsésnek mondhatom,
hogy itt ülök pohárral a kezemben
a tornácon a tört őszi napon,
míg Dolly húsz kilóval nehezebben

a kertben metszi éppen a rózsabokrokat.
És mintha csak előző életemben
éltem volna át, vagy álmodtam volna csak,
vagy még inkább, mintha egy másik ember
látta volna a várost, a szélvész, a holtakat,
s az ő emlékeit hordoznám a fejemben –

Máskor viszont – meglátok a tömegben
egy arcot, és tudom, ez is ott volt velem,
egy a társak közül! Hogy nem csak képzeletben –
olyankor felsugárzik hirtelen
a teljes múlt: a rossz, a jó... Az ember
azt hinné, ez ma már mindegy. De nem.

Esti kérdés

(ÁLLATMESE)

Vajon, ha arról értesülünk, hogy „a sokktól órákig hányt, és az élete is veszélyben volt annak a cirkuszi krokodilnak, akire ráesett a cirkusz 120 kilós könyvelőnöje”, ebből a világ folyására nézvést le kell-e vonnunk valami súlyos és egyben örök tanulságot?

Forrás: hvg.hu (letöltés ideje: 2016.05.31.)

Nekem is vannak férfitársaim, mormolta Isten, persze nem sok, akadnak azért, tette hozzá a Mindenható, így aztán nehezen lehetne férfiellenességgel vádolni, de azt, *midőn az est, e lágyan takaró fekete, sima bársonytakaró, melyet terít egy óriási dajka, a féltett földet lassan eltakarja*, muszáj leszögezni, hogy a férfiak nagy csoportba verődve elviselhetetlenek, hangoskodnak, agresszívek, nem tartják be a szabályokat, azt hiszik, övék a világ, deviánsak, képtelenek beilleszkedni, abszurd számukra a társadalmi normák elfogadása. Egyszóval kulturálatlanok.

Nyomakodnak, tolakodnak és verekszenek, megaláznak és leigáznak, visszaélnék a testi fölényükkel, *„lábaik gyorsak a vérontásra”*, s rémülettel tölti el őket, ha a szó fegyverét akár egy percre át kell adniuk másnak, *„a ti asszonyaitok hallgassanak a gyülekezetben, mert nincs megengedve nékik, hogy szóljanak”*, persze ha pillanatra lemondanak is róla, semmiképp nem azért, hogy a másik nem tagja is hulahoppozhasson bármiféle tudomány vagy művészet kánonkarikájával. Isten itt elmerengett. Vajon a bizonytalanság okozza? Az, hogy valahol ők is tudják, ez a viselkedés elborzasztó? Vagy éppen az az oka, s oly óvatosan próbált fogalmazni, *hogy minden fűszál lágy leple alatt egyenesen áll, és nem kap a virágok szirma ráncot, s a hímes lepke kényes, dupla szárnyán, nem veszi a szivárványos zománcot*, hogy egyszerűen nem értik, erőfölényüket nem mások megalázására, nem mindennek az akari birtoklására, nem a fantasztikusan sokszínű világ leigázására kapták a Jóistentől?

Az Úr morfondírozott, vajonhogy az általa tiltott, túrt, illetve támogatott dolgok állandó körforgásában, ebben a kiismerhetetlen, folyvást változó törvény- és javaslathalmazban a férfi-e az, aki kiismeri magát, ő-e az, aki kellő rugalmassággal felül tudja bírálni az adott kor szabályait, s kigyúrt testével, s izmos karjával akár a törvény ellenében is az igazság védelmére kel? Hogy vajon a férfi emeli-e fel a gyöngéket, ő meri-e leszedni a tiltott gyümölcsöt, hogy a tudást szomjazók szomjan, az ételért rívók éhen ne maradjanak. Hogy vajon nem épp a férfi lesz bírálója annak, akit a szükség garast rabolni kényszerített? *„Mert nem a jót cselekszem, melyet akarok, hanem a gonoszt cselekszem, melyet nem akarok.”* Vajon a férfi az, aki belátja, hogy netán akár tisztességes is lehet?, nagylelkű, könnyed, rugalmas, nagyvonalú, hisz itt vagy amott kiterítik előbb-utóbb ügyis.

Vajon férfi teremtményei között hány megalázóra hány megalázott jut? S hány olyan férfit sikerült létrehozni, aki képes kiszállni az agresszió mókuskerekéből a tenger fájdalom ellenére, amit ez magával hoz? Akik nem félnek a hatalmon levők megvetésétől, bátrak kívül állni, *„ne győzettséggel meg a gonosztól, hanem a gonoszt jóval győzd meg”*, bátrak nem kihasználnák az idő és erő adta hatalmat, akik nem rettegnek gyengédnek, tétovának, együttérzőnek mutatkozni és *úgy pihennek e lepelnék árnyán, e könnyű, sima, bársonyos lepelnék, hogy nem is érzik e lepelt tehernek*. Akik nem gondolják, hogy csak azért, mert valamit ők csináltak, az a dolog a legelegánsabb, ahol készítették, az az elit-műhely, az maga a Rotschild Szalon, a Váci utcai bolt, akik nem képzelik, hogy az ő tervük, az ő gondolatuk eredetibb, csak mert az az övék, egy férfi fejéből kipattant ötlet nyilvánvalóan jobban megállja a helyét, jobban kivitelezhető lesz, az ő szállodájuk nyilvánvalóan összehasonlíthatatlanul több fantázia szülöttje, mint egy női építészé, hisz utóbbiaknak *„nyitott sír az ő torkuk, nyelvökkel álnokságot szólnak, áspis kígyó mérge van ajkaik alatt”*, s akkor még említést sem tettünk a méhekről.

Mert nem az a gyáva, aki meri nem fitogtatni zöldellő erejét, dúdolta magában Isten, s lepöckölt magáról egy karjára tapadt falevelet, na meg természetesen egy száradt fűszálat is, azt mégsem hagyhatta magán, szerette volna valahogy inteni teremtményeit, hogy az igazi jó befektetés, a valós win&win szituáció abból fakad, ha valaki már akkor felismeri a világrend amoralitását, amikor azt még a többség bőven törvényszerűnek tartja, lásd pl. akkor-sem-kihasználni a bimbóból buja virágba pattanó alkalmat, ha az még megengedett, akkor sem belerúgni a gyengébbekbe, amikor az még trendi, sőt méltánylandó, elismerendő, s nem visszaélni erővel-egészséggel-ezreddel-századdal-tizeddel. De hogyan intsem őket, szomorkodott Isten, ha alig teremtettem olyat, aki ezt meg akarná hallani, hisz *olyankor bárhol jár a nagyvilágban, vagy otthon ülhetsz barna, bús szobádban, vagy kávéházban bámészan vigyázd, hogy gyűjtsék sorban a napfényű gázt*; csak arról ne tartson előadást senki se, Isten se, hogy bármiféle hatalomról, legyen az akármilyen apró, vagy akármilyen nagy, le kelljen mondani.

Isten este a fürdőkádban, forró víz sugarban, tovább dúdolgatott, rálelt valami slágerre, s nem bírta kiereszteni a fejéből a fürdővízzel: *délben a cipőbölt, mi ez a vörös folt, eszkimó jégbalett, nem lehet kedvesebb, nem lehet olyan szép, nem lehet oly hideg, kihűlt a két kezed*, s bár nem egészen fogta fel a sorok értelmét, a *hibátlan marionett, nem lehet szebb, se hidegebb* állítást magára értette, mert való igaz, teljességgel marionettfigurának érezte magát, a kezéből kiejtett teremtett világ néha megráncigálta, talpára állította, zsinórjai hol elengedtek, hol feszesebbé váltak. Isten azért folytatta esti, fürdőzés alatti tépelődéseit a hatalom gyakorlásáról, arról, hogy ezzel ő maga hogyan számolhatna el, hogy az eddigiekben említett férfimód kakaskodott volna-e a világ felett vagy jellemezte-e legalább olykor valamiféle nagyvonalúság, könnyedség, felszabadultság. S egyáltalán teremtett-e valaha olyan lényt, akár egy egysejtűt, egy moszatot, egy amőbát, melytől a követendő életvitelt el lehetne lesni. *Olyan esztelen vagy, lobbant fel benne valami, olyan szemtelen vagy, olyan elveszett vagy, olyan kegyetlen vagy*, idézte vissza, *néha minden megfagy, néha minden elhagy, néha mégis megvagy, hibátlan marionett, nem lehet szebb, se hidegebb*.

Hogy vajon nem lenne-e jobb át- vagy pontosabban újra visszaadni a hatalmat a gyengébb nemnek, jutott erről eszébe, igazi, fürdőkádi gondolat, egy kevésbé kegyetlen, együttérzőbb, egymásra jobban figyelő világ épülne-e, ha minden hatalom az érzékenyebb nemé lehetne. Ha más lenne a fontossági sorrend. Vajon a nőket, ha a testi erőfölény már nem volna hatalomformáló, nem kapná-e el ugyanúgy az uralkodás iránti vágy? *„Jobb a tető ormán lakni, mint háborgó asszonylyal, és közös házban.”* Vajon a nemek mentén kellene-e a világ szebbé formálhatóságának ideáját átalakítani? Isten ebben egyáltalán nem volt biztos, holott volt neki is női barátja, ha nem is sok, azért akadt, így aztán nehéz lett volna nőellenességgel vádolni. De jobb volt-e, amikor a nőké volt minden hatalom, próbált visszaemlékezni Isten, *„ő nála van a bölcsesség és hatalom, övé a tanács és az értelem”*, vajon a nők nagyvonalúbbak voltak-e azokkal, akiket kizsákmányoltak, vajon ők nem éltek-e vissza hatalmukkal, amikor napjában részesültek a helyzetük adta előnyökből, s egyáltalán, vajon a férfi-nő hatalmi játszmájának, illetve pontosabban a nemek közti elnyomási gyakorlatnak a felszámolása a legégetőbb feladata-e a Jóistennek, vagy volna-e előbbre való javítanivaló, s ha volna is, akkor e probléma orvoslását hagyhatná-e későbbre vagy inkább párhuzamos megoldás szükségeltetik.

Isten gondolatban tovább keverte a lapokat, sorsokkal kártyázott, aztán rázoomolt a világra. Hát igen, talán fukarmód csepegtette az egyenlő jog nektárját, *„igazság és jogosság a te királyi székednek alapja, kegyelem és hűség jár a te orczád előtt”*, de kis jóindulattal úgy lehetett ezt értelmezni, hogy belecsepegtette az adott korokba és adott terekbe, hogy ott aztán szétterjedjen, s minél kedvesebbek voltak számára teremtményei, annál inkább hagyták a kor és tér gyengébbjeinek térhódítását. Vagy kevésbé jóindulatú megközelítéssel, minél inkább tele lehetett a bendő, minél inkább volt fedél (ház, kúria, kastély) a fej felett, annál kevésbé kellett a teremtetteknek mindent elmarniuk a másik lénytől, s kicsit egyenlőbbben lehetett helyet foglalni a jog asztalánál. Vagy még kevésbé jóindulatú megközelítéssel, Isten se várhatja el, hogy amíg a fedél, ház, kúria, kastély birtokosait valamivel meg nem szuttyongatják, ők maguk önként és muzsikálva adjanak át valamit abból, ami az övék. *„És eltávozott a jogosság, és az igazság messze áll, mivel elesett a hűség az utcán, és az egyenesség nem juthat*

be.” Mert hát mindig van gyulább (kündübb, horkább), kinek több a hatalma, mint Gyulának, hisz neki közepes mennyiség jutott csak, s akkor még említést sem tettünk a méggyulábbakról. Amíg méggyulább kihasznál ezer gyengét, kiszolgáltatottat, hogy várhatná el a Jóisten gyulábbtól, aki csak ötszázat, hogy adjon jogaiból s javaiból akárcsak ötvennek, s akkor még említést sem tettünk szegény Gyulákról, akik oly szerényen űzik, olyan űzötten álszerénykedik kisebb közösségekben kukorékolva a „mivagyunk itt, nem ti!”-t. Az utak-módok-eszközök változnak, bonyolódnak, de a sóvárgás állandó.

Na de, szárnyalt át Isten fején a gondolat, mi lenne akkor az örökösen citált, kivédimegagyengébbet tétellel, működhet-e az óvás egyenlő jogokkal rendelkezők között, vagy ha a testi erőt általában jobban birtoklóknak át kell adniuk jogaikból, *vigyázz rám a buszon, és a villamoson, rám a metrón, héven, mindig, nyáron, télen, repülön az égen, míg a taxi vár lenn, jégen korcsolyázva, vízen vitorlázva, és vigyázz a fogason is, felfelé és lefele is*, akkor a körülbelül egyenlő esélyekkel indulók védelmében az erősebb nemhez tartozók erejüket már nem fogják mozgósítani? Vagy hogy kell ezt rendesen teremteni?, kérdezte magától a kádban és a gondokban egyaránt fürdőző Jóisten. Egyenlő jog, egyenlő izomzat? „*Ne add asszonyoknak a te erődet, és a te útaidat a királyok eltörlőinek.*” Egyenlő hatalom, egyenlő testi erő? S egyáltalán, ha a gyengébbet több joghoz, lehetőséghez akarja a Jóisten juttatni (vagy a Jóisten se akarja?), akkor hogyan kell megválasztani a képviselőt? Ellenállhatatlannak vagy elviselhetetlennek? Rokonszenvesnek vagy olyannak, aki már első blikkre megnyugtatja az épp hatalmon lévőket, hogy a lehető legjobban van minden úgy, hogy nem a jogkövetelő birtokolja a jogot, morzsát se az önfejű, sértett, kiállhatatlannak!, hisz a teremtett, viszonylag olajozottan működő világ is nyilván ezzel jár jobban, dörmögött esti habjaiban az előre- és hátra is oly jól látó Jóisten.

A férfielem a világban kisebb jelentőséggel bír majd, váltott mégis vissza Isten az alapgondolathoz, kevésbé tartják a hímegek dühödt markukban a párkáktól elmart sorsokat, csak megértés lesz és semmi viszály, merengett, s egészen idilli képek lebegtek előtte, *vagy fáradtan, domb oldalán, ebekkel nézted a lombon át a lusta holdat; vagy országúton, melyet por lepelt el, álmos kocsisod bóbiskolva hajthat; vagy a hajónak ingó padlatán szédülj, vagy a vonatnak pamlagán; vagy idegen várost bolygván keresztül, állj meg a sarkokon csodálni restül, a távol utcák hosszú fonalát, az utcalángok kettős vonalát;* vagy különféle társaságokban és testületekben bolyongj a választási procedúrák színes-szép labirintusában, s vedd észre, hogy a testületek és társaságok tagságában és vezetőségében, szerkesztőségekben, fellépéseken (ahová, nézett bele a világ kis fűzött lapjába Isten, ez most lapértékelés?, példának okáért a nyitottság jegyében mindenféle táborból sokféle embert hívnak meg, hogy érdekes személyiségek, művészek, gondolkodók, tudósok legyenek ott, de sok év alatt, mutatóba, összesen egy [1!] nőt sikerül bevenniük az invitáltak sorába); és nyilvános vitákban, ha túlteng az egyik nem, az nyilvánhogy, mi más volna?, a véletlen műve, „*És felele az ezredes: Én nagy összegért vettem meg ezt a polgárjogot. Pál pedig monda: Én pedig benne is születtem*”, igen, a pajkos véletlen arany ujjacskájával ilyen szerencseköröket írt a világ finom, tengerparti homokjába.

Isten elmerengett, milyen is volt régen, mikor épp más igazságtalanságoknak és aránytalanságoknak volt a divatja. Mikor épp a trendi csapatjáték nem a mély férfiak kontra jött férfiak, mély férfiak kontra hígak meccse volt, legalábbis nem úgy, mikor az ebben a labdajátékban résztvevők nem ültették saját magukat a világ trónjára. Mikor az itt született hat:hármas, kettő:nullák vagy a vicces öt:kettő csak egy kicsiny eredmény volt a sok közül. Voltak, és persze vannak olyan férfiközösségek, gondolta Isten, amelyekben az az uralkodó vélekedés, fűzte tovább a Teremtő, hogy az általuk képviselt, elvárt értékek (...) azonosak „a” minőséggel. Sokféle zárt társadalomra, szakmára igaz, próbálta tudományosan megfogalmazni a problémát, a problémáját a Jóisten, hogy hierarchikusan szerveződik, nem demokratikus, hanem arisztokratikus. Ha a gyengébb nem egyik tagja be akar kerülni egy ilyen struktúrába, mondjuk, sebész, politikus, tudós akar lenni, akkor egy már szinte megbonthatatlan hierarchiát talál. „*Zsengeáldozatul felvihetitek azokat az Úrnak, de az oltárra nem juthatnak fel kedves illatul.*” Az épp kevésbé rátermettnek állított nem tagja megpróbál belépni, vágyakozik arra, hogy mondjuk, sebész, politikus, tudós legyen, de megalázzák, jelentéktelen ügyekhez férhet csak hozzá (...), leszőkézik, visszaküldik a konyhapulthoz, hisz az az ő valós terepe.

Aztán mire megőszül, talán eléri, hogy valaki nem lép ellene, netán segíti is, mert már nem érzi veszélyesnek, merengett a Jóisten.

Isten morfondírozott, milyen szépek is voltak az idilli idők, melyekben rózsás ujjával a hajnalt nem a férfi ébresztette, midőn a nap hófehér galambját nem a férfi etette, midőn nem minden második címlapsztori a férfi erőszakos tetteit ecsetelte, „ne nézz reá szánalommal, lelket lélekért, szemet szemért, fogat fogért, kezet kézért, lábat lábért”, midőn gavallérosan telt az idő, midőn nem verekedtek felső házakban, s parlamentekben, midőn a savat nem a másik nem illemre és hűsre való nevelésére használták, „ez a féltékenységi törvény, mikor elhajol az asszony az ő férje mellől, és megfertőzteti magát”, midőn a szép testbe ojtott szép lelkek a szép test formálásakor nem a férfi heves vágyainak lettek martalékai, s midőn az éji utcán is sétálhatott minden bántódás nélkül a testi erővel kevésbé ellátott nem képviselője, *vagy épp a vízi városban, a Riván, hol lángot apróz matt opáltükkör, merengj a messze múltba visszaríván, melynek emléke édesen gyötör, elmúlt korodba, mely miként a bűvös lámpának képe van is már, de nincs is, melynek emléke sohse lehet hűvös, melynek emléke teher is, de kincs is.* Midőn akár, révedt el a Jóisten, érvényesíteni is tudta a nőnek teremtett az általa fontosnak tartott minőségkritériumot, mert az ő kezében is volt az igazi és hamis, a nagyszerű és vacak, a professzionális és az amatőr szétválasztásához szükséges hatalom, ami nélkül bizony a tekintély sem működik.

Isten nem gondolt a gonddal, nem emlékezett, nem is akart emlékezni a másik nem hatalmi mámoraira, a megalázás orgiáira, arra, hogy az intézményi ember hübrisze micsoda párbeszédképtelen automatát csinál bármilyen személyiségből, a megrendelt erőszakos cselekményekre, melyek akkor történtek, mikor a testi erővel kevésbé ellátott nemnek adta át a világot, de miért is adott vele hatalmat!, siránkozott egy kicsit a Jóisten a sokszor rosszul sikerült ajándékán, s kezdte a világ hiábavalósága erősen nyomni a vállát, volt persze benne jó is, hogy ne lett volna, volt, amire büszke is lehetett, hogyne hogyne, Isten kicsit elringatózott a fürdőhabokban és a kellemes emlékeken, mert igen, azok is voltak!, *ott emlékektől terhes fejedet a márványföldnek elcsüggesztheted: csupa szépség közt és gyönyörben járván, mégis csak arra fogsz gondolni gyáván: ez a sok szépség mind mire való?, mégis arra fogsz gondolni árván: minek a selymes víz, a tarka márvány?, minek az est, e szárnyas takaró?, miért a dombok és miért a lombok, s a tenger, melybe nem vet magvető?, minek az árok, minek az apályok, s a felhők, e bús Danaida-lányok, s a nap, ez égő sziszifuszi kő?*

Isten elmerengett, miért vallott mindig kudarcot, mit kellene másképp tennie, ha újra radikálisan vagy csak finoman, napról-napra átalakítaná a sorsok menetét, ha kivenné a jelenlegi kakaskodók kezéből a mindenséget, mit kellene pluszban adnia a világhoz vagy egyszerűen az emberi természethez, hogy ne fulladjanak bele újból az önzésbe, akariságba, más-teremtettre-sose-gondolásba, kisztílúségbe, érzéketlenségbe, hogy az öncélú, vagy az álmorál magyarázatába öltöztetett kegyetlenségre ne is gondoljon a Jóisten (se) ilyen esti órán, „mert miképpen a ki tejet köpiül, vaját csinál, és a ki keményen fújja ki az orrát, vért hoz ki, úgy a ki a haragot ingerli, háborúságot szerez”. Nem tudta, mit tehetne, hogy ne folyvást farkasokra és bárányokra hasadjon szét a teremtés, „három állat van, a mely szépen jár, sőt négy, a mely jól jár, az oroszlán, a hős a vadak között, mely el nem fut senki elől, a harcra felkészített ló, vagy a kecskebak, és a király, a kinek senki nem mer ellene állni”, hogy ne azt képzelje mindig valamely összeverődött kozmoszcsapat, hogy a forrás alanyi jogon, születésétől fogva, vagy bármi másért csak őt illeti. Isten visszagondolt az idő kerekére, a sok jóra s rosszra, a sok hibára, igen, elismerte, az ő hibáira, s szomorogva bekucorodott teremtett kádjába, *miért az emlékek, miért a múltak?, miért a lámpák és miért a holdak?, miért a végét nem lelő idő?, vagy vedd példának a piciny fűszálat: miért nő a fű, hogyha majd leszárad?, miért szárad le, hogyha újra nő?*

IRODALOM

Babits Mihály: *Esti kérdés*; Biblia; Kánon és hatalom, 2000-beszélgetés, 2000, 2016, búcsúsám, 89–101.; Marionett, Trabant Együttes, *Az eszkimó asszony fázik* című filmből.

Egyéni törvényjavaslatok

Egyéni képviselői törvényjavaslat a konyhajellegű helyiségek energetikai költségeinek csökkentéséről, valamint a közösségi érzület fejlesztéséről.

1. A nyári hónapok, valamint az őszi hónapok első felének, továbbá a tavaszi hónapok második felének kivételével a lakásokban és a lakás céljára szolgáló építményekben a fűtés mind központi (távfűtés), mind egyénileg (egyedi fűtés) a konyhákra és a konyha céljára használt helyiségekre (továbbiakban konyha) korlátozandó. Amennyiben a konyha alapterülete a két egész huszonöt század négyzetmétert (1.5×1.5 m) meghaladja, a konyha teljes értékű konyhának számít, és a megnevezése konyha.

2. A konyhát lakhatás céljára igénybe vevő egyedül élők, párkapcsolatban élők, kis- és nagy-családosok, valamint más személyek a lakás többi helyiségét nem fűthetik. A fűtés időben történő kikapcsolását, illetve folyamatos be nem kapcsolását a távfűtőművek, a kéményseprő vállalat és a BKV munkatársai ellenőrzik. A radiátorok vízmentesítés után történő lefűrészelésének költségeit az önkormányzatok a kereseti igazolások figyelembevételével 50, 70, 75 vagy 79%-ban megtéríthetik.

3. A lakószobákban lévő fa-, szén- és vegyes tüzelésű kályhák lebontását határidőre elvégzők a fűtési korlátozás megszegésének büntönre váltható pénzbüntetése alól mentességet élveznek.

4. A házközpontifűtés lekapcsolásának költségeit a lakástulajdonosok tulajdoni hányaduk szerint viselik.

5. A kazánok és a gázkonvektorok leszerelése, és a kijelölendő állami fémkereskedésekbe való szállítása a lakók kötelessége. A konvektorok parapetjai és a füstcsövek szintén a fémkereskedésekbe szállítandók, hiányukban kazánt vagy konvektort átvenni tilos. A fémhulladékért kapott összeggel az SZJA és az EHO haladéktalan levonása után, amit a fémkereskedés helyben végez el, a lakók szabadon rendelkeznek. A parapetfűtés után megmaradó házfali lyukak szépészeti tömítéséről a lakók büntetőjogilag maguk gondoskodnak. A házfalak házilagos tömítésének tervét a jegyzőnél jóvá kell hagyatni.

6. A konyhák energetikai ellátása gázrezsók esetében gázzal, villanyrezsók esetében villannyal, fafűtésű rezsók esetében fával történik. Az ezektől eltérő ellátást a járási hatóság építési osztályán jóvá kell hagyatni. Olajkályha, vegyes tüzelésű vaskályha vagy parkettából rakott szabad tűz használata esetén a lakótelepi lakások ablakán szabványos, kerek lyuk vágandó. Iránymutatóul a múlt század hetvenes éveinek lengyel, ukrán és román fűtési gyakorlata szolgál. Az ezek nyomán készült tervrajzok méretezésének betartása kötelező, a tervrajzok térítés ellenében a járási hivatalokban átvehető.

7. A „Tiszta konyha, rendes ház” mozgalom keretében elért helyezést a ház földszintjén létesített falijútságon közzé kell tenni. A konyha elnevezését Budapest és a megyei jogú városok kivételével a hivatalos iratokban mindenütt tisztaszobára kell változtatni. Ahol konyha (tisztaszoba) építészetileg nem került megvalósításra, ott a lakószoba (ennek hiányában a fürdőszoba, az előszoba, esetenként a

vécé vagy a budi) megfelelő méretű leválasztása révén 2014. április hó első napjáig konyhát kell létesíteni. Ennek elmaradása a lakhatási engedély megvonásával jár.

8. A konyhaasztal alatti térség alapesetben a gyermekek számára van fenntartva, oda felnőtt csak kivételes esetben hatolhat be, elsősorban fegyelmezési, másodsorban nevelési céllal. A padló-csempézett vagy döngöltföld konyhákban a konyhaasztal alatti terület szőnyeggel (rongyszőnyeg, használt ruha, perzsaszőnyeg vagy egyéb) borítandó, aminek hiánytalan meglétét és megfelelő tisztaságát a közegészségügyi hatóság ellenőrzi.

9. A nyugdíjas családtagok számára a konyhában ülőhely biztosítandó (konyhaszék, hokedli, ülőke vagy párna). Az ülni képtelen nyugdíjas vagy a nyugdíj korhatárt még el nem érő, de igazoltan minimum 78%-ig rokkant családtag a konyhaasztal alatti teret a gyermekekkel közösen használhatja, mely esetben az idősebb családtag lehet alul.

10. A konyhában napi rendszerességgel háromszor kell családilag imát mondani: A. Reggeli előtt. B. Ebéd előtt. C. Vacsora előtt. Amennyiben az étkezések száma ennél ritkább, az imamondás idejére a következő változat lép életbe: A. Reggel. B. Délben. C. Este. Az ima szövegét a családfő mondja elő. Mindhárom imában feltétlenül hangozzék el, hogy „Édes Jézus, légy vendégünk, áldd meg, amit adtál nekünk”. Amennyiben az étkezés az adott időpontban elmarad, a következő szövegű ima lép életbe: „Édes Jézus, légy vendégünk, töltsed időt most mivélünk.” Ha a családfő által vezetett családi tanács úgy dönt, hogy az imádság néma, a családtagok a családfő intésére jól hallhatóan akkor is mormogják el az áment. Aki az iskolában gyermekének a hittan helyett az erkölcsi nevelést választotta, az ima végeztével azt is mondhatja, hogy „Jó étvágyat”. Amennyiben az étkezés elmarad, a „Jó étvágyat” kívánság elmaradhat, illetve a „Jó napot” kívánsággal felcserélhető. Az imádság napi háromszori teljesítéséről hatósági érdeklődésre bármely családtag köteles számot adni.

11. Az idős, a csecsemőkorú, a gyermekkorú és a serdülőkorú családtagok számára a lakókonyhában (tiszta szobában) való huzamos időzés az összetartozás, az összefogás, a szolidaritás, a bensőséges melegség feledhetetlen családi érzületét biztosítja, amihez a gázrezsó, a villanyrezsó vagy a fatüzelésű sparherd duruzsolása kellő zenei alátámasztást nyújt. A duruzsolás minimális mértékének meglétét, ami 23 decibel, a hatóság ellenőrizheti.

12. A konyha falát a szentkép vagy a fa-, illetve fémfeszület mellett hőtartó népművészeti alkotásokkal (köcsögök, falvédők) fedjük be. Ezek hiányában bekeretezett festmény, rajz, kép, fénykép és szabványosan lapított dombormű is megfelel. Sose feledjük Wass Albert gyönyörű mondását: „Az én enyhem az én konyhóm!”

Köszönöm képviselőtársaim megtisztelő figyelmét.

*

Egyéni képviselői javaslat a Nemzeti Színház arculatának fejlesztéséről

Tisztelt elnök úr, tisztelt képviselőtársak,

Eleink hősiességének hála a budapesti Nemzeti Színház a miénk lett, és most már örökké a miénk is marad. Arculatának részletes továbbfejlesztése elsőrendű össznemzeti feladat, amely alól mi, törvényhozók nem bújhatunk ki azzal, hogy nem vagyunk színészek vagy rendezők, mert a színészekkel azonos felületen, a képernyőn szoktunk szerepelni mi is.

A közönség hangulatának emelése céljából a Nemzeti Színházat vonjuk össze a Vidám Parkkal. Az Elvárásolt Kastély görbe tükreit fel lehet szerelni a nézőtéri folyosókon és a vécékben. A színész-büfébe, amelyet a közönség számára is meg kell nyitni a művészek és a befogadók lelki és szellemi egyesülésének elősegítése okából, az állandóan forgó Hordón keresztül juthat be a közönség, amely távozáskor a büfé megnyitott ablakából tűzoltósági, szappanozott rúdon csúszhatna le a Zikkuratnak nevezett épület tetejére, amelyet felül és oldalt laticellel (Hungarocellel, esetleg Máriacellel) ajánlatos kibélelni. A Szellemvasutat Kísértetek Alagútja néven a színház pincéjébe kell telepíteni, az evezősök a Parlament Kulturális Bizottságának kormánypárti tagjai lesznek, akik evezés közben a

Terror Háza Múzeumából átszállított szellemek között vinnék végig az elárasztott alagsorban az ismeretekre szomjas közönséget. A ladikosok viselik a nagy magyar dunai árvízi hajósok – Wesselényi Miklós, Kossuth Lajos, Deák Ferenc, Bethlen István, Gömbös Gyula, Bárdossy László stb. – jelmezét és szakállát. Tisza István esetében megfontolandó, nem kellene-e utólag Duna Istvánnak átnevezni. A nemzeti egyetértés jegyében a Kulturális Bizottság ellenzéki tagjai a hét egyik, törvényben megszabandó napján szintén evezhetnének, az ő jelmezük Kun Béla kalapjától Károlyi Mihály bajszán és Rákosi kopasz parókáján át Horn Gyula fejpántjáig terjed.

A költségvetésnek Európa által okozott, nehéz helyzetében az öltözőkből luxusszálló hozandó létre. A szobák amúgy is fel vannak szerelve heverőkkel, székekkel és fürdőszobával. A kilátáson nem kell javítani azon kívül, hogy a Műegyetem és az ELTE előtt múpálmafasort kell telepíteni. Az igazgatói irodából királyi lakosztály hozható létre. A Nemzeti Színházzal vendégei papucsban is látogathatnák az előadásokat, ez világszerte hungarikumnak számítana. A papucsos előadás-látogatás jegyárait a normál ár tízszereséig lehet megszabni; a földszinti wellness-szolgáltatást igénybe vevő, államilag beutalt parlamenti képviselők és rokonaik tizenötszörös kedvezményt kaphatnak.

A népszerű színésznők szervezzenek főzőtanfolyamot a legkiválóbb bérletesek, pártoló tagok és jóérzésű kritikusok számára. Magyaros ételekből – cigánypecsenye, zsidótojás, sztrapacska – mindig legyen a büfében megfelelő kínálat, a puliszkat pruszlikban kell felszolgálni.

A népszerű színészekkel való találkozás, autogram-kérés és -adás, a kilátás (Rákóczi-híd) megcsodálása egész napos iskolai és hétvégi családi programmá álljon össze. A Gobbi Hilda stúdióban a nap 24 órájában ökumenikus istentiszteletre is nyíljék lehetőség.

A fiatal nézők számára az igazgatóság szervezzen ismerkedési esteket, amelyekre a segédszínészek, a kórustagok és a tánckar tagjai is delegáljanak képviselőket. A Nemzeti Színházba olvasztott Színművészeti, Képzőművészeti, Földtani, Csillagászati és Nemzetbiztonsági Egyetem diákjai szintén küldjenek maguk közül mindkét nembeli résztvevőket. A talpalávalót a hangulat oldása érdekében XVIII. századi tréfás mondókákkal és legalább ezer éves magyar népmesékkal kell vegyíteni.

Az igazgatóság havi rendszerességgel szervezzen öntevékeny esteket, amelyek keretében a 18 éven aluli nézők verseket és táncokat adhatnának elő. Fel kell újítani a Kincses Kalendárium nevű egykor sikeres kiadványt az „Évente legalább egy könyvet olvass el, magyar!” mozgalom keretében.

„A legjobb néző” kitüntető címet évadonként egy férfi, egy nő és egy nyugdíjas nyerheti el. A cím odaítélésének feltétele, hogy az illető a Nemzeti Színház legalább egy előadását a jövőben megnézze, és erről a pénztárban írásban tegyen nyilatkozatot. Jegyet csak olyanok kapjanak, akik fel tudják mutatni erkölcsi és vagy hittani végbizonyítványukat.

Hirdessünk drámapályázatot új művek írására, amelyek a klasszikus magyar drámák szereplőit éltetik tovább. Jancsi és Iluska találkozzék egyazon műben Tiborccal és Petúr bánnal, Bóni gróf Tündével, Ádám és Éva az általuk örökbefogadott Uz Bencével, Melinda a cigánybáró Barinkayval, satöbbi.

Létesüljön állandó jellegű ideiglenes nemzeti pálinkafőző és kolbásztöltőhely, valamint mézeskalácsos a MÜPA és a Nemzeti Színház közötti területen, amely arra is alkalmas, hogy a gyerekek a hátrafelé nyilazás fortélyait az előadás előtt, után és alatt elsajátíthassák. A nyilazásból felmentett (félszemű, féllábú, félkarú) gyermekek számára a színház alagsorában, a víztől mentes részben szárazdajkás gyermekmegőrzőt kell létesíteni, ahol életnagyságban kell kiállítani a gyermekek kedvenc meséinek szereplőit (Pinocchio, Winnetou, Harry Potter, Fülöp Jimmy stb.). Az idegen mesék főszereplőinek magyar nevére pályázatot kell kiírni, az első helyezett névadó elnyeri a Nemzet Névadója címet, amit a színház falán felszegezett (betiplizett) táblán kell elhelyezni. Amennyiben a Nemzet Névadójának neve nem kifejezetten magyar, a második helyezett pályázó lép elő, és így tovább. A magyar nevek magyarságáról a Magyar Tudományos Akadémia névminősítő bizottsága dönt.

Kedves képviselőtársaim, adjunk új, méltó nevet a nemzet színházának! Nemzeti Színház sok helyen van a világon, például Angliában meg a kisantant valamennyi országában. A mi Nemzeti Színházunk a nevében sem lehet olyan, mint az övék! Ráadásul a Nemzeti Színház nevet a múltban

sokszor lejárátták. Ezért azt javasolom: nevezzük a Nemzeti Színházat ezentúl Magyar Nemzeti Nemzetiszínháznak. A Magyar Nemzeti Nemzetiszínház legyen a legjobb nemes magyar hagyományok letéteményese, továbbvivője, nemtője, keltetője és bölcsetője!

*

Egyéni képviselői törvényjavaslat a magyar állampolgárság három fokozatának bevezetéséről, valamint a magyar anyanyelvű magyar állampolgárok állami magyar nyelvvizsgájának rendjéről.

Bevezetés. A kormány népesedéspolitikai, nemzetiségi és egyéb intézkedéseinek hála a magyar állampolgárok száma az utóbbi időben örvendetes mértékben gyarapodott. Kívánatosná vált, hogy a magyar állampolgárok lelki és szellemi színvonalának emelése céljából a lelkileg és szellemileg megfelelőnek nem bizonyuló állampolgárok a magyar állampolgárság alsóbb szintjeire kerüljenek, választójoguknak és szólásszabadságuknak a haza, a hon és a nemzet üdvére szolgáló korlátozásával együtt. Ezért a kormány elrendeli a következőket:

1. A magyar anyanyelvű állampolgárok meghatározott köre magyar nyelvvizsgát köteles tenni.
2. A nyelvvizsgán megjelenő, ám elégtelen eredményt elérő egyének másodosztályú állampolgárságukról kapnak igazolást, amely munkavállalási és letelepedési engedélyt jelent, útlevele azonban nem jogosultak, meglévő útleveleiket a hatóság bevonja. A másodosztályú állampolgárok nem választhatnak és nem választhatók, a médiumokban sem névvel, sem anélkül, sem saját szöveggel, sem idézett szerzőként nem szerepelhetnek, élelmiszerjegyükre az utalvány értékének feléért kaphatnak csak ellátmányt. A másodosztályú állampolgárok a magyar nyelvet mint anyanyelvet nem használhatják, hivatalos ügyeik intézésekor magyar-magyar tolmácsot kötelesek igénybe venni, ezzel járó költségeiket maguk fedezik, ezen költségeikre kölcsönt és hitelt Magyarországon bejegyzett pénzintézetektől nem vehetnek föl.
3. A kötelező nyelvvizsgán meg nem jelenő személy harmadosztályú állampolgárként munkát – a közmunka kivételével – nem vállalhat, állandó lakhelye nem lehet, azonnali hatállyal kilakoltatandó, személyes tulajdona az államra száll, nem örökölhet és nem örökíthet, családi kötelekben nem élhet, bérezése nem haladhatja meg a minimálbér 0.56-od részét, a magyart mint idegen nyelvet kizárólag jeltolmács révén, némán használhatja, nyilvános helyen (utcán, téren, sikkátorban, mezőn, erdőben, híd alatt stb.) életvitelszerűen nem tartózkodhat, közösségi szálláson napi egy tál ételnél többre nem jogosult, élelmiszerjegyet nem kaphat.
4. Aki a magyar nyelvvizsga intézményének bevezetése ellen bárhol és bármikor, de elsősorban külföldön és belföldön fellép, annak útlevele és személyazonossági igazolványa azonnali hatállyal elkobzandó, hontalannak minősül, Magyarország területéről kiutasítottatik. Amíg hazánk a schengeni egyezmény tagja, a kiutasítást átmenetileg menekülttáborban való elhelyezés helyettesíti.
5. A kötelező magyar nyelvvizsgát háromtagú bizottság előtt kell letenni. A jelöltek makulátlan-sági vizsgálatának elvégzése a helyi kormányhivatal feladata, a vizsgálat eredménye nem nyilvános.
6. A vizsgára kötelezett személyek listája a kormányhivatalokban függesztendő ki. A kormányhivatalok a vizsgára behívottakat személyesen, telefonon, postai vagy elektronikus úton nem értesítik. Mindenkinek állampolgári kötelessége, hogy a hirdetményeket napi rendszerességgel figyelemmel kísérje. A vizsga hatóságilag megállapított időpontja a vizsgázó kérésére nem változtatható meg.
7. A vizsgára bármely magyar állampolgár behívható.
8. A vizsgára bocsátandók személyére közösségileg a civil szervezetek révén, egyénileg a kormányhivatalok folyosóján kihelyezendő tűzbiztos, számmárral ellátott acélládákba bedobott névtelen javaslatok révén lehet indítványt tenni. A ládák megrongálása büntettnek számít, és négytől hét évig tartó, végrehajtandó, nem csökkenthető börtönbüntetést von maga után.
9. A vizsgakérdések körét a vizsga színhelyén a vizsgabiztosok szabják meg. A vizsgán ötödik személy nem lehet jelen. A vizsga időtartama minimum két perc, maximum két óra. A kérdésekre

szóban kell válaszolni. A vizsga eredményéről jegyzőkönyv készül, amit a vizsgázó az aláírásával hitelesít. Amennyiben a vizsgázó a jegyzőkönyvet nem írja alá, az elért eredménytől függetlenül meg nem jelent személynek minősül. A vizsgakérdések a jegyzőkönyvben nem szerepelhetnek.

10. A magyar nyelvvizsgát 12 éves kortól 82 éves korig lehet letenni. A magyar nyelvvizsgára egyéni elhatározásból nem lehet jelentkezni.

11. Ha a vizsgabizottság úgy dönt, a vizsga 90 nap elteltével az eredmény helyességének ellenőrzése céljából megismételhető. Az ismételt vizsga érvényessége négy év, kivéve, ha a bizottság másként dönt. A vizsgabizottság minősítése ellen helyben lehet fellebbezni, a vizsgabizottság ez esetben felettes hatósággá válik, a fellebbezést minden körülmény mérlegelése alapján fél órán belül elbírálja. További jogorvoslatnak helye nincs.

12. A törvény a kihirdetés napjától számított öt és fél hónappal korábban lép életbe.

MINISZTERTANÁCS HIVATALA
Nytsz: B/KUL/154/1989.

OKIRAT

" 2 0 0 0 "

című lap alapításáról

A Minisztertanács 58/1989. (VI. 15.) MT sz. rendeletével módosított 12/1986. (IV. 22.) MT sz. rendeletében kapott felhatalmazás alapján az időszaki lapot a Minisztertanács Hivatala nyilvántartásba vette az alábbiak szerint:

Alapító neve: "2000" Irodalmi és Társadalmi Egyesület
címe, telefonszáma: Bp., Szamuely u. 17.
Témaköre (tárgyköre): kultura és társadalomtudomány

Szerkesztőség vezetőjének neve: Herner János
lakcíme, telefonszáma: Szeged, Szilléri sgt. 51/A 6723

Szerkesztőségének címe, telefonszáma: Bp., Vág u. 13. 1133

Kiadásért felelős neve: Szaver Péter
lakcíme, telefonszáma: Bp., Izabella u. 63.

Kiadó neve: Heti Világgazdaság Kiadói Rt.
címe, telefonszáma: Bp., Vág u. 13. 1133

Budapest, 19 89. július 31.

Kertész

Walther von der Vogelweide

DIETRICH AZ UDVARBA LOVAGOLJ *Rit ze hove dietrich*

„Dietrich az udvarba lovagolj”
„nem megy uram” „mi baj? komoly?”
„nincs hozzá lovam az a gondom”
„adok én alád lovat ha kell”
„akkor máris indulok el”
„azért még várj egy kicsit azt mondom –

nyerget az arany macskának adsz-e
vagy legyen lovad a seggfej Gerhard Atze?”
„akkor is hitvány egy ló volna ha szénát enne
szemeit mint majom forgatja
úgy néz ki mint a kakukk fattya
adsza nekem Atzét bárcsak a gebém lenne”
„úgy áll a dolog
hogyan menjél gyalog
ne kérd lónak Atzét nem lesz köszönet benne”

Párbeszéd Walther és szolgája között. Walthert egy másik versben említett Gerhard uraság, miután (bizonyára egyetlen) lovát megölte, egyúttal megfosztotta mozgásszabadságától is. Az „udvar” nyilván az őrgróf meisseneni udvara. A verset az 1961-es magyar kiadás számára Keresztury Dezső fordította.

arany macska: a Thuringia címerébe foglalt aranyszínű (vagy aranyozott) oroszlán. Súlyos pimaszság.

seggfej, „wunderlich”, még hozzá határozatlan névelővel: becsmérlést fejez ki. Az ócsárlás egy groteszk poénnal zárul. Ha figyelembe vesszük, hogy az „Atze” szó szamarat is jelenthet, az utolsó verssorban ez is benne van: „Ne kérd lónak azt a csacsit...”

VILÁG ÚRNŐ MONDD MEG A FOGADÓSNAK

Fro welt ir sult dem wirte sagen

„Világ Úrnő mondd meg a Fogadónak
kifizettem a cechemet
hogy ne maradjak itt adónak
töröljön listájáról ha lehet
bajba jut aki vele boltol
nehogy neki legyek adósa
inkább veszek kölcsön zsidótól
a határnapig hallgat ő
aztán akkora kamatot kér
ami meg nem fizethető”

„Walther semmi okod haragra
maradj itt mellettem te csak
gondolj a sok szép pillanatra
becsültelek pártoltalak
valahányszor ezért sürgettél
teljes szívemből fájlalom
hogy ilyesmit csak ritkán tettél
gondold meg szép az életed
s ha szolgálatomból kilépsz
onnantól kezdve jaj neked”

„Világ Úrnő szoptalak téged
ideje már leválnom rólad
megtévesztett a kedvességed
azzal hogy élveznivalót ad
szemből nézve voltál csodás
nem győztem gyönyörködni benned
mi tagadás
de megláttalak hátulról milyen vagy
szemembe ötlött a sok fürtelem
s borzadásom tőled igen nagy”

„ha már úgysem tarthatlak vissza
nincs más hátra csak egy kérő ige
gondolj ragyogó napjaidra
és néha látogass ide
persze csak ha unatkozol”
„így is tennék, ha nem félnék a kártól
melyet álnokságoddal okozol
azellen nem tud védekezni senki
Isten veled Úrnőm jó éjszakát
ideje már a nyugvóhelyre menni”

Walther időskori költészetének egyik világirodalmi klasszikusként számon tartott verse, egyúttal a „Világ mint (szemből szép és ép, hátul sebekkel és férgekkel borított) nőalak” toposz korai irodalmi megformálása. Világ Úrnő afféle kocsmárosné az ördög szolgálatában; ez utóbbi a Fogadós. Walther, érthető okból, nem szeretne az adósa lenni (a kamat – „wette” –, amelyről szó esik, az emberi lélek), de még beszélni sem kíván vele, ezért üzen a Világgal. A „nyugvóhely”, ahová a Világ szolgálata után igyekszik, kívül esik a földi létezésen.

A verset a magyar olvasók számára Szabó Lőrinc átültetése tette hozzáférhetővé. Ennek első négy sora: „Világ-Asszony, rég kifizettem / a tartozásom, mondja meg / a kocsmárosnak, hogy a könyvben / kaparja ki a nevemet.”

lista, „brief”: itt tartották számon a vendégek fogyasztását. Az ördög listáján a világi örömmel járó gyarlóságok és vétkek szerepelnek. A cech kifizetése a bűnbánat.

jaj neked: a Világ azt hiszi, hogy Walther a földi élet után a pokolra jut. Úgy képzelem, hogy kárhozott lélekként visszajárhat kísértetni, erre utal a kérés: *néha látogass ide*. Az unalom feltételezése csak kisebb részben irónia: a középkorban a kárhozatot örökkévalónak képelték.

A HÁRS TÖVÉBEN

Vnder der linden

A hárs tövében
kint a pusztán
ahol volt kettőnk ágya körbe
láthatod szépen
és tisztán
hogy fű és virág le van törve
erdő szélén egy völgy fele
tandaradei
szépen dalolt a fülemüle

szedtem a lábamat futottam
a mezőre
ahol szerelmem várva várt
tőle így szólítottan
„úrnőm előre”
örömöm most sem ismer határt
hogy csókolt ezerszer az bizonyos
tandaradei
nézd csak szájam milyen piros

ott ő kirakta
tetszetősen
virágokból az ágyamat
bizony kacagna
szívből erősen
aki azon az ösvényen halad
ha rájönne a rózsaszirmot látva
tandaradei
hogy az volt fejem alatt a párna

ha azt hogy vele lefeküdtem
 megtudná bárki
 szégyen volna óvjon Isten keze
 s hogy mit műveltünk ott mi ketten
 fel ne akarja tární
 s ne tudja rajtunk kívül senki se
 csak egy kicsi madárka
 tandaradei
 benne a titkunk el van zárva

Walther egyik legismertebb verse a „boldog szerelem” lírájának különösen szép alkotása. A visszatekintés a nemrég elmúlt boldog pillanatra többrétűvé teszi, a megszólaló fiatal lány nyíltsággal párosuló szemérmessége bájos, a jelenet pontos körvonalazása drámaisággal ruházza fel a verset. Külön lelemény, hogy szerelmespár mellett van egy harmadik szereplő, a fülemüle, aki a lány reménye szerint bizonyára megőrzi a titkot. Ha komolyan vesszük az eredeti „nahtegal” szó szerint jelentését, ami „éji dal(nok)”, akkor a madárkát akár a költővel is azonosíthatjuk. Hogy ez már a kortársaknak is eszükbe jutott, arról Gottfried von Strassburg *Tristanjának* Walthert dicsérve becsmérő sorai tanúskodnak: Gottfried „szép magas énekhangja” miatt Walthert „a csalogányok úrnőjének” nevezi, minden bizonnyal az itt olvasható versre utalva.

A versnek több magyar fordítása is van, Babits Mihályé vált klasszikussá. Az ő változatának első strófája így hangzik: „A hársfaágak / csendes árnyán, / ahol kettőnknek ágya volt, / ott láthatjátok / a gyepárnán, / hogy fű és virág meghajolt. / Fölöttünk az ág bogán / Ejhajahujj! / dalolt ám a csalogány!”

puszta, „heide”: a költeményben említett három terület egyike. Nem hasonlít a török hódoltság utáni magyar pusztára: megműveletlen, fás-bokros vidék, köztes táj az ember nem járta *erdő* „walt” és a lakott helyhez közeli *mező* (vagy rét) „ouwe” között.

láthatod, „mvgent ir vinden”: az „ir” névmás egyaránt jelenthet egyes és többes szám 2. személyt. Babits nyilván azért döntött az utóbbi mellett, mert arra gondolt, hogy Walther, amikor a verset előadja, a közönséghez beszél. Csakhogy a versben egy fiktív beszédhelyzet van kimunkálva, amelyet intimnek képzelek: a lány egyvalakinek beszél ki a titkát (miközben azt is kívánja, hogy ne tudjon róla senki).

fű és virág le van törve: a szüzesség elvesztésének régi jelképe.

tandaradei: Babits indulatszónak értelmezi, pedig inkább onomatopoezis, a madárhang utánzása. Változatlanul hagytam.

úrnőm, „here frowe”: szó szerint „nemes úrnő”. Imádságokban így szólították Szűz Máriát is, ezért a közkeletű felfogás szerint itt arról van szó, hogy a lány Máriához fohászkodik örömeiben. Babits ezt az értelmezést fogadja el: „Mily boldogság volt, Máriám!” – olvasható nála. Ennél életszerűbbnek tartom, hogy a férfi szólítja úrnőjének a lányt. Kérdés, hogy csakugyan „úrnő”-e, azaz főrangú hölgy, vagy közrendű lány, akit felmagasztal az udvarlója. Az ezzel kapcsolatos hipotézisek és viták száma nagy.

hogy vele lefeküdtem, az eredetiben szó szerint így: „das er bi mir lege”. Babits itt egy kicsit szemérmes, nála: „hogy mi jártunk ott”.

FORDÍTOTTA ÉS JEGYZETEKEL ELLÁTTA MÁRTON LÁSZLÓ

Az engedély száma: III/KUL/154/1989,....

LAPALAPÍTÁSI ENGEDÉLY

(másolat a nyomda részére)

Európa Alapítvány

részére

Budapest

A Minisztertanács 12/1986. (IV. 22.) MT rendeletében kapott felhatalmazás alapján az alábbi időszaki lap alapítását engedélyezem.

Az időszakos lap

Címe: "2000"
 Alapítója: Európa Alapítvány
 Témaköre (tárgyköre): kultúra és társadalomtudomány
 Megjelenési gyakorisága: havonként
 Formátuma: A/4
 Oldalszáma, alapterjedelem + fedél + melléklet: 64+4
 Példányszáma: 15 ezer
 Papír minősége, belív: 70 g-os ofszet
 borító: 120 g-os műnyomó
 melléklet: -
 Sokszorosításának módja, belív: rotációs ofszet
 borító: ives ofszet
 melléklet: -
 Példányonkénti eladási ára: 29,- Ft
 Előfizetési díja: 358,- Ft/év
 Terjesztésének módja: postal
 Szerkesztőség vezetőjének neve, lakcíme: Herner János
 Szeged, Szilléri sgt. 51/A 6723
 A szerkesztőségének címe: Bp., Vág u. 13. 1133
 A kiadásért felelős neve, lakcíme: Szauer Péter
 Bp., Izabella u. 63.
 A kiadó neve, címe: Heti Világgazdaság Kiadói Rt.
 Bp., Vág u. 13. 1133
 Sokszorosító szerv neve, címe: Nyomdacoop / március 15. Mtsz. Hernád
 Bp., Hajnóczy u. 4. 1122

A fentiekől eltérést csak a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala engedélyezhet.

Az időszakos lap megjelenését 1989. február -tól kezdődően engedélyezem.

Budapest, 19. február 8.

Szilágyi Ákos

Az Orosz Forradalom majmai

„...képzeld a sorsot egy hatalmas Majomnak, amelynek teljes szabadságot adtak... Ugyan ki verhetné láncra őt? Se te, se én, sem senki...”¹

Puskin levele Vjazemszkijhez

I.

Lev Natanovics Lunc orosz író 1901 májusában született és 1924 májusában halt meg, íghát értelemszerűen csak fiatalkori művei vannak. Ez a törekeny alkatú, de szikrázóan energikus, sokoldalú fiatalember, aki 1922-ben a pétervári egyetem romanisztika szakán végzett és a francia mellett a spanyolt, az angolt, az olaszt és az óhébert is bírta, a neki osztályrészül jutott pár év alatt írt elbeszéléseket, színdarabokat, filmforgatókönyvet, publicisztikát, fordított darabokat – főleg spanyolból –, és az 1921 elején fiatalokból alakult *Szerapion-testvérek* írócsoport lelke, motorja, ideológusa lett, már ha ideológiának neveznénk az irányzatosdi megvetését, a politika iránti közömbösséget és a művészet szellemi és esztétikai függetlenségének kinyilatkoztatását. Elég pár sort idézni Luncnak a *Miért vagyunk „Szerapion testvérek”*?² kérdésére adott elhíresült, provokálóan apofatikus, azaz *nemleges* válaszából, hogy magunk előtt lássuk a *forradalom után* induló, mesterreinek Jevgenyij Zamjatyint és Alekszej Remizovot tekintő fiatal írók e generációs csoportjának (Mihail Zoscsenko, Venjamin Kaverin, Konszantyin Fegyin, Vszevolod Ivanov, Nyikolaj Tyihonov, Mihail Szlonyimszkij, Vlagyimir Pozner) minden más csoportétól élesen elütő szellemi-művészi karakterét: „Mi nem lépünk fel új jelszavakkal, nem publikálunk kiáltványokat és programokat. (...) A *hat Szerapion testvér [a csoport alapítói – Sz. Á.]* nem iskola és nem irányzat. Támadják egymást, örökké elégedetlenek egymással, ezért választottuk mi a »Szerapion testvérek« nevet. 1921 februárjában, a nagy előírások, regisztrálások és a kaszárnyarend időszakában

[értsd: a „hadikommunizmus” utolsó hónapjaiban – Sz. Á.], amikor mindenkit egy szigorú és unalmas szabályzatnak vetettek alá, mi úgy határozunk, hogy gyűléseinket szabályzatok és elnökök nélkül, választások és szavazás nélkül fogjuk lebonyolítani. Forradalmi és hatalmas politikai feszültség idején gyűltünk össze. »Aki nincs velünk, az ellenünk van! – mondogatták nekünk jobbról is, balról is. – Kivel vagytok hát ti, Szerapion testvérek? A kommunistákkal vagy a kommunisták ellen? A forradalomért vagy a forradalom ellen?« Kivel tartunk hát mi, Szerapion testvérek? Mi Szerapionnal, a remetével tartunk. Vagyis senkivel? Vagyis – mocsár? Vagyis – értelmiségi esztétizálás? Semmi ideológia, semmi meggyőződés, mondván: »Szélről van a kunyhóm, se hallok, se látok!«? Szó sincs róla. Közülünk mindenkinek megvan a maga ideológiája, a maga politikai meggyőződése, és a maga kunyhóját olyan színűre festi, amilyenre akarja. Így van ez az életben. És így az elbeszélésekben, kisregényekben és a drámákban is. Viszont mi együttesen – testvériség – egyet követelünk: hogy a hang ne legyen hamis. Hogy higgyünk a mű realitásában, bármilyen színű is legyen az. Van még valami, ami összeköt minket, noha ez megfoghatatlan és megmagyarázhatatlan – testvéri szeretetünk. Mi nem klubtársak, nem kollegák, nem elvtársak vagyunk, hanem TESTVÉREK!»³ Majd hitvallása végén ugyanezt még élesebben megismétli: „És most, amikor fanatikus zugpolitikuskok és rövidlátó kritikusok jobbról és balról széthúzást szítanak közöttünk, ideológiai különbözőségünkbe kapaszkodva, és azt kiabálják: »Oszoljatok szét és tömörüljetez pártok szerint!« – egyszerűen nem válaszolunk nekik. Mert imádja bár az egyik test-

vér az Istent, a másik a Sátánt, azért testvérek maradnak. És az édestestvérek vérségi kötelékét senki a világon nem tépheti szét. Mi nem elvtársak vagyunk, hanem TESTVÉREK!!”

Hasonló élességgel nyilatkozott a többi „testvér” is, különösen Mihail Zosczenko és Mihail Szlonyimskij, aki ki is mondta: „A legjobban függetlenségünk elvesztésétől féltünk, attól, hogy egyszer csak azon vesszük észre magunkat, hogy a Művelődésügyi Népbiztosság vagy bármi más szerv keretében működő »Szerapion testvérek Társasága« lettünk.” A művészi autonómia igénye, a ragaszkodás az alkotó szellemi és esztétikai függetlenségéhez korántsem volt jellemző az 1917-es orosz forradalmat követő évekre és évtizedekre. Olyannyira nem, hogy a korabeli művészeti irányzatok harcias politikai elköteleződése (forradalomnak, államnak, pártnak) az átállók túlteljesítő neofitasága, a hivatalos államművészeti aspirációk és a konformizmus összefüggő hátterén ez a bejelentkezés lázadás-számba ment és provokatívabb volt a leglármásabb avantgárd gesztusnál is. Ennek megfelelően a „szerapionok” kihívó önmeghatározása első pillanattól gyanakvást, elutasítást, ellenszenvet váltott ki a hatalomnak elkötelezett, harciasan ideologikus „proletáriók” és a forradalomnak elkötelezett nem kevésbé harcias „lefisták” – az orosz avantgárd „balfrontja” – részéről. De az 1921-gyel kezdődő NEP-korszakban (NEP = Új Gazdasági Politika), a kulturális pluralizmus és a művészeti irányzatok versengése közepette, mikor az állam átmenetileg és részlegesen kivonult a gazdaságból és kultúrából, fel sem merülhetett, hogy a *Szerapion-testvérek*-et „osztályidegennek” vagy „osztályellenségnek” nyilvánítsák és kiszorítsák az irodalmi életből. A NEP-et, a diktatórikus államszocializmus liberálisan hangszerelt gazdasági és kulturális modelljét egy világ választotta el a „nagy ugrásként” vagy „nagy áttörésként” (Velikij Perelom) dicsőített és a NEP minden vívmányát, intézményét leromboló, politikai és kulturális elitjét megsemmisítő 1929-es sztálini *ellenforradalom* nyomán létrejött totalitárius modelljétől. Az 1930-as *Litjeraturnaja Enciklopedijában* még rövid szócikkre méltatott (aztán az egész forradalmi korszakot sújtó *damnatio memoriae* jegyében névleg is törölt) Lev Luncról már ez olvasható: „harcos burzsoá individualista”, aki „az október előtti típusú burzsoá intelligencia tipikus képviselője”.

A „*Jönnnek a majmok!*” szerzője (a címet, lévén

idézet a színjátékból, maga Lunc tette idézőjelbe) 1920-ban, műve keletkezésének évében, természetesen nem láthatta még, miféle „majmok” is jönnek, azt pedig – talán szerencséjére – nem érthette meg, hogy ezek a „majmok” 1929-ben „meg is érkezzenek”. Mert kétféle „majom” van: az egyik a mumus szerepében örökké csak elközeleg, a másik, amelyik itt van, és a „majmok” elközelítésével riogatva tartja fenn hatalmát. Egyfelől vannak tehát azok a „majmok”, akik, mint Lunc színjátékában *vérfagyaló rémképként* ott imbolyognak a társadalmi tudat horizontján és bármikor félelmi hisztériák démonikus fenevadaiként idézhetők meg, akik egyre csak jönnek, csak jönnek, és soha nem érkeznek meg, mert ez az egyetlen rendeltetésük, hogy jöjjenek, fenyegetően közeledjenek, hogy aztán – az elközelgő „végveszélytől”, az „ösellenségtől”, a nép, nemzet, faj, emberiség „rontására törő idegenektől” való félelem bénító vagy elbizonytalanító légkörében – az emberek védelmezőiként léphessenek a hatalom színpadára a valóságos fenevadak, akik az igazi veszélyt jelentik, és akik sohasem jönnek, hanem mindig és eleve itt vannak, közöttünk vannak, bennünk vannak, ezért látszanak veszélytelennek, ezért tudják elhitetni, hogy miközben rátámadnak az emberekre, megmentik őket az elközelgő ellenségtől. Ezeket a valóságos „majmokat” annál könnyebb felismerni, minél inkább az Ember – az Új Ember, a Felsőbbrendű Ember, a Különösvágású Ember – képében ugrabugrálnak a hatalom színpadán. A hatalom ugyanis – diabolikus természeténél fogva – annál biztosabban csinál dühöngő fenevadat – vagy ha tetszik: „örjöngő majmot” – birtokosából, minél korlátlanabb, minél totálisabb, minél kevésbé van megkötve. Montesquieu az abszolút uralkodók korában így foglalta egyetlen szellemes mondatba ezt az összefüggést: „Minden ember állat: a Fejedelem olyan állat, akit nem kötöztek meg.”⁴

II.

Amikor Lev Lunc a „*Jönnnek a majmok!*”-on dolgozott, a petrográdi művésztörténelmiség, köztük írók számára – Gorkij kezdeményezésére – létrehozott DISZK-ben [Dom Iszkuosztv = Művészetek Háza] lakott. A DISZK-et a *Szerapion-testvérek* bölcsőjének tekintették, mert szinte mind-egyik fiatal alapítója itt élt, pontosabban itt talált

menedéket – szállást, meleget, társaságot, megmutatkozási lehetőségét. A DISZK egyszerre volt bentlakásos kollégium, alkotói műhely, pódium: egymást követték a felolvasó estek, koncertek, előadások, még bálakat is rendeztek. A Nyevszkij sugárút és a Mojka rakpartjának találkozásánál álló házban a Jeliszejev kereskedőcsalád egykori több szintes lakását foglalta el a DISZK. A később az emigrációt választó, de 1921–1922-ben szintén a DISZK-ben élő költő, Vladiszlav Hodaszevics visszaemlékezését idézve: „az épület esténként, kivilágított ablakaival úgy hatott, mint egy hatalmas hajó, amely méltóságteljesen átszeli az éjszaka sötét, borús, hóvihar korbácsolta tengerét”. Sokan megörökítették egykori „utasai” közül ezt a furcsa „hajót” különleges világával, közösségi életformájával, karneváli atmoszférájával – például Oszip Mandelstam *A bunda* című prózájában, Viktor Sklovcskij a *Szentimentális utazás*-ban, Olga Fors a *Bolondok hajójában* –, de csak addig szelhetette kivilágított ablakaival a „sötét babiloni vizeket”, amíg Petrográd nagyhatalmú bolsevik vezetője, Grigorij Zinovjev 1922-ben „el nem sülyesztette”. De csak egyetlen visszaemlékezésben – Hodaszevicsében – bukkan fel a prófétai hevületű fiatal szobatudós, a köznapi életben elveszett, törekeny, beteges, de mindig vidám, harsányan hahotázó Lev Lunc alakja, méghozzá – ha áttételesen is – a „majom”-motívum összefüggésében: „A konyhán keresztülvágva jó két emeletet kellett botorkálni lefelé egy vaslépcsőn, hogy egy újabb folyosón találja magát az ember, ahol egy megfeketedett villanykörte pislákkolt éjjel-nappal. A folyosó jobb oldala vakfal volt, bal oldalán viszont négy ajtó nyílt. Minden ajtó keskeny, egyablakos szobába vezetett, ahol az ablak egy szinten volt a szűk, komor kúthenger-alakú belső udvarral. A szobákban örök félhomály úszkált. Az izzásig hevített burzsujkák [kis, hasas vaskályhák – Sz. Á.] ontotta forróság nem tudott megbirkózni az alagsori szobák nedvességével, és a meleg, de áporodott levegőben állandóan pára lebegett. Mindez így, együttvéve a majmoknak fenntartott átlatkerti melegházakra emlékeztetett. Talán ezért neveztek ezt a folyosót „majomháznak” [obezjannjik]. Itt, mindjárt az első szobában lakott Lev Lunc – végül is alighanem ez tette tönkre teljesen az egészségét.”⁵

Nem kizárt, hogy ez a „majomház” adta az ötletet – Arany János szép szavával: a „neszmét” – a „Jönnék a majmok!” forradalmi misztériumjátéká-

hoz, de sokkal valószínűbb, hogy a „majom”-motívumot a forradalmi korszak publicisztikájában gyakori „majom”-metafora, főként pedig a „szerapionok” előtt – Jevgenyij Zamjatyin mellett – különös tiszteletben álló Alekszej Remizov prózája és színművei, elsősorban úgynevezett „majmos szövegei” és irodalmi-művészeti berkekben jól ismert „majom-játéka” – a Nagy és Szabad Majom Kamara [Obezjanyja Velikaja i Volnaja Palata], betűszóval: NASZAMAKA [OBEZVELVOLPAL] ihlették.

Hiába alapították meg az Alekszej Remizovot körülrajongó fiatal költők (B. Szmirenszkij, K. Olimpov, K. Manykovszkij, A. Frolov) nem sokkal mesterük emigrációja előtt a Fityisz Rendet [Orden Kukisa], a Nagy és Szabad Majom Kamara utópikus-anarchikus írói testvérisége – fraternitása – és a Szerapion-testvérek közötti szellemi és esztétikai rokonság annyira nyilvánvaló volt, hogy maga Remizov is a Szerapion-testvéreket tekintette a Majom Királyság örökösének. Remizov a „Szerapionok barátja” álnéven mutatta be a testvériséget a nyugati emigráns orosz sajtóban, mint a jövő reménységét, kiemelve, hogy mesterük, aki körül gyülekeznek, nem valami nagyhangú irodalmi sarlatán vagy loboncos hajú álzseni, hanem egy igazi mérnökember (hajóépítő mérnök), aki anyanyelvi szinten bírja az angolt – Jevgenyij Zamjatyin. Élete végén még egyszer megerősítette, hogy a Szerapion-testvérek „keresztapjának” tekinti magát. Arról nincs feljegyzés, olvasta-e valaha is Lev Lunc darabját, a „Jönnék a majmok!”-at, de az – mint korabeli levelezéséből kiderül – ismerte Lunc műveit, osztozott Lunc E. T. A. Hoffmann-rajongásában, és bizonyosan olvasta Lunc róla szóló, *Remizov színháza* című írását, amelyben a fiatal színműíró az egész századfordulós orosz színházi kultúrából egyedül Remizov jelentőségét ismeri el.

III.

A Nagy és Szabad Majom Kamara nevű „titkos társaság” Remizov 1908-ban írt *Tragédia Júdásról, Iskariot hercegéről* című művére megy vissza. A darab alakjai és szüzséje különféle apokrif legendákból származtak, csak egyetlen szereplő volt Remizov írói fantáziájának terméke: a majomkirály, Valah-Tantararah-Tarandarufa, a Nagy Majom, Első Aszika. Ebből és egy gyerekjátékból született

a Nagy és Szabad Majom Kamara (NASZAMAKA) 1908-ban, de mint a korabeli művészértelmisséget magával ragadó *közös játék* az 1917-es orosz forradalmat követő években teljesedett ki.

Remizov Majom Kamarája nem pusztán baráti találkozások színtere volt, hanem létforma, amely a maga rituáléjával, beavatási ceremóniájával és átnevezésekkel (az új nevek fölvetelével) átlépte a valóság és a képzelet határát és másik világot teremtett. A NASZAMAKA, mint a *kötetlen szabadság* [volja] teatralizált másik világa – a remizovi „majomkirályság” – fél évszázadon át állt fenn, és ez idő alatt – a filológiai kutatások jelen állása szerint – 375 orosz és európai író, filozófus, természettudóst, zenészt, táncost „hozott játékba” Remizov játékmesteri irányításával. A titkos társaság paródiájaként, de egyszersmind komoly játékként elgondolt és megvalósított „testvéri majomközösségnek” olyan tagjai voltak többek között, mint Alekszandr Blok, Nyikolaj Gumiljov, Fjodor Szologub, Lev Sesztov, Andrej Belij, Nyikolaj Bergyajev, Vaszilij Rozanov, Jevgenyij Zamjatyin, Makszim Gorkij, Anna Ahmatova.

Remizov a maga számára a „cancellarius” vagy írnok szerepét találta ki, aki az uralgó levelezését intézi, adományleveleket készít, okleveleket állít ki, rendeleteket önt formába, különféle kitüntetések, címek, rendjelek adományozására terjeszti fel a majomhercegeket és majomlovagokat, összehívja a Kamara gyűléseit. Ezt a különös játékbirodalmat, királyával, hercegeivel, lovagjaival, avatási rituáléjával, titkos életével együtt magával vitte az emigrációba is: a NASZAMAKA Berlinben mint *Das große und Freie Affenstift* (vagy *Affenrat*), Párizsban, Remizov emigráns életének fő színhelyén pedig mint *L'Académie des Singes* folytatódott. Remizov a cancellarius szerepkörében fáradhatatlanul – de hát a játékban nem lehet elfáradni – írta-rajzolta az okleveleket, adományleveleket, hol a 17. századi orosz oklevelek, hol a régi szláv glagolita ábécé stilizált betűivel (a glagolita írás volt a Majom Kamara titkosírása), az oklevelek alján Aszika Majomkirály saját farkú (*propria cauda*) aláírásával. Természetesen ezeknek a kitüntetető címeknek, titulusoknak, „majomrendjeleknek” [obezjanyji znaki] a megnevezése maga sem nélkülözte a játékos-parodisztikus elemet. Csak néhány pél-

da: Gorkij – „majomherceg, a glóbuszal ékesített majomrend lovagja, németországi helyettes majom-pátriárka”. Anna Ahmatova – a „mókuskörmökkel ékesített majomrend első fokozatának lovagja”. Andrej Belij – a „majomrend farkkal ékesített első fokozatának lovagja”. Alekszandr Blok: a „nyúlszemmel ékesített majomrend I. fokozatának lovagja”. Viktor Sklovszkij, *mikor Berlinben fölvtették ebbe a* – mint a ZOO-ban írja – titkos „majomösszeesküvésbe”, a „kurta farkú kismajom” titulust adományozta magának⁶. A titkosan viselendő címek, rangok, a mindenféle – csillagokkal, majomszemmel, majomfarokkal, cukorsüveggel, mancsokkal és farkakkal, majomszőrrel, karddal és koszorúval ékesített – érdemrendek adományozása mellett a cancellarius dolga volt a „majompénz” címleteinek megtervezése, a Kamara heraldikájának kialakítása, ereklyetárgyak gyűjtése, portrék készítése a rend tagjairól.⁷

Az 1917-es orosz forradalom kaotikusan és véresen kavargó rendkívüli állapotával, törvényszünetével, erkölcsi határokat és jogi korlátokat semmibe vevő erőszakával és kényszerével, a mindennapi élet teljes kiszámíthatatlanságával úgy állt szemben Remizov 1908-ban alapított Nagy és Szabad Majom Kamarája, mint az *átváltozás játékában* megvalósult utópia szigete, ahol – mint a játékban rendszeren – a szabályok követése teljesen önkéntes, a testvéri együttlét alapja pedig nem a kényszer, hanem a kötetlen szabadság (*volja*), az atmoszféra pedig karneváli, ünnepi, vídám. A NASZAMAKA ritualizált-teatralizált karneváli világa, a közös játék gyermeki létmódjában feltáruló paradicsomi világ – erőszakmentességével, osztatlanságával, hatalomnélküliségével, a másik létezésének feltétel nélküli és örömteli igenlésével – tökéletes ellentéte volt a külvilágnak, ahol ugyanezeknek az értékeknek, a szabadság, a társadalmi igazságosság, a testvériség szent céljainak *komoly* – fegyveres erőszakkal és fizikai kényszerrel történő – megvalósítása soha nem látott erőszakba, viszályba, vérözönbe, rombolásba torkolt. Nem véletlenül szötte bele Remizov az orosz forradalom démonikus mindennapi világát naplószerűen bemutató *Vihar tépázta Oroszország* [Vzvihrennaja Rusz] című nagy művébe a NASZAMAKA történetét: játékosan komoly alkotmányának szövegét, Aszika majomkirály manifesztumát, a külső világgal való összeütkezését, a valóság és a fantáziavilág, a rémálom és

a vágyalom összekeveredését, amikor tagjait, köztük Remizovot is 1918 elején letartóztatták. Ugyanúgy, mint Swift szatirikus utópiájában, Remizov műveiben is a „majmok világa” lesz a kényszernélküliség, az igazság, a kötetlen szabadság, a testvériség utópikus másvilága, az embereké pedig az erőszak, a rabság, a hazugság démonikus világa. Remizov maga is utal arra, hogy a NASZAMAKA ezekben az években a swifti örökséget vitte tovább: „a »majmok országa« a háború és a forradalom időszakában valahogy magától öltött szatirikus jelleget a swifti Nyihahák Országáértelmében: Aszika majomkirály Manifesztumot adott ki és dekrétumokat írt alá »sajátfarkúlag«”.⁸ A szóban forgó Manifesztum egyik visszatérő motívuma – miszerint a majmok között nincs helye az „alávaló emberi világ” hazugságainak és képmutatásának – kifejezetten a Nyihahák Országát idézi, melynek lakói olyan nyelvet beszélnek, amelyben nincsenek szavak a hazugságra és a képmutatásra. A „majmok” – az állatok – nem kénytelenek és nem is volnának képesek „embereknek” vagy „tigriseknek” színlelni magukat: azok, akik. A Majom Manifesztum szembeállítja a majomlények szabad, szelíd, természetes testvériségét „az emberi lények” szolgálai, erőszakos, képmutató társadalmával. Miközben az 1917-es orosz forradalom szülte hatalom, megdöntve az addigi monarchikus kormányzati formát, arra törekedett, hogy állampolgárai életét teljesen kontrolja alá hajtja és a magánéletig menően átláthatóvá tegye az állam számára (a börtön-panoptikon ismert modellje szerint), a NASZAMAKA – törvénybe foglalva az önrendelkezés elvét – „titkos társaságként” és „alkotmányos monarchiaként” határozta meg magát és leszögezte, hogy alattvalói számára egyetlen elvet ismer csak el szentnek és sérthetetlennek: a „szabad akaratukból kinyilvánított anarchiáét”: „A Majom Kamarát éppen az teszi *majommá*, hogy minden jogot megadva tagjainak, mentesíti őket minden kötelezettség alól.”⁹

Aszika majomkirály hivatkozott *Manifesztumában* mindez így hangzik:

„Mi, minden erdők és a teljes természet leghatalmasabb urának és parancsolójának kegyelméből ELSŐ ASZIKA, minden majmok, továbbá azon emberek legfőbb uralkodója, akik megvetve az álmok és a szavak fényét elhomályosító ocsmány emberi fajt, szabad akaratukból a majmokhoz csatlakoznak, ezennel kinyilvánítjuk összes

farokkal élő és faroktalan majmunknak, egyképpen a szőröseknél és a szőrteleneknek, minden egyes hívünknek, hogy itt, az erdőben és a pusztaságban nincs helye az alávaló emberi képmutatásnak, itt minden súly és mérték valódi, és tilos meghamisítani őket, és a hazugság mindig hazugság marad, amiként a képmutatás pedig képmutatás, bármilyen nevet adjanak is neki.

Ennek okából minden írástudó, függetlenül attól, farka hegyét vagy kisujját mártogatja-e a tintába, amikor ír, köteles emlékezetében tartani, hogy az átlátható, nyitott és bátorságos majombirodalomban megengedhetetlen a szolgamód hétértékes görnyedő, nagyhasú méregkeverők mindenféle alakoskodása; megengedhetetlen, hogy úgy tegyenek, mintha csak a szabadság harci harsonájának megzendülésére várnának, holott mindent elkövetnek, hogy a szabadságért folyó küzdelemnek írmagja se maradjon. Éppen ezért mindazok, akik ilyesmiben sántikálnak, büntetésül az emberszabású emberek világába vettetnek, hogy a majmok e szolgalelkű, képmutató és gyáva söpredéke oda kerüljön ahová való: méltó cinkostársaik közé, amit is jelen rendelkezésünk foganatosítása végett ezennel közhírré teszünk.

Kelt, Őserdő, bal ösvény negyedik tisztás, alámázoltatott sajátfarkúlag, amit is ezennel megerősít, és az érte járó pénzösszeget ezüstpapírkák formájában felveszi a NASZAMAKA egykori írónoka.”¹⁰

Emigrációban írt *Kukha* című 1923-as könyvében, mely az akkor már öt éve halott barátjához, Vaszilij Rozanovnak címzett levelekből áll össze egységes prózai alkotássá, így foglalja össze örökös és aktuális emigráns-létének határokkal kapcsolatos tapasztalatát, egyszerismind megfogalmazva a határokat nem ismerő eszményi állapotot, a Majom Kamara paradicsomi módon határtalan és osztatlan világának lényegét is, amelyre a könyv címe is utal, hiszen a „kukha” – mint az a Majom Kamara alkotmányából tudható – a három majom-szó (*kukha*, *ahru*, *goshku*) egyike (a *kukha* nedvet, nedűt, nedvességet jelent, az *ahru* tüzet, a *goshku* pedig ennivalót). „Mi itt [mármint külföldön, az emigráns létben – Sz. Á.], drága Vaszilij Vasziljevics, jogfosztottak vagyunk. Ezt még akkor megéreztem, amikor Jamburgból Narvába kerültem, egyenest a határra, ahol mi, oroszok búcsút vettünk vöröskatonáinktól, azok

meg rázendítettek a himnuszukra. Ettől fogva – nincs hol szót emelnünk, nincs hová fordulnunk. A karanténban ücsörögve, egy fegyenc helyzetébe kerülve világosodott meg előttem, és aztán, a karanténból kikerülve lett még világosabb: Ej, Vaszilij Vasziljevics, én mondom magának, bizony egyesegyedül az a Majom Kamra [Rozanov nevezte a Kamarát tréfásan Kamrának és Kamarácskának – Sz. Á.] törölt el minden határt, minden határőrséget, belépési engedélyt és vízumot – menj, amerre kedved tartja, élj, ahogy jónak látod. És milyen mérhetetlenül tágas ez a Kamra, nincsenek határai, és így – fájdalom! – lehatárolható jelentése sincsen. Semmiféle jelentése nincs a lehatárolt világban. A lehatárolt világban jogod annyi van, amennyit csak akarsz, föltéve, hogy gazdag vagy, nagyon gazdag. Rozanov, ha valami nagyon sértőt akart mondani valakinek, ezt vágta a szemébe, mintha megátkozná: »Hogy legyen maga gazdag!«¹¹

IV.

A századfordulós orosz értelmiségnek volt egy politikailag besorolhatatlan, messianisztikus, eszkatologikus-misztikus hangolt része, amely – a keleti kereszténység színeváltozás-központú hagyományával¹² összhangban – az 1917-es orosz forradalmat „spirituális forradalomnak” akarta látni, egyfajta *színeváltozásnak*, legalábbis addig, amíg misztikusan „túlfeszített lényeglátóként” képes volt annak látni, amíg nem szembesült a forradalmi erőszakból kinőtt új állam vigasztalanul e világi természetével. Volt, aki, mint Alekszandr Blok – naplójegyzetei tanúsága szerint – nyolc hónapig volt képes erre a „lényeglátásra”, Jevgenyij Zamjatyin azonnal látta a lényegét, elvbarátjuk R. V. Ivanov-Razumnyik viszont, aki a – rövid ideig a bolsevikok szövetségeseivel, a baloldali eszerekkel rokonszenvező – „szkíták” [szkifi]¹³ mozgalmának és a „Szkíta Akadémiának” is nevezett petrográdi Volfil-nek [Volnaja Filozofszkaja Asszociacija – Szabad Filozófiai Társaság] is egyik elindítója és vezéregyénisége volt, a szintén „szkíta” Remizov híve és barátja (amúgy a Majom Kamara lovagja is) kicsivel tovább tartott ki a forradalom e messianisztikus vallási igenlése mellett: „Igen, a Volfilben – írta – mi csakugyan arra törekedtünk, hogy ne engedjük kihunyni nemzedékünkben az örök Forrada-

lom szikráját, annak az utolsó spirituális [duhovnij] Forradalomnak a szikráját, amely az egyetlen út az áhított Színeváltozáshoz [Preobrazsenyije].”¹⁴

Egy másik „szkíta”, Jevgenyij Zamjatyin (amúgy – kell-e mondanunk? – ő is Remizov Nagy és Szabad Majom Kamarájának „majomhercege”, tisztsege szerint „Zamutyij majompüspök”) még engesztelhetlenebbül képviselte – a forradalom államával, a hatalommal szemben – a semmiféle leállást, megnyugvást, győzelmet nem ismerő spirituális forradalom, a kötetlen szabadság (*volja*) szkíta eszményét. Első perctől elutasított minden együttműködést a győztesekkel, az intézménysült, berendezkedett, hatalommá szikkadt, állam-má kérgesedett forradalommal. De ezt a „szkítaságot” nemcsak a politikai hatalommal, hanem a köznapiság, a polgári-kispolgári létforma hatalmával szemben is kérlelhetetlenül képviselte. A polgári megállapodottságnak, berendezkedettségnek, a megszilárdult, letelepült életformának tett minden engedményt a „szkítaság” – a *spirituális szabadság, az örök forradalom* – elárulásának tekintett. Egyik szenvedélyes korabeli vitairatában éppen az eszerekkel (az októberi forradalom másik hatalomra került pártjával) lepaktáló szkíta elvbarátait vádolja árulással: „A szellemi [duhovnij] forradalmárt, az igazán szabad embert, a szkítát Ivanov-Razumnyik úgy jellemzi, mint aki csakis a »közeli vagy távoli jövőért dolgozik« és tudatában van annak, hogy »a forradalom útja – igazi keresztút«. Ezzel a meghatározással majdnem egyetértek, de ez az a ritka eset, amikor egy »majdnem« sorsdöntő lehet. Az igazi szkíta számára ugyanis semmiféle »vagy-vagy« köztes helyzete nem létezhet: ő csakis a távoli jövőért élhet, soha semmilyen körülmények között nem a közeljövőért, vagy a jelenért; ezért nincs más út az ő számára, mint a kálvária, a keresztút; ezért az egyetlen elképzelhető győzelem az ő számára: a vereség, a megfeszítettetés, más győzelmet nem ismer. Krisztus ott, a Golgota keresztfáján, a két lator között függve, amint vére cseppekben hull a földre, pontosan azért válhatott győztesé, mert megfeszítették, mert ténylegesen legyőzték. Ám az a Krisztus, aki ténylegesen győzött, nem más, mint a Nagy Inkvizítor. Rosszabbat mondok: a ténylegesen győztes Krisztus nem más, mint a nagyhasú pap a lila reverendájában, amint jobb kezével áldást oszt, bal kezét meg az alamizsnáért tartja. Ilyen a sors iróniája és ebben rejlik a sors bölcsessége. Bölcsessége, mert a sorsnak ebben az

ironikus törvényében – az örök előre haladás törvénye valósul meg. Az eszme minden megvalósulása, földivé válása, gyakorlati győzelme – azonmód banalizálja, ellaposítja, elkispolgáriasítja [omescsanyivajet] az eszmét. Márpedig az igazi szkíta mérföldekről megérzi a letelepült életmód, a komfortos lakás szagát, a húsleves szagát, a lila reverendás pap szagát, a Krilenko-szagot [a forradalmi rögtönítélőszék korabeli elnöke – Sz. Á.] – és abban a pillanatban már ott sincs, vágat kifelé, a sztyepp felé, a kötetlen szabadság honába. Ebben áll az igazi szkíta tragédiája és gyötrelmes boldogsága: soha nem adatik meg neki, hogy a babérjain pihenjen, és soha nem tarthat együtt a gyakorlati győztesekkel, akik ujjongó énekekben dicsőítik ezt a győzelmet. Az igazi szkíta osztályrésze – a legyőzöttek töviskoszorúja; hitvallása – az eretnenség; sorsa – Ahasvérus sorsa; munkája a távoli és nem a közeli jövőre irányul. Márpedig ezért a munkáért az összes valaha létezett és létező monarchia és köztársaság – a szovjetet is beleértve – törvényei szerint csupán egyetlen állami lakás jár: a börtön cellája...¹⁵

Ennek a megformálatlan, minden köteléket, kötöttséget szétszakító, zabolátlan, szilaj, szó szerint nyaktörő szabadságnak (az oroszban külön neve van: *volja*, és nem *szvoboda*) a érzületi és ideológiai letéteményese a szkíta: az „örök nomád”, a civilizációból kivonuló, a nagyvárost messzire elkerülő „természeti ember”, a „vadember”. Zamjatyin *Mi* című elhíresült antiutópiájában az Egységes Államba integrált ember-számok „matematikailag hibátlan boldogsága” a Zöld Fal mögötti „vad, láthatatlan síkságon” élő, integrálhatatlannak bizonyult „vadak” világával áll szemben, de már nem ideologikusan, hanem ironikusan, mint „akik talán még a szabadság vad állapotában tengődnek”. A szabadságnak – az anarchikus kötetlenségnek – ez a „nyers” vagy „vad” természeti állapota (a „szkítaság”) a *Mi*-ben is kifejezetten a „majom” motívumához kötődik: „ki nem állhatom, ha a kezemet nézik – írja a főhős –: csupa bozontos szőr – valami ostoba atavizmus ez. Odanyújtottam, és a lehető legközömbösebb hangon így szóltam: – Majomkéz.”¹⁶ Felbukkan a majomfarok motívum is, amely viszont már egyértelműen Remizov Aszika majomkirályára utal, aki *propria cauda* – saját farkúlag – írja alá manifesztumait. „Az ember, el-

veszítvén farkát, nyilván nem tanulta meg azonnal, hogyan hajtsa el nélküle a legyeket. Az első időkben, semmi kétség, vágyakozott a farka után. Most viszont – hát el tudják képzelni önök, hogy farkuk van?”¹⁷ Viktor Sklovskij – a már idézett ZOO-ban – a Nagy és Szabad Majom Kamarát, Remizov mindennapi létformaként élt fantázia-világát jellemezve, találóan mutat rá a kötetlen szabadság „majomvilágának” és a „szkítaságnak” erre a Zamjatyin regényében is nyilvánvaló összefüggésére: „Keserves feladat a szabad majmok számára járdákon ballagni, idegen tőlük ez az élet. Az emberi fajhoz tartozó nők érthetetlenek. Az emberi élet szörnyű, szürke, szokványos, alakíthatatlan. Mindennapi életünket anekdotákra váltjuk fel. Magunk és a világ közé amolyan apró külön világokat, állatkerteket építünk. Szabadságot akarunk. Remizov *a művészet módszereinek megfelelően éli életét.*”¹⁸

A majom Zamjatyinnál – csakúgy mint az ugyancsak „szkíta” Remizov Nagy és Szabad Majom Kamarájában – nem démonikus állat, hanem egy embert felülmúló emberi világ szentimentális – utópikus-szatirikus – megtestesítője, ahogyan a korszak orosz írói és gondolkodói számára is minthaad Nietzsche *Így szólt Zarathustrá-jában* is megjelenik: „Mi a majom az ember szemében? Nevetség csupán, avagy fájdalmas szégyen. És ugyanaz lesz majd az embert fölülmúló ember szemében az ember is: nevetség, avagy fájdalmas szégyen. Megtettétek az utat a féregtől az emberig, és sok minden megmaradt a féregből benne. Valaha majmok voltak, és bizony az ember még ma is majmabb, mint bármelyik majom.”¹⁹

V.

Remizov „majmos” szövegeinek sorából kilóg az 1918 elején – egy ellenzéki lap körkérdésére – írt *Te, diadalmas, búzölgő majom* [Vonjucsaja torzsasztvujucsaja obezjana] kezdetű politikai pamflet, amely ebben a formában szerzője életében soha nem jelent meg, és amelyben a majom eladig minden írásában *pozitív alakja* váratlanul előjelet vált: *apokaliptikus vágyképből démonikus rémképpé válik.*²⁰ Ebben a pamfletben a „majom” a szellem-ellenes sötét erők, az elszabadult utcai csőcselék, a korlátlan, véres erőszak metaforikus neve. A majom itt az esztelen rombolás és tomo-

lás, az alantas ösztönök megtestesítője; az erkölcsi skrupulusokat, mértéket, kíméletet nem ismerő, minden határon, szokáson, hagyományon, jogon átgazoló démonikus fenevad. Ez a majom – a vérszomjas bestia, az „ősgonosz” szerepében – jól ki-vehető rokonságban áll Lev Lunc „*Jönnék a majmok!*” című színjátékának fenyegetően elközelgő majmaival, csak éppen az orosz polgárháború el-entétes oldaláról nézve, ahonnan nem a vörö-sök, hanem a fehérek bizonyultak vérszomjas fe-nevadaknak, gorilláknak, „bűzölgő majmoknak”. Mindez különösen annak fényében figyelem-re-méltó, hogy Remizov a legkevésbé sem tartozott az ellenforradalom táborához: ifjúkorában illegá-lis mozgalmi tevékenységéért börtönbe került és hosszú éveket töltött száműzetésben, 1917 után sem magát a forradalmat, hanem a spirituális for-radalom erőszakos bolsevik kisajátítását, politi-kai kiüresítését és a totális terrort utasította el. A „szkíták” szerint – márpedig Remizov nem volt kevésbé „szkíta”, mint Zamjatyin, Blok vagy Je-szenyin – a bolsevikok is ellenforradalmat csinál-tak, csak másként, mint a cári tábornokok. A sza-badság, igazságosság, testvériség helyett a vi-szályt, a zsarnoki elnyomást, a katonai kényszert, a gátlástalan gyilkolást és fosztogatást emelték a mindennapi élet normájává. Jellemző azonban, hogy a *Te, diadalmas, bűzölgő majom* – egy rövid részlet kivételével, amely bekerült a *Golodnaja pesznya* [Éhes ének] című 1918-as elbeszélésébe, majd a *Vzihrennaja Rusz* [Vihar tépázta Orosz-ország] című könyvébe is – nemcsak nem jelent meg a szerző életében (először a *Novoje Lityera-turnoje Obozrenyje* folyóirat adta közre 1995-ben), hanem még azt a rövid részletet is, amit korabeli szövegeibe átemelt innen, úgyszólván „majom-talanította”: az „önelégült diadalmaskodó ma-jom” helyére „a turcsi orrú disznók söpredéke” [szvinaja tolpa sz pjatakami] került, amely az ál-lat-szatíra orosz klasszikusa, Szaltikov-Scsedrin rémálmának elbeszélésére – *A diadalmaskodó disz-nó avagy a disznó beszélgetése az Igazsággal* [T-orzsesztvujucsaja szvinja...] utalt vissza.

Mindenesetre Remizov – kortársai számára ismeretlen – „majmos” antibolsevista pamfletje nem Zinaida Gippiusz *Fekete füzeteivel* [Csornije tyetragyi] áll szellemi rokonságban („Minthacsak egy gorilla mancsai közé kerültünk volna, akinek a gazdája egy aljas csirkefogó”²¹),

hanem egy másik „szkíta” – Remizov elvbarátja – Mihail Prisvin korabeli publicisztikájával.

A „diadalmas majom” szóösszetétel – a bolse-vik forradalom „korunk apokalipsziseként”²² való értelmezésével összhangban – a *Bestia Triumphans*-t, a Jelenések Könyvének diadalmaskodó vadállatát idézte, aki előtt „a föld lakói, akiknek neve a világ kezdetétől nincs beírva a megölt Bárány életkönyvébe, mind leborulnak majd” (Jel 13, 1–10). A vadállat a szentírási szövegben nyilván-valóan az Anti-Krisztusra, a Gonosz eljövételére, a végidőkre utal, így kerül kapcsolatba a majom alakjával, aki a középkori hagyományban *figura Diaboli*, avagy másként: Isten majma – Simia Dei.²³ A szerző életében publikálatlan 1918-as pamflet²⁴ szövege a következő:

„Te diadalmaskodó, bűzölgő majom, aki tete-mekkel tömöd magad, meg rekvirált cukorral, meg ananással, és tábornoki lampaszos nadrágot húztál ugribugri, görbe lábaidra, amelyet egy álta-lad meglincselte tábornokról ráncigáltál le [utalás a főhadiszállás főparancsnoki tisztét betöltő Ny. Ny. Duhonyin vezérőrnagy vadállati meglincse-lésére – Sz. Á.]; aki borzas fejedre, hogy füledet eltakarják, feltette a francia forradalom vörös sipkáját, orosz keresztnevet loptál magadnak, orosz emberi nevet vettél föl és a béke, a kenyér, a föld és szabadság mézeskalácsként ható ígéretével csábítva magad után a kiéhezett, nyomorult cső-cseléket, és a naplopás és a gondtalan élet ma-jom-ígéretével, és ostoba géppuskák és lelketlen szuronyok segítségével megkaparintottad Orosz-földet [Rusz], az én hazámat, amely azzal szolgál-t rá erre a büntetésre, hogy mindent »félreismer«, »mindenre legyint« és minden jöttmentről azt gondolja: »hű, ez aztán a beleváló legény!« Te, aki érthetetlenül vartyogva, napraforgómaggal teli pofával kurjongatsz, aki kerékbe töröd orosz anyanyelvünket ezekkel a »glavkoverh«-ekkel és »vikzsel«-elekkal [az új hatalom intézményne-veiből képzett betűszavak – Sz. Á.], aki hazaár-lónak kiáltod ki azokat az orosz embereket, akik előtt a te majompofád mindig majompofa marad, és soha nem lesz belőle a Megváltó Ábrázata, aki teszed-veszed magadat az idioták és együgyűek tö-mege előtt, egybegyűjtve minden söpredéket, a mi összes bűnünket és orosz szégyenünket, és bár-kivel leszámolsz igazságüldöző szerveiden keresz-tül, börtönbe vetve, akit csak akarsz, a kíméletes tetvek eledelül, és miközben fogadkozol, hogy megszabadítod egész Európát az imperialisták

vadállati kegyetlenkedéseitől, megkaparintva ezt a szerencsétlen földet, bestiálisan leszámoltál Oroszországgal, visszazavartad őt azokba a sötét, Jaroszláv előtti időkbe, amikor őseink még vadakként éltek, és szőrös mancsoddal a gazdagok szétfeszítetett zsebében kotorászol, de a takarékos munkásember félretett kopejkáira is fáj a fogad, most, hogy telezabáltad már magad győzelemmel és cukorral, íme, vérrel és ganéjjal összekenten kinyújtottad mancsodat felém, felénk, orosz írók felé is, akikből pedig a sokmillió Oroszföldön olyan kevés van, hogy még a te tompa eszeddel is összeszámlálhatod tömpe ujjaidon. Te önelégült és diadalittas majom, van-e a legcsekélyebb fogalmad az én életemről és az én szabadságomról, megfoghatja-e tompa elmédben egyetlenegy, akár a legtávolabbi gondolat, a leghaloványabb sejtelem arról, miféle munka az enyém? Tudsz-e bármit is arról a fájdalomról, amely engem belülről éget, az aggodalomról és kínról, amely ébren és álmomban is egész életemet áthatja? Voltak-e olyan álmaid, mint nekem, és zakatolt-e a szíved akkora örömtől, amely az én lelkemet árasztotta el, és amelytől fénybe borul az egész világ, lélegezni kezdenek a kövek, életre kelnek a játékok, összenéznek és beszédbe elegyednek egymással a csillagok? És szaggatta-e már szívedet olyan bánat és akkora gyász, amelytől szénfeketévé változik minden fény és ragyogás? Dehogy! Te csak a lóbórt húzod, és nem álmodsz semmiről, nem gyötörödsz vágyódva, hacsak köpködni való magok után nem, hogy éhséged csillapítsad, és a kéjes örömtől felvisítasz – nem, a te fejed fölött nincsenek az égen csillagok. Hogyan törhetsz te, szellemi nyomorék, az én szabadságomra, hogyan dönthetsz az én alkotásomról, amely maga az eleven fájdalom. És mondok még valamit: tisztában vagy-e vele, hogy én a legutolsó koldus vagyok, aki csikkeket gyűjtök, hogy sodorhassak magamnak nagyritkán egy cigarettát, aki az összes barátomnak és ismerősömnek tartozom már, és soha nem tudom, lesz-e mit ebédelnem holnap, vagy megint az éhkoppot nyelem, testem kimerült, lelkem elcsigázott, mintha elevenen megnyúzták volna – hát nem érted? – és akkor te, a nép boldogításának ürügyén a mancsoddal mélyen a zsebembe nyúlsz, amely színüres, és a nyakamon függő kereszt felé nyúlkálsz, a kereszt felé, amely súlyosabb, mint az arany és tűzesebb a tűznél. Hát el a mancsokkal! Ne merészed! Az én munkámat nem lehet sem elrekvi-

rálni, sem államosítani, ahogy a gondolataimon nem uralkodhat, és nem parancsolhat nekik senki. Velem egyet lehet csak tenni – megölni.

P. S. Az egész felhajtás Mihajlovszkij miatt tört ki. [Ny. K. Mihajlovszkij – Nyekraszov, Turgenyev és mások mellett – azoknak az orosz klasszikus íróknak az egyike volt, akiknek hagyatékát és szerzői jogait az új hatalom 1918-ban rendeletileg államosította. – Sz. Á.] Hát mi közöd neked Mihajlovszkijhoz? Mihajlovszkij – orosz író, aki nem tartott házkutatást senkinél, nem csukott börtönbe senkit, az igazat mondta, az igazságról és az igazságosságról beszélt. Mi közöd neked az igazsághoz? A te igazmondásod – a hazugság, a te igazságod – a megtévesztés, a te igazságosságod – a börtöncella.”²⁵

Remizovtól eltérően Mihail Prisvin nem a *Bestia Triumphans*-ra, hanem a *Simia Dei*-re helyezi a hangsúlyt. Remizov pamfletjében, csakúgy, mint Lunc színművében a „majom” nem az „utánzó majom”, vagyis nem Isten képmásának, az embernek a torzképe, hanem a „fenevad”, a korlátlan és sötét erőszak képe. Csak-hogy Prisvin az „Isten majma” (vagyis a Sátán) démonikus metaforáját a forradalmak istenére – a Nagy Francia Forradalomra – vonatkoztatja: ennek majmolásaként mutatja be az 1917-es Orosz Forradalmat, amely éppen azért siklott ki, lett *velelég más és hamis*, mert csak majmolás volt, kariatúra, torzkép és nem igazi forradalom.

Prisvin *Vörös koporsó* – avagy *beszéd arról, miként bizonyította be Oroszország, hogy az ember a majomtól származik* című 1918-as cikkében így ír: „Volt egy vidám nap márciusban, amikor elhallgattak a fegyverek, és az emberek kitódultak a verőfényes utcákra, körbeállták a lobogó kis máglyákat, melyeken címereket és koronákat égettek. Akkor a Nyevszkijen váratlanul feltűnt egy zöld kötésű könyvekkel megpakolt kordé. Az emberek megrohanták, a könyveket szétkapkodták és vitték haza: ez most a legérdekesebb olvasnivaló – mondták. Ez a könyv a francia forradalom története volt. A könyvet ezután elolvasták, eszméit saját szavaikkal politikai tüntetések millióin továbbadták, a színészek a nekik megfelelő szerepeket kiválasztották, és kezdetét vette a francia forradalom emberi színjátékának előadása orosz színpadon. *Hallgatólagosan még abban is megegyeztek, hogy ez csak színjáték, és elnevezték vértelen for-*

radalomnak, habár akkor már elég sok halottja volt. Mikor rákérdeztem, miért éppen vörös színű koporsókban kell eltemetni őket, mi az értelme ennek, azt válaszolták, hogy a francia forradalom idején is vörös drapériával takarták le az elesettek holttestét, mielőtt eltemették őket, úgyhogy most nekünk is feltétlenül vörös koporsókban kell utolsó útjukra kísérnünk mártírjainkat. A temetési menet haladt és a *Marseillaise* orosz fordítását énekeltek: „Előre munkásnép, dia-da-akra...” A stílus nem számít – mondták nekem –, a színdarab talán tényleg francia, de a lényeg az orosz: a mi forradalmunk vértelen. És játszották tovább a színjátékot, míg csak el nem jutottak a Kommünig, és ráadásul hogyan!? Előre sejtettem, hogy annak a vörös színnek rossz vége lesz, s a vörös koporsók láttán előbb-utóbb a színészek és a publikum is megvadulnak. A színészek hirtelen elfelejtették, hogy csak színészek, és a francia forradalom szülte ember szerepét alakítják. Mindent elfelejtettek, és a francia színdarab egyszeriben orosz misztériummá alakult át, mely az ember majomtól való leszármazásáról szól, hajmeresztő misztériummá, amelyet még nem látott a világ, melyben a trónusokon majmok ülnek, az elhunytak lelkei pedig fürgetegként nyargalásznak a fekete utcákon vörös koporsóikban.”²⁶

Remizov idősebb íróbarátja, Fjodor Szologub is a „majom” metaforáját használja a forradalomra *Sárral keresztelve* [Krescsenyije grjazju] című cikkében: „Forradalmunkat siettünk nagynak nevezni, és a Nagy Francia Forradalomhoz hasonlítottuk. Látnunk kell azonban, hogy a mi dolgunkban a nagyságnak nemigen van eddig nyoma, a mi forradalmunk ugyanis nem más, mint a Nagy Francia Forradalom majma [javljaetsza tolko obezjanoju Velikoj francuzskoj revoljucii].”²⁷ Szologub írásának ezen a pontján Remizov *Az Orosz Föld pusztulásának krónikája* című korabeli művére utal: „Remizov gyászos krónikájának szavait idézve: »köröttünk csak égésszag, korom és majomvihogás.«”²⁸

VI.

A „Jönnek a majmok” – a *Törvényen kívül* [Vnye zakona] mellett – Lev Lunc legjelentősebb, jóllehet 1995-ig soha sehol be nem mutatott színpadi műve, műfaját tekintve a nézőtér és színpad közötti válaszfalakat ledöntő karneváli-forradalmi

misztériumjátékként határozható meg. A játékban láthatatlan marad, de ettől csak még félelmetesebbé válik az elközelgő vadállati ellenség, az ősgonosz névalakja: a „majmok”. A polgárháború kölcsönös mérszárlásai, a népi bosszú vad kitéréssei, a gyakori lincselések és pogromok, a vörös és a fehérterror rémségei nyomán a két szembenálló tábor propagandájában, plakátjain, röplapjain, szónoklataiban ellenfelük nem az *enemy* (a legyőzendő, de emberi lényeknek tekintett jogos ellenség), hanem a *foe* (a megsemmisítendő ősgonosz, az apokaliptikus fenevad) alakjában jelent meg, csak itt a „fehér gorillák”, ott a „vörös gorillák” képét öltötte magára. Velük riogatták és próbálták a maguk oldalára állítani a népet, amelynek széles rétegei ugyancsak derekasan kivették részüket a „gorilla-munkából”.²⁹ Lunc színpadi játékában, ha elmosódottan, politikailag körvonalazatlanul is, az elközelgő fenevadak, a vérengző szörnyetegek – a „majmok” – kétségkívül a forradalom arcnélküli ellenségei. A két tábor között ingadozó tömegben ugyan fel-felröppen, hogy nem gonosz vadállatok ők, hanem ugyanolyan emberek, „mint mi”, sőt, hogy nem gyilkolni, hanem felszabadítani jönnek, de ezt a „majompárti” szólamot elnyeli a tömeg páni félelme. Hiszen azon kívül, hogy „jönnek”, egyre csak „jönnek”, és ha ideérnek, milyen válogatott rémtetteket fognak végrehajtani, sem a színpadi tömeg, sem a nézőtér nem tud meg róluk semmit, és nem is kell, hogy megtudjon. Dramaturgiai szerepük kimerül abban, hogy jönnek, és bajos is lenne rémképeket színre léptetni. Luncot nem a „nép”, a „város”, a „forradalom megmentésének”, a „nagy összefogásnak” patetikus témája érdekli, hanem a tömegszuggesztió, a tömeghisztéria kialakulása, a hatalmi manipuláció gépezetének működése. Műve arról szól, hogy nem az ellenségtől, hanem a félelemtől és a félelemkeltőktől kell félni. A tömegszuggesztió minden formáját elutasítja, és pedig olyan radikálisan, hogy a színházi szuggesztió hatásmechanizmusát is tönkreteszi, megakadályozza a látottakkal való közvetlen nézői azonosulást, mint azt a színpadi szereplők színészekként való „leleplezésének” bevezető jelenete mutatja.

Bizonyos, hogy Luncra, akit a „szerapionok” elsősorban mint színpadi szerzőt értékelték, Remizov dramaturgiája nagy mértékben hatott. Erről tanúskodik fentebb már említett *Remizov színháza* című 1920-as írása is³⁰. Remizovról kevésé

köztudott, milyen radikális elveket követett színpadi műveiben, milyen jól ismerte a kortárs nyugati színházat. Még Vszevolod Mejerhold, a forradalmi avantgárd színház elismert rendezője is Remizovtól kapott életre szóló indítást, amikor az író penzai száműzetése idején mély barátság alakult ki köztük, és az akkor már Nyugatot is megjárta Remizov megismertette a fiatal rendezőt a korabeli európai színházi kísérletekkel és saját szimbolista-expresszionista álom-színházának „antinaturalista” elveivel. Hatott persze Luncra a futuristák színháza, különösképpen Majakovszkij és Krucsonih opera buffái, de leginkább mégis Szergej Radlov színháza, aki az előadásokat a teatralizált tömegrendezvények esztétikája jegyében alakította át Nyikolaj Jevreinov, színházrendező és színházteoretikus teatralizálási elméletének³¹, és nem utolsósorban 1920-as októberi forradalom-performanszának hatására. A mindennapi élet, az anyagi valóság, a történelem teatralizálása Jevreinov felfogásában nem valamilyen művészi technikát – *kiemelést, stilizálást szimbolikus sűrítést* – jelentett, hanem ontológiai praxist, *színeváltozást*, amelyben a valóság – bármilyen tárgy, esemény, ember, színhely és időpont – csakugyan mássá válik, és ha nem is vallási, de esztétikai értelemben megdicsőül. Nyikolaj Jevreinov 1920-ban, az októberi forradalom harmadik évfordulóján Petrográdon, több mint 10.000 szereplő és 150.000 néző *részvételével* színre vitte *A Téli Palota elfoglalását*. A *valóságos* októberi felkelésnek ez a grandiózus, nagy tömegeket megmozgató *teatralizálása, átváltoztatása* össznépi karneváli játékká, a forradalomnak mint az új világ közösségi alapító aktusának ritualizálási kísérlete évtizedekre meghatározta a forradalom *képét*. Eizenstein hét évvel később az akkor már – sok más korabeli orosz avantgárdistához hasonlóan – emigrációban élő és alkotó Jevreinov e nagyszabású „performansa” alapján készítette el *Október* című filmjét, amire *Kino i teatr*. *Nyikolaj Jevreinov* című írásában ő maga utal.³²

VII.

Lev Lunc neve 1929 után hosszú időre teljesen eltűnt. Csak 1946-ban bukkant fel újból Zsdanov hírhedt Zosczenko és Ahmatova elleni beszédében³³, mint elrettentő példa, akinek néhány szabadelvű szerapioni mondatával Zosczenkót, egy

másik „szerapion”-t akart retorikailag a szegényoszlophoz szögezni és nyilvánosan kivégezni. Nem mellesleg azonban, Lunc neve mellett még egy irodalmi névalak tér vissza ebben a beszédben, és pedig a „majomé”, a *remizovi majom* távoli visszhangjaként, lévén Zosczenko főbűne az *Egy majom kalandjai* című ifjúsági elbeszélése volt³⁴: „Ha figyelmesebben elolvassák és átgondolják az *Egy majom kalandjai* című elbeszélést, látni fogják, hogy Zosczenko a majmot társadalmi rendünk legfőbb bírójává teszi és ez a majom, Zosczenko jóvoltából, erkölcsprédikációkat tart a szovjet embereknek. A majmot úgy ábrázolja, mint valamely észlényt, amelyet megbíztak, hogy értékelje az emberek viselkedését. A szovjet emberek életének készakarva eltorzított, ízléstelen karikatúrájára azért van szüksége Zosczenkónak, hogy aljas, mérgezett, szovjetellenes szentenciákat adhasson a majom szájába, miszerint jobb az állatkertben élni, mint szabadon és hogy szabadabban lehet lélegezni a ketrecben, mint a szovjet emberek között.”³⁵ Zsdanov beszédét egy egész napos ülészak előzte meg a Kremlben. A fennmaradt javítatlan jegyzőkönyv³⁶ mellett a jelenlévők is készíthettek feljegyzéseket. Az egyikben maradt fenn ez a szóváltás: „Tov. Alekszandrov felháborodva beszél Zosczenko förtelmes gúnyíratáról – az *Egy majom kalandjai* című elbeszélésről –, amelyből az derül ki, hogy a majom az ember példaképe. Sztálin közbevetése: – ...hát a szerzővel mi a helyzet? Miféle állatfajtába tartozik?”³⁷ Nem véletlenül jelenik hát meg az „állat” démonikus képe utóbb Zsdanov beszédében is: Zosczenko elbeszélése „a szovjet rendszer iránti *állati gyűlölet* mérgével átitatott mű”, amelyet „*állatiassága*” okán Zsdanov összekapcsol a *Napfelte előtt* [Pered vozshodom szolnca] című másik Zosczenko-művel, amely Sztálint már 1943-es első megjelenésekor kihozta a sodrából, lévén az író pszichoanalitikus életrajzi önelemzése: „Nehéz volna irodalmunkban valami undorítóbbat találni, mint az az erkölcs, amit Zosczenko prédikál a *Napfelte előtt* című novellájában, amelyben aljas, bujálkodó, *szégyentelen és lelkiismeretlen állatokként* ábrázolja az embereket és saját magát”.³⁸ Nyilvánvaló, hogy aki állat a jelenben, az állat volt a múltban és állat lesz a jövőben is: kutyából nem lesz szalonna és majomból nem lesz ananász. Ezért teszi fel Zsdanov ezen a ponton a retorikai kérdést: „*Ki volt Zosczenko a múltban?*” Nos, *szégyentelen állat* volt, amit világosan mutat emberi arculatának

– ugyanis a szovjet ember ideológiai arculatának – teljes hiánya: „Egyik szervezője volt a »Szerapion testvérei« (sic!) irodalmi csoportnak. Milyen volt Zosczenko társadalmi-politikai arculata a »Szerapion testvérei« megszervezése idején? Engedjék meg, hogy felvilágosításért az irodalmi jegyzetek című folyóirat 1922. évi 3. számához forduljak [1946-ban! mert a politikai eredendő bűn sem évül el – Sz. Á.] (...) Zosczenko senkivel és semmivel nem törődve, a nyilvánosság előtt [értsd: szégyentelenül, maradék szeméremérzetét is feledve – Sz. Á.] kitárja lelkét és teljesen nyíltan [mint egy állat – Sz. Á.] kimondja politikai és irodalmi »nézeteit«. Hallgassák meg, mit mond ebben: »Általában nehéz dolog írónak lenni. Vegyük például az ideológiát... Ma az írótól ideológiát követelnek... Az ilyesmi nekem persze kellemetlen... Mondják meg, kérem, mi féle »pontosan meghatározott ideológiám« lehet nekem, ha teljes egészében egyetlen párt sem vonz engem? A párttagok szempontjából én elvtelen ember vagyok. Ám legyen. Én magam is

kijelentem saját magamról: nem vagyok kommunista, sem eszer, sem monarchista, csak egyszerűen orosz, de még hozzá politikailag erkölcssten... Becsületszavamra – mindeddig nem tudom, vegyük például Gucskovot... Melyik pártban van Gucskov? Hát az ördög tudja, hogy melyikben. Annyit tudok, hogy nem bolsevik, de hogy eszer-e vagy kadet – nem tudom és nem is akarom tudni« – stb. stb. Mit szólnak Önök, elvtársak, az ilyenfajta ideológiához?”³⁹ És itt jön még egy Szerapion-testvér, még egy „állat”, Lev Lunc – a „Jönnek a majmok!” akkor már több mint húsz éve halott és a szovjet irodalmi emlékezetből törölt szerzője –, mint „a szovjet irodalomra káros és idegen irányzat”, „a rothadt apolitizmus, kispolgáriság és ízléstelenség hirdetője”⁴⁰, fentebb már – más összefüggésben – idézett *nemleges szerapioni hitvallásával*. Így találkozik egymással az ideológiai szöveg véres fűrészpörében – a remizovi Nagy és Szabad Majom Kamara karneváli örököséiként – a két egykori Szerapion-testvér, mint majom a majommal.

JEGYZETEK

1. A. Sz. Puskin levele Mihajlovszkójéból Moszkvába P. A. Vjazemskijnek 1826 májusában. In rvb.ru/pushkin/01text/10letters/1815_30/01text/1826/1377_194.htm
2. Lev Lunc: *Miért vagyunk „Szerapion testvérek”? In Új ég és új föld. Irodalmi élet Szovjet-Oroszországban 1917–1922.* (Szerk.: Varga Mihály), Európa, 1987. 129–133.
3. I. m. 131.
4. *Montesquieu hagyatékából.* Officina Könyvtár, 1943. 51.
5. Vladislav Hodaszevics: „Diszka”. In *Vozrosgyenyijje*, 1939. 7. szám, április 19. Internetes közlés helye: http://dugward.ru/library/hodasevich/hodasevich_disk.html (Kiemelés – Sz. Á.)
6. Viktor Sklovskij: *Érzelmes utazás.* A ZOO. Európa, 1966. 201.
7. A rend tagjai külföldiek is lehetnek. Remizov német fordítója, Hans Ruoff például érdemeiért „a majomrend lovagja albatrosz-tollal ékesített első fokozatára” szolgált rá. Ha a rend egyik tagja távozott az élők sorából, titulusa öröklődött. Így örökölte például Gorkij halála után, 1936-ban, titulusát Serge (Szergej) Lifar, a nagy orosz-francia táncművész. A Majom Kamara címzetes tagjainak a rokonai is a rend tagjainak számítottak. A címek és rendjelek átadására ünnepélyes ceremónia keretében került sor. A majomlovagok különféle alkalmakból és különféle érdemeikért előléptetéseken, újabb kinevezéseken, címekben, rendjelekben részesültek. A majomhierarchia csúcsát a „mitroformij kavalér” [majompüspök-lovag] titulus jelentette.
8. A „mitroformij” az úgynevezett „fehér papok” (a „fekete papok” a világból kivonult szerzetespapok voltak) hierarchiájában a legöregebb, legtekintélyesebb papot jelentette, aki mitra [püspöksüveg] viselésére jogosult, épp ezért Remizov gyakran „sztarejsij kavalér”-nak is nevezi, amivel elsőségére és főségére utal: főlovag, a lovagok patriarchája, atyamestere.
9. A. Remizov: *Pljasuscsij demon. Tanyec i szlovo.* Párizs, 1949. 57.
10. Alekszej Remizov: *Miskina dudocska.* Párizs, 1953. 134.
11. Alekszej Remizov: OBEZVELVOLPAL. [Az Obezjannaja Velikaja i Volnaja Palata elnevezésből – parodisztikus céllal a korabeli szovjet intézménynevek mintájára – képzett betűszó. Magyarul: Nagy és Szabad Majom Kamara, betűszóval: NASZAMAKA – Sz. Á.] In Alekszej Remizov: *Vzvihennaja Rusz. Szobranijje szocsinyenij.* 5. kötet, Moszkva, 2000. 207–225.
12. A. Remizov: *Kukha. Rozanovi piszma.* Berlin, 1923. 66.
13. Lásd erről bővebben: Szilágyi Ákos: *Lumen Gloriarum. A Dicsőség fénye a Színeváltozás Egyházában.* In: *Tanítvány*, 2015. 1. szám
14. Az 1916 és 1918 között „Szkíták” címmel évente megjelent antológiák köré szerveződő irodalmi-művészeti csoportnak Ivanov-Razumnyik mellett olyan kiemelkedő orosz írók és képzőművészek is aktív tagjai voltak, mint Andrej Belij, Alekszej Remizov, Fjo-

- dor Szologub, Lev Sesztov, Olga Fors, Kozma Petrov-Vodkin, Nyikolaj Kljujev, Szergej Jeszenyin és a mozgalom történetfilozófiai vízióját *Szkíták* című nagy versében is megörökítő Alekszandr Blok vagy Jevgenyij Zamjatyin (lásd korabeli vitairatát: Jevgenyij Zamjatyin: *Szkifi li?* [1918] In Uő: *Szobranijje szocsinyenyij*. 4. kötet. *Beszedi jeretyika*. Moszkva, Dmitrij Szeccsin, Reszpublika, 2010.). Az orosz forradalom „szkítáiról”, illetve a szkíta ideológia és a baloldali eszer párt kapcsolatáról lásd bővebben: Ja. V. Leontyev: »Szkifi« *russzkoy revolucii*. *Partyija levih eszerov i jejo lityeraturnije poputcsiki*. Moszkva, Airo-XXI. 2007; Stribul A. A.: *Drugaja Partyija Oktyabrya ili »szkifi« russzkoy revolucii*. In Vesztnyik Tomszkogo Goszudarszvennogo Universziteta, 2008. 1. szám, 129–132.
14. Idézi: V. Sz. Fjodorov: *Iz isztorii Petrogradszkij Volfli 1919–1924 godov*. In Vecse, Szankt-Petyerburgszkij Goszudarszvennij Universzitet, 1999. 12–14. szám (Kiemelés – Sz. Á.).
 15. Jevgenyij Zamjatyin: *Szkifi li?* [1918] In Uő: *Szobranijje szocsinyenyij*. 4. kötet. *Beszedi jeretyika*. Moszkva, Dmitrij Szeccsin, Reszpublika, 2010. 285–294.
 16. Jevgenyij Zamjatyin: *Mi*. Európa, 1990. 11.
 17. I. m. 14.
 18. Viktor Sklovskij: *Érzelmes utazás*. A ZOO. Európa, 1966. 202–203.
 19. Friedrich Nietzsche: *Így szólott Zarathustra*. Osiris-Gond, 2004. 18. (Kurdi Imre fordítása)
 20. Az apokaliptikus és démonikus képviség e szembeállítását Northrop Frye nyomán használom. A mítikus képviség és képzelet alakjait, metaforáit, látásmódját Frye abban az értelemben nevezi apokaliptikusnak, hogy a valóságot az emberi vágy teljesülésének formáiban metaforizálják, és ezáltal az ember eredeti, paradicsomi állapota, a teremtmény igazi arca, az igazi lét *jelenik meg* bennük (az apokalipszis szó eredeti jelentésében a másik, az igazi realitás leplezetlenné válása, megjelenése). Ezért mondja Frye, hogy a bibliai Apokalipszis a mi apokaliptikus világunk *képtana*. Ezzel szemben a *démonikus képviség és képzelet* a vágy megvalótlánulásának, megghiúsulásának felel meg, a semmi, a káosz *jelenik meg* benne, azaz félelem, szorongás, iszony metaforizálódik. Ez a *lidércnyomás, bűnbak, rab-ság, kín és zavar* világa, az az állapot, amiben a világ van, mielőtt az emberi képzelet megmunkálhatná, át-dolgozhatná, birtokba vehetné (a *hiábavaló* vagy *elté-kozt munk* világa; *romok, katakombák, kízőeszközök, ostobaság* emlékművei). A démonikus képzelet a *létezés poklához kapcsolódik*. A *démonikus emberi világban* – írja Frye – *két pólus létezik: a tirannusvezér*, aki akkor uralja a lojalitást, ha eléggé egocentrikus ahhoz, hogy megjelenítse követői kollektív énjét. A *másik a feláldozott személy – a pharmakosz – akit meg kell ölni, hogy a többiek erősebbek legyenek.*” *Rendkívül szemléletes példája az eucharisztikus szimbolizmus apokaliptikus képviségének* démonikus visszája vagy paródiája: a kannibalizmus. Lásd minderről bővebben: Northrop Frye: *A kritika anatómiája*. Helikon, 1998. 205–292.
 21. Zinaida Gippiusz: *Csomije tyetragyi*. In *Zvenja*. Isztoricseskij almanah. Vip. 2, Moszkva–Szentpétervár, 1992. 29.
 22. Vö. Vaszilij Rozanov – Remizov barátja és mestere, egyszersmind a Nagy és Szabad Majom Kamara „majompatriarkája” – *Korunk apokalipszise* című naplójegyzeteivel az *Apokalipszis – 1917* című kötetben. (Európa, 1997. 323–418.)
 23. Lásd erről bővebben: Janson H. W. *Apes and Ape Lore in the Middle Ages and the Renaissance*. London, 1952. 13. 27. Lásd még: Dmitrij Bajanov: *Lesij po prozviscsu »Obezjana«*. *Opit demonologicseskijh szoposztavlenij* (1984). In alamas.ru/rzs/publicat/bayanov_book/Bayanov_Leshy.htm
 24. Remizov pamfletjének közvetlen kiváltó oka egy 1917 decemberének utolsó napjaiban közzétett kormányrendelet volt, amely sokkolta a szellemi munkájából élő értelmiséget. A rendeletben a könyvkiadás és az összes orosz klasszikus szerzői jogának állami monopolizálásával egyidejűleg megszüntették a szerző tulajdonjogát. A *Novij Vecsernyij Csasz* című újság ezzel kapcsolatban 1918. január első napjaiban körkérdest intézett a korszak vezető irodalmáraihoz, többek között Merezkovszkijhoz, Kuprinhoz, Blokhoz, Szologubhoz, Prisvinhez, Remizovhoz. A Csebotarjovszkaja nyíltan kimondta: „Ezzel a rendelettel a tömegeknek hízog, műveletlen demagógok a »szerzői jogok államosításának« címén a legotrombább merényletet követték el a szellemi dolgozók munkával szerzett fillérei ellen, hogy a legcinikusabb módon gúnyt űzzenek a személyiség jogaiából [...], a szerzői jogokról szóló dekrétum ugyanolyan kérészetű lesz, mint a komisszár urak többi alkotása. De ami a legundorítóbb, hogy ebben az esetben sem riadnak vissza az igazság kiforgatásától, az aranyban fürdő »burzoá írók« hazug képével vezetve félre a tudatlan tömegeket, holott Oroszországban az írók mindig is a legnagyobb helyzetű és legüldözöttebb rétegekhez tartoztak, tartoznak és előreláthatólag tartozni fognak a jövőben is.” (Novij Vecsernyij Csasz, 1918. január 4. [3] 3.) Ebben a konkrét politikai kontextusban született a *Te diadalmas, bűzőlgő majom*, válaszként a szerzői jogok megszüntetése kapcsán feltett körkérdésre, amit Remizov egy levele is alátámaszt. Annak, hogy annak idején nem közölték, fő oka a szöveg műfaji karakterében keresendő: a fulmináns politikai vádbeszéd kilógott a többi válasz közül (az újság irányultságával amúgy összhangban állt), később pedig már maga Remizov tartózkodott a közlésétől, feltehetően azért is, hogy ne törje meg az egész életművén és életén átvonuló „majom” motívum egyértelműen pozitív – játékos-utópisztikus – kicsengését.
 25. A. Remizov: *Szobranijje szocsinyenyij*. 5. *Vzvihrennaja Rusz*. Moszkva, Russkaja Knyiga, 2000. 534–535.
 26. In *Volja Naroda*, 1917. október 5. No 164. 4. Lásd még: *Szmezh obezjan*. *Iz dnyevnyka*. [Majmok nevetése. Naplójegyzetek] In *Volja Naroda*, 1917. október 28. No 156.
 27. Fjodor Szologub: *Krescsenyije grjazju*. In Petrogradszkij golosz. 1918. január 6. (4) 2.
 28. Uo.
 29. Lásd a spontán népi terror rettentő katalógusát Makszim Gorkij magyarrá soha le nem fordított kis könyvében: *O russzkom kresztjanyinye* [Az orosz parasztról]. Izd. I. P. Ladiznyikova, Berlin, 1922. Lásd még: Sz. I. Guszev-Orenburgszkij: *Bagrovaja knyiga. Pogromi 1919–1920 gg. na Ukraine*. Izd-vo Ladoga, New York, 1983.

30. Lev Lunc: *Tyeatr Remizova*. In *Uő: Obezjani idut. Avtorszkij szbornyik*. Szentpétervár, Inapressz, 2003. 319–321.
31. Nyikolaj Jevreinov: *Az élet teatralizálása*. In *A teatralitás dicsérete – Orosz színházelméletek a XX. század elején*. Szerk.: Tompa Andrea, OSZMI, Budapest, 2006.
32. A. A. Zsdanov: *Beszámoló a Csillag és Leningrád című folyóiratokról*. In: *Uő: A művészet és a filozófia kérdéseiről*. Szikra Kiadás, 1949. 96–133. (Kiem. – Sz. Á.)
33. A jegyzőkönyv olvasható a *Vlaszty i hudozsesztvennaja intelligencija*, Dokumenti CK RKP(b) – VKP(b), VCSK-OGPU-NKVD o kulturnoj polityike 1917–1953. címen a *Rosszija. XX Vek* sorozatban a „Demokrácia” Nemzetközi Alapítvány támogatásával Moszkvában 1999-ben kiadott dokumentumgyűjteményben.
34. Lásd erről bővebben: Szilágyi Ákos: *Egy szovjet majom kalandjai*. In: *2000*, 2001. 7–8. szám, 60.
35. A. A. Zsdanov, i. m. 97–98. (Kiem. – Sz. Á.)
36. A jegyzőkönyvet lásd: Szilágyi Ákos: *Egy szovjet majom kalandjai*, i. m.
37. In Borisz Frezinszkij: *Szogybi Szerapionov. Portreti i szjuzseti*. Akademicszskij Projekt, Szentpétervár, 2003.
38. A. A. Zsdanov, i. m. 99.
39. A. A. Zsdanov, i. m. 100–101.
40. A. A. Zsdanov, i. m. 101–102.

2000

IRODALMI ÉS TÁRS DALMI HAVI LAP

JÖN

ELÉG, HA CSAK EZT OLVASSA

„Jönnek a majmok!” (1920)

RÉSZLET A SZÍNŰBŐL

Tágas szobabelső. Baloldalt palota kőfala, oszlopokkal, kandallóval, arany faligertyatartóval. A nézőtérrel szemben levő fal egy hatalmas méretű parasztház gerendafala, a kemence és a fal közötti függőpolccal és parányi ablakkal. Jobboldalt egy pétérvári padlásszoba omladozó fala. Minden falhoz megfelelő bútorzat tartozik. Jobboldalt alacsony ajtó. Ablakok csak a szemben levő parasztház falán vannak. Az egész építmény ormótlan, természetellenes, az érthetlenségig különös benyomást kelt. A színpadon teljesen sötét van. A színpalak mögül hóvihár süvöltése hallatszik. Balról a karosszékekben alszik a színdarab bolondja. A jobboldali ajtón lehajolva, fújtatva két paraszt nyomakodik be bekecsben és nemezcsizmában. Mögöttük elnyűtt bundában lépked egy ember, fején elformátlanodott szőrnekucsma. A kucsmás ember kezében akatátáska.

KUCSMÁS EMBER: Ide hallgassanak, jóemberek!

Hogy képzelik ezt, más házába csak úgy, kopogtatás nélkül berontani! (Körülnéz, köhécsel.)

Úgy látszik, nincs itt senki. (Előre jön a színpad közepére, és fürkészőn megint körülnéz.) Sehol egy lélek.

2. PARASZT (tanácstalanul): Nem válaszolnak. Hé, szólaljon már meg valaki, ha itt van!

1. PARASZT: Hát, ha nem szólal meg, úgy is jó. (A középső falnál kitapogatja a padot, és maga alá helyezve tartsznyaát, leül.) Ül csak le te is, Sirjajev. (...)

Lev Lunc: „Obezjani idut.” In Uő: „Obezjani idut!” Proza. Dramaturgija. Publicisztika. Perepiszka. Szosztavlenyije, podgotovka tekstva, kommentarii Je. Lemminga. Szentpétervár, Inapressz, 2003.

KUCSMÁS EMBER: Nem értek semmit. Hol vagyok? Mi történik velem? Mi ez az építmény itt? Mik ezek a falak? Palota, kunyhó, padlásszoba? (Arccal a sötét nézőtér felé fordul.) Hát ez meg miféle fekete fal, semmit sem látni. (Néhány lépést tesz a színpadon a nézőtér felé.)

BOLOND: Hé, te ott, kucsmás ember, vigyázz, még bele találsz esni, és összetöröd az orrod.

KUCSMÁS EMBER: Mi van ott? Valami gödör?

BOLOND: Még hogy gödör, az ördögbe is! Egy lépés és röpülsz a zenekari árokba.

KUCSMÁS EMBER: Hogyhogy zenekari árokba? Ne csináljon belőlem bolondot! (Szemügyre veszi.) Magán meg mi ez a maskara? Mi maga – bohóc?

BOLOND: Nem, én a bolond vagyok.

KUCSMÁS EMBER (körültekint): Azt mondja meg inkább, honnan van itt egyáltalán fény? Minden lámpa leoltva, gyertyák sehol.

BOLOND: Hát maga soha nem volt még színházban? Az ott a rivalda, az világít.

KUCSMÁS EMBER: Ez tényleg kattant. Szóval azt mondja, hogy maga itt a bohóc.

BOLOND: Most mondtam magának, hogy én a bolond vagyok.

KUCSMÁS EMBER: A lényeg az, hogy cirkuszban dolgozik.

BOLOND: Értse már meg, hogy nem bohóc vagyok, hanem ennek a színdarabnak a bolondja.

KUCSMÁS EMBER: Miféle színdarabnak?

BOLOND: Hát ennek, amelyikben most is mind a ketten játszunk. „Összezárt sorokban” – ez a címe: forradalmi darab egy felvonásban.

KUCSMÁS EMBER: Mondom, hogy nem stimmel nála valami. (Óvatosan.) Ide hallgasson, megmondja végre, kicsoda maga?

BOLOND: Hát nem elég világosan mondom magának, hogy én ugyanolyan színész vagyok, mint maga. Csak én a bolondot játszom, az a feladatom, hogy szórakoztassam a közönséget.

KUCSMÁS EMBER: Ugyan már, mit nem mond! Életemben nem voltam színész.

BOLOND: Na, elég a hülyéskedésből: maga – színész és kész. A maga neve – Dirjavin.

KUCSMÁS EMBER (*csodálkozva*): Honnan tudja? De hát én becsület istenemre tényleg soha nem voltam színész.

BOLOND: Maga játssza a kucsmás embert, a tökkelütött entellektüel szerepét. (*Nevetés a nézőtérről.*)

KUCSMÁS EMBER (*sértődötten*): De kérem! Ön megfélemezik magáról! (*Megüti fülét a közönség nevetése.*) Ez meg mi? Tisztára mintha egy állat morogna a sötétben.

BOLOND: A közönség nevetett a nézőtéren. És a maga ostobaságán nevetett.

KUCSMÁS EMBER: Tudja mit, a maga helyében most már abbahagynám ezt az idióta szellemeskedést. (*Határozott léptekkel megindul a zenekari árok felé.*) Megyek, megnézem, miféle állat morgása az ott.

BOLOND: Álljon meg, mert baj lesz belőle. Bele fog zuhanni a zenekari árokba.

KUCSMÁS EMBER: Ott egye meg a fene magát a zenekarával együtt. (*Nekiindul és belezuhan a zenekari árokba.*)

BOLOND (*segít neki kikászálódni*): Jól van?

KUCSMÁS EMBER (*zihálva*): Segítsen, kérem, odajutni ahhoz a fotelhez. Én most már tényleg semmit sem értek.

BOLOND: Éppen ezt kellett a darabban bizonyítani. Hogy maga egy tökkelütött.

KUCSMÁS EMBER: Kikérem magamnak!

BOLOND: Na, jól van, jól van, jól van. Nem bánom tovább. Különben sem magáról, hanem a szerepéről beszélek. Maga csak eljátssza. Maga egy színész.

KUCSMÁS EMBER: Bohóc úr... bohóc elvtárs, kérem szépen, tegye meg azt a szívességet, hogy békén hagy. Elfáradtam, minden csontom sajnó. (...)

KUCSMÁS EMBER: Mindenkinél előbb voltam itt, és nem találtam itt senkit, ezt az örültet (*a bolond felé int*) kivéve.

HANG A SZÍNFALAK MÖGÜL: „Közeledik az ellenség, közeledik az ellenség.” (*Kopogtatás az*

ajtón. Néma csend. A kopogtatás dörömböléssé erősödik.)

BOLOND: Tessék.

(*Ajtó kinyílik. Belép egy férfi talpig feketében.*) Bocsánat, de kinn, az udvaron iszonyú hóvihar tombol. Utat vesztettünk valahol. Láttuk, hogy itt fény van és meleg. Bemehetnénk?

BOLOND: Jöjjenek csak, ne habozzanak. Mi itt mind utat vesztettünk, úgyhogy szemernyivel sincs több joga itt tartózkodni senkinek, mint maguknak. Kerüljenek beljebb, ne szabadkozzanak.

FÉRFI FEKETÉBEN: De a helyzet az, hogy mi nem vagyunk egyedül.

BOLOND: Hát aztán? Hívjon be mindenkit, aki csak magával van. Lesz itt hely mindenkinek.

FÉRFI FEKETÉBEN: De tartok tőle, hogy a kíséretünk feszélyezni fogja önöket.

BOLOND: Feszélyezni, ugyan már! Hát kicsoda ez a maguk kíséretőrsa? Csak nem maga az ördög?!

FÉRFI FEKETÉBEN: Rosszabb. Egy halott.

(*A szobában mozgolódás támad.*)

BOLOND: Hogyhogy egy halott? Milyen értelemben?

EMBER FEKETÉBEN: Odakinn egy koporsó áll. Temetni jöttünk a megboldogultat.

BOLOND: Hát ö-ögen... Igaza van, ez a maguk kíséretőrsa tényleg nem a legkellemesebb fajtából való. De tudja mit, hagyják a koporsót odakinn, maguk meg kerüljenek beljebb. Hadd tomboljon a hóvihar, neki már nem árt.

EMBER FEKETÉBEN: Ebbe ők nem fognak beleegyezni.

BOLOND: Kicsodák? Sokan vannak?

EMBER FEKETÉBEN: A halott felesége és édesanyja. Nem fognak belemenni, hogy magára hagyják.

BOLOND: Ugyan már! Ostobaság. Női locsogás.

EMBER FEKETÉBEN: Biztosan nem fogják magára hagyni. Idáig sem hagyták magára egyetlen percre sem.

(*Néma csend támad.*)

BOLOND: Hát akkor mit csináljunk? Csak nem akarnak megfagyni a nyílt utcán egy halott miatt. A fenébe is, a mi fajtánk mindenütt megtalálja magát! Elvtársak, tényleg, mitől ijedtek meg annyira? Csak nem csinálunk be egy halottól? Engedjük be őket, elvtársak, ugye beengedjük őket? Istenbizony, ettől csak még vidámabb lesz itt minden, istenbizony.

(Mozgólódás. Hangok innen-onnan: „Nem, ne engedjük be, szó sem lehet róla!”.)

BOLOND: Ugyan már, asszonyok. Ilyen, hogy úgy mondjam, heroikus időkben egyszer csak megijedni egy halottól?! Ki hallott már ilyet?! Lépjenek csak be, elvtárs, ne féljenek. És hozzák az útítársukat is!

EMBER FEKETÉBEN: Szégyellem magamat. Látom, hogy mindenki fél.

BOLOND: Rájuk se hederítsen. Még hogy miattuk szégyenkezni!

EMBER FEKETÉBEN: Hát, ahogy gondolja.
(Kimegy. Visszajön. Ketten feketében a vállukon hozzák a fekete koporsót. Kétfelől a két asszony mély gyászban, leeresztett fátylakkal.)

EMBER FEKETÉBEN: A koporsót tegyék le ott, a bejáratnál.

(Nem messze tőle leül a padra. A koporsó két oldalán a két asszony a padlóra telepedik.)

(...)

HANG: De miért éjszaka temetik, ráadásul ilyen ítéletidőben?

EMBER FEKETÉBEN: Ezt az embert kivégezték. Agyonlőtték, a testét meg azzal a feltétellel adták ki a feleségének, hogy csak éjszaka temetheti el.

(Csend.)

UGYANAZ A HANG: De miért lőtték agyon?

(Az ember feketében nem válaszol.)

UGYANAZ A HANG: Miért lőtték agyon?

ÖREG HÖLGY FEKETÉBEN: Azért lőtték agyon, mert becsületes ember volt, mert igaz ügyért harcolt, mert annak a zsarnoknak az életére tört, aki most törvénytelenül kormányozza az országot.

FIATALOS HANGÚ HÖLGY FEKETÉBEN: Nem tehetnek róla. Félreértésből végezték ki.

HANG: Melyikük mond igazat? Teljesen mást mondanak.

(Csend.)

IDŐS ASSZONYSÁG: Legyetek örökre átkozottak, hóhérok, akik megöltétek őt! Ó, szent vértanú, irigyellek, mert te már a paradicsomban vagy. Bár csak kiontott véred minden cseppje még több szenvedést zúdítana gyilkosaidra!

FIATAL HÖLGY: Ne beszéljen már így! Ne átkozza az ártatlanokat, akik azt sem tudták, mit tesznek. Hiszen őket is félrevezették. Ők nem követtek el bűnt. Ő sem követett el. Félreértés történt.

BORZGALLÉROS HÖLGY (az ősz hajú hölgynek): Madame, bocsásson meg, nem tudom a nevét, fogadja együttérzésemet. Az Ön... az Ön... ugye az áldozat édesanyjához van szerencsém... az Ön fia egy szent. Gyűlölöm a gyilkosait.

PERZSAPRÉMES HÖLGY: Marie, psszt!... térj észre!

VALAHONNAN EGY HANG: Éhezünk.

MÁSİK HANG: Fázunk.

HARMADIK HANG: Undorító.

NEGYEDIK HANG: Rosszabb, mint a halál!

BOLOND: Na, kezdődik, mindig ugyanaz a verkli! Most mindjárt az jön, hogy nem lehet krumplit kapni a piacon... és így tovább, megállás nélkül holnap reggelig. (A közönséghez) Tessék! Hallják? Na, mit mondtam!

(A tömeg izgatott lesz, mindenki egyszerre kezd el beszélni, vitatkozni. Szidják a kormányt. A drágaságról beszélnek, politikai rémhírek röpködnek. Nyögések, sóhajtozások. Már mindenki ordít. Fel-felugranak a levegőbe. Mindenki ideges. A tömeg dagad, tekereg, sziszeg, mint teknőben a kenyérszta. A tömeg megfélemledik minden óvatosságról. A kiáltások megduplázódnak. Azt kutatják, azt keresik, kire zúdíthatnák a haragjukat.)

KUCSMÁS EMBER (egy csoport munkásra mutat): Azt kérdezik, ki a felelős ezért? Hát azok – ott! Miattuk jutottunk idáig, ők ragadták meg a hatalmat. Ránk erőszakolták magukat.

TÖMEG (félkörbe fogja a munkásokat): Ezek tehetnek róla... Ők azok... Szemetek... Naplopók... Miattuk jutottunk idáig. Ők vették el tőlünk a kenyeret... a cukrot... a lisztet... a briliánsainkat... a matracainkat... a kalucsninkat... a hózentrágereinket... a krumplit... Minket vízen tartanak, ők meg kaláccsal tömik magukat... meg töltött tésztaival... bifsztekkel, betegre zabálják magukat... kása... pirog... osztriga... vedelik a vodkát. Az eszméletlenségig isszák le magukat. Lopnak... Rabolnak... Lerombolták a templomokat... Elvették a pénzünket... Mitőlünk meg a bútorainkat... Tőlünk meg az írógépünket. Minket kitétek az utcára a lakásunkból. Megölték a gyermekeinket... a férjeinket... az ismerőseinket. Elvették a kerékpáromat. Fél éve nem láttam vajat.

EGY HANG A SZÍNFALAK MÖGÜL: Közeledik az ellenség! Közeledik az ellenség! Már itt áll a határban. Vigyázzatok! Állítsatok őroket!

(A tömeg elcsendesedik.)

EGY UJJONGÓ HANG A TÖMEGBŐL: Kezdődik a felszabadításunk... Vége az országlásoknak, vérszopók! Közel már a felszabadulás. Jönnék... már jönnek... és ide fognak érni... és felszabadítanak minket. És újra kalácsot eszünk majd vajjal. Visszaszerezzük a pénzünket. Szabadok leszünk. Az éttermek kinyitnak... Felszabadítanak minket... felszabadítanak...

EGY EMBER: Hazugság... szemenszedett hazugság... (*Felugrik az asztalra.*) Azt mondom maguknak, hogy ez hazugság. Ha-zug-ság.

TÖMEG (*fenygető morajjal közeledik felé*): Vérszopó... Erőszakoskodó fráter... Üsd-vágd!

EGY EMBER: Akkor is hazugság. Hazugság, hogy felszabadítanak minket. Kicsodák ők? Hát talán ismerik őket? Nem ismerik, soha nem is látták őket. Nem is láthatták: a várost ellepte a köd és a hóvihár. Nem emberek ők, hanem fenevadak – majmok. Egy majomhadsereg vett ostrom alá minket. Nem bánom, legyünk mi rablók, haramiák, de akkor is emberek vagyunk, ők meg gyapjas szőrű fenevadak. Hát tőlük várják, hogy megmentik magukat?! De hiszen, ha megjönnek, halomra gyilkolnak, megerőszakolnak, ízekre szagatnak mindenkit. Kit átkoz meg majd, drága hölgyem, amikor a szőrös majomkezek megragadják, és a földre lökik, amikor duzzadt állati szájuk rátapadnak hamvas arcocskájára, és a görbe karmok a mellébe mélyednek? És maga, hölgyem, karján a kisgyerekekkel, maga kit fog segítségül hívni, amikor a karmok kitepik újszülöttjének a szemét és a szájába nyomják, arra kényszerítve önt, hogy lenyelje, és amikor majd az éles metszőfogak a mellbimbójába harapnak, hogy magukba szívják anyatejét? Hát ön, szörmebundás úr, akkor majd szépen a saját bőréből készült bőrtárcába teheti el a visszakapott pénzt. Maga meg, dagadt zsidó, a lámpavason lógva üzletelhet az ismerősével. Hallják, hogy üvölt a szél? Ez az ő üvöltésük, az önök megmentőie, akiket annyira várnak, a majomcsohada üvöltése, amelyik mindjárt megszállja a várost.

(*Hallgatnak.*)

HANG A SZÍNFALAK MÖGÜL: Közeledik az ellenség! Egyre közelebb ér. Állatok készenlétben! (*Kintről süvölt a hóvihár.*)

TOMPA HANGOK A TÖMEGBŐL: Nekem van egy testvérem, aki volt náluk. Nekem egy lányom volt, aki elment hozzájuk és nem jött vissza. Nekem megölték a férjemet, mert zsidó volt.

Halálra kínozták az apámat... a fiamat... a fiamat... a fiamat... Megerőszakolták a feleségemet... a feleségemet... a húgomat... a lányomat... a lányomat... az édes lányomat...

EGY EMBER: Nocsak, kezdenek észre térni. Hát akkor ne üvöltsek a képembe, hogy hazudok.

HANGOK A TÖMEGBŐL (*eleinte félnék, majd egyre magabiztosabb hangok*): De hát így is meghalunk... Nincs mit ennünk... Fázunk... És éhezünk. Mit tegyünk? Hol a kiút? Itt is halál vár ránk, ott is. Nem igaz, hogy azok ott fenevadak. A bátyám látta őket – emberek ők is, ugyanolyan emberek, mint mi itt... De ők ölték meg a férjemet... Hazugság... Hogyhogy hazugság? Megerőszakolták a feleségemet... A lányomat... a kislányomat... a kislányomat... Ez hazugság. Nem, ez nem hazugság... Ők hozzák el nekünk a szabadságot. Ők adnak nekünk enni. Fel fognak szabadítani minket. Enni adnak... enni... Meg fognak ölni minket... megölnék minket. Hazugság. Meg fognak ölni... Enni adnak. Garantálják a sajtószabadságot. Enni adnak... enni adnak... A szólásszabadságot... Kenyeret adnak...

EGY EMBER: Hát maguk mégiscsak őket várják. Mégsem hisznek nekem. Azt mondják, tőlük majd enni kapnak. Hát jól van, kapják csak meg tőlük a kenyerüket! De hallják? Hallják már? Hallják, hogy betörték a városba és egyenest ide jönnek... jönnek a majmok...

HANG A SZÍNFALAK MÖGÜL: Az ellenség betört a városba! Az ellenség a falaknál van! Fegyverbe! Az ellenség betört a városba! (*Kívülről a szélvihar hatalmas lökéseit hallani.*)

EGY EMBER: Szaladjanak már, fogadják a megmentőiket! Menjenek, hogy megkapják a kenyerüket, a majmok kenyerét. Hallják, már itt is vannak. Jönnék, csak jönnék. Jönnék a majmok.

(*A szél lökései egyre erősödnek.*)

A TÖMEGBEN KITÖR A PÁNİK: Jönnék a majmok! Jönnék a majmok! Mindenki meneküljön! Itt vannak a majmok! Meneküljenek! (*A tömeg rémületében össze-vissza rohangál a színpadon. A szélvihar süvöltése a színfalak mögött tovább erősödik.*)

EGY EMBER: Mitől félnék? Hát nem a megmentőik jönnek? Nem a maguk majmai azok? Jönnék a majmok. Ők hozzák el maguknak a szabadságot. Ők hoznak maguknak kenyeret, hallják – jön a kenyér. Jönnék a majmok.

(A szélvihar süvöltése egyre erősebben hallatszik. A pánik egyre nagyobb. Kiáltás: „Zárják be a kaput!” A tömeg a kapuhoz rohan és bezárja. Mindenki igyekszik elrejtőzni, ahová tud. A földön alszanak a parasztok. A kapunál kétfelől a koporsó két oldalán talpig gyászban ül a két hölgy, nem messze tőlük a padon feketében a férfi. Hang a színpalak mögül: „Az ellenség most tör be a városba. Fegyverbe! Az ellenség betört a városba!” A tömeg rémületében körülvéshi az embert.)

TÖMEG: Mentsen meg minket. Mentsen meg minket. Jönnek a majmok. Mentsen meg minket tőlük.

EGY EMBER: Most meg azt akarják, hogy mentsem meg magukat? Hát mi kell maguknak? Menjenek, köszöntsék csak a megmentőiket. Kapják meg tőlük a kenyerüket.

TÖMEG: Nem kell a kenyerek. Jönnek a fenevadak. Jönnek a majmok. Meg fognak ölni minket. Mentsen meg! Jönnek a majmok!
(A szél utolsó rohamai. Hirtelen minden elcsendesül. Néma csend.)

HANG A SZÍNPALAK MÖGÜL: Az ellenséget visszaverték. De még közel van. Legyetek résen.
(Néma csend. A tömeg zavartan szétszéled és behúzódik a sarkokba.)

BOLOND (miután az általános pánikból ugyanúgy kivette a részét, mint mindenki más, a nézőtér felé fordul): Látták? Tiszta örültek háza. Maguk is szépen becsináltak, mi, amikor ez a vörös itt ordítani kezdett: „Jönnek a majmok!” Hát hol jönnek? (Kifigurázza) Egyáltalán honnan vette ezeket a majmokat? Szép kis előadás, mondhatom. Egy kukkot sem értek az egészségből. Ezek után jobb is, ha bolond maradok. (Halkan) Sűgő, hé, hol a sűgő? Na, tessék! Ez is berezelt. Elhúzott a csirkefogó. Na de ez nem maradhat ennyiben. Tessék, gyönyörködjenek bennük: úgy eltűntek a sarkokban, mintha itt sem lettek volna! Ott ücsörögnek begubózva, lógó orral. Na de drága jó uraim, hagyják már abba a lapulást. Mi van, tényleg annyira betojtak? (A vörös ruhás emberhez) Elvtárs, te meg minek rémisztgeted itt a jónépet? Nem látod, hogy ezek a bumburnyákok istenigazából beijedtek? Uraim, elég volt a rémlátásból, duzzogásból, mulassunk, vigadjunk végre. Találjunk ki valamit. Uraim, ne féljenek már, jöjjenek mulatni! Fialat urak, tanuló ifjúság, hogy nem szégyellik magukat! A kisasszonyok unatkoznak, maguk meg a sarkokban kucorognak. Ne legyenek

már olyan gyávák! A szőrmesapkás úr is jobban tenné, ha a hölgyeket szórakoztatná kicsit. Vöröskatoná elvtársak, tessék, gyűjtsanak rá, ne restelljék. Az énekesnő dalolhatna nekünk valami szívbe markolót. Újságíró elvtárs, mire vár, elő a jegyzetfüzetet, rögzítse gyorsan az élményeit, jó kis tárca-novella lesz belőle. Ifjak, vének, kisasszonyok, hölgyek, ébresztő, hogy az ördög vinné már el magukat! És ti, gyerekek? Hát az anyuka szoknyája kell nektek? Haza akartok menni? Ne féljeteK, nem jönnek a majmok, de ha jönnek is, az még vidámabb lesz, a majmok tudvalevőleg igen derék népség és nagyon viccesek tudnak lenni. Ó, de még mennyire viccesek! Akarjátok, hogy megmutassam, milyenek a majmok? (Bukfencet hány, ugrándoziK, szaltóziK, kering, mindenkit elkap, rángat, cibál. Kiborítja a leveses edényt egy nő kezéből, kiragadja az öregember hóna alól a mankóját, gáncsot vet egy kinyalt ficsúrnak. A jelenet egyre élénkebb. A kisfiúk a bolond minden újabb csínytevéését harsány nevetéssel fogadják. Kezdenek csatlakozni hozzá. Aztán már a gimnazisták is együtt ugrándoznak, lármáznak vele. A férfiak rágyújtanak, a nők csinosítják magukat. Köznapitémákról beszélgetnek. A fiatal emberek a kisasszonyoknak teszik a szépet, a hölgyek a háztartásról és a piaci árakról beszélgetnek, a kövér burzsu-jok a sarokban üzérkednek. Mindenki visszatér szokott tevékenységéhez. A színpad közepén a bolond egy sereg gyerekkel tombol.)

BOLOND: Úgy, úgy! Vidámabban, még vidámabban! Több lelkesedést, mindent bele!
(Valaki rázendít egy vontatott dalra. Másvalaki indulót fütyül. Mindenki beszél, izeg-mozog, nevet.)

BOLOND (mennydörgő hangon): Jönnek a majmok! (Zavarodottság.)

BOLOND (hahotában tör ki): Ha-ha-ha! Hogy bevették! Hogy beijedtek... Ostobák... (A közönség felé) Nézzék az idiótáit! Ha-ha-ha... (Bukfencet hány. A megkönnyebbült tömegeből ki-tör a harsány nevetés.)

BOLOND: Zene, hangosabban!

(...)

(Váratlanul mennydörgés, villámlás. A díszletek belemegnek. A színpalak mögül döngő hang: „Az ellenség betört a városba. Az ellenség a városban van. Meneküljenek, meneküljenek... Az ellenség itt van... Meneküljenek. Jönnek a majmok.” Mennydörgés, villámlás, pokoli láрма. A színpa-

lak mögül fülsiketítő bömbölés. Kiáltások: „Jönnék a majmok!” Kitér a pánik, még annál is nagyobb, mint előbb. Teljes a kavarodás.) Jönnék a majmok. Jönnék a majmok. Meneküljenek... Segítség... Jönnék a majmok. Nem akarjuk, hogy idejöjjenek... Jönnék a majmok... Jönnék a majmok...

EGY EMBER (az előző jelenetben eltűnt valahová, dörgő hangon): Nyugalom. Csak nyugalom. Építsenek barikádot. Visszaverjük őket. Csak nyugalom. Ki akar eléjük menni? Ki akarja fogadni őket? Senki? Ki akar a mancsaik közé kerülni? Senki? Akkor építsenek barikádot. Jönnék a majmok. Mindenki a barikádra. (A tömeg, még mindig nyugtalan, de a pániknak vége. A mennydörgés és a villámlás folytatódik. Meg-megújuló robajuk és a vadállati bömbölés időről-időre a páni félelem rohamait indítják el a tömegben, kiáltások röpködnek: „Jönnék a majmok”, de az ember hangos biztatásai nyomán kezd helyreállni a rend.)

TÖMEG: Építsétek a barikádot... Építsétek a barikádot... Nyugalom... Nyugalom... Mindenki a barikádra... Jönnék a majmok... Meneküljünk... Segítség... Nyugalom... Nyugalom... Nyugalom... Építsétek a barikádot... Mindenki... Együtt... Építsétek a barikádot... Építsétek a barikádot... (Foteleket, padokat, székeket, zongorát cipelnek.) Miből építsük a barikádot? Hol építsük? Nincs miből építeni. Miből építsünk barikádot? Miből?

TÖMEG: Verjétek szét a falakat... Verjétek szét a falakat... Építsetek barikádot... Mindenki. Mindenki. Jönnék a majmok. A majmok itt vannak. Nyugalom. Építsétek a barikádot. Verjétek szét a falakat... Mindenki együtt. Mindenki. Te is... meg te is... Mindenki a barikádra. Jönnék a majmok. Jönnék a majmok... Építsétek a barikádot... (Leemelik a sűgőfülkét is. Megjelenik a sűgő kopasz feje. Mindenki a barikádra. A sűgő is csatlakozik a tömeghez. Mindenki, mindenki... A díszletek leomlanak. Darabokra törik őket és a barikádot építik belőlük is. Oszlopok, bútorok, minden, ami megragadható, egyetlen nagy halomba kerül. Már csak

a koporsó marad, a fekete koporsó, két oldalán a gyászoló asszonyokkal.)

TÖMEG: Fogjátok meg a koporsót. Vigyétek a barikádra. A koporsót is. Építsétek a barikádot. (A koporsóhoz ugranak és vinnék, de a gyászoló nők a koporsó két oldalán kétségbeesetten a megboldogultba kapaszkodnak.)

TÖMEG: A koporsót a barikádra! Szedjétek már le azokat az asszonyokat a halotról. Csak a koporsót vigyétek, a halottat dobjátok ki. (A fekete lepelbe csavart halottat kidobják a koporsóból, mire az egyszeriben életre kel és talpra szökken.)

TÖMEG: Életre kelt a halott. A halott életre kelt. Jönnék a majmok. Jönnék a majmok. Csak semmi pánik! Még a halottak is életre kelnek. Halott – tarts velünk te is! Halott – tarts velünk te is! Mindenki a barikádra. Mindenki. Mindenki. Mindenki. (A halott és a két gyászruhás asszony is csatlakoznak a barikádot emelő tömeghez.)

EGY EMBER: A barikádra. Mindenki... egy emberként... (A nézőtéri közönséghez.) Elvtársak, jöjjenek maguk is, tartsanak velünk! Mindenki. Mindenki. Ne féljenek. Fogjunk össze mind a közös ellenség ellen. A fenevadak ellen. Jönnék a majmok. Mindenki fogjon össze ellenük. (A közös ügyért. A nézőtérről a közönség felkapaszkodik a színpadra és csatlakozik a tömeghez.) Ez az! Igen, igen. Mindenki egy emberként. Parasztok, munkások, értelmiségiek, hölgyek és urak. Mindenki a barikádra. Fegyverbe!... Fegyverbe!... Jönnék a majmok.

(Valahonnan puskák, revolverek, szabályák, fejszék, villák, husángok kerülnek elő. Mindenki megragadja, ami keze ügyébe kerül. A színpadon hatalmas barikád emelkedik – deszkákból, bútorokból, ponyvából, koporsóból stb. A tömeg a barikádon feszülten várja az ellenséget. Középen a vörös ruhás ember, kezében vörös zászlóval. Mennydörgés. Villámlás. A színpalack mögött egyre közelebről hallatszik az állati üvöltés, a barikádról kiáltások: „Jönnék a majmok”.)

FORDÍTOTTA SZILÁGYI ÁKOS

Idegen és saját a történelemben

A bizonytalan létállapotú történelmi tények sokasága, a tényt előállító nézőpontok változásainak hihetetlen gyakorisága és gyorsasága miatt keletkezhet az a látszat, hogy az írásos hagyománnyal nem rendelkező, az előtörténelemben (*praehistoria*, *Vorgeschichte*) tartozó, illetve az írásos hagyománnyal rendelkező történelmi népek csoportja mellett van egy harmadik csoport is, azoké, amelyekről csak idegen források maradtak ránk, s történelmük alakulása folytán a balti népek nyilvánvalóan ebbe az utóbbi csoportba tartoznának.

Ez az első pillantásra oly magától értődő csoportosítás azt a nehezen megoldható – és sokak számára értelmetlenül fölösleges – kérdést veti fel, hogy mi az idegen, és mi a saját a történelemben.

Még akkor sem egyértelmű a válasz, ha a mai, a nyelvet és a nemzetet azonosító nézőpontot elfogadjuk, ugyanis a nyelv még ma sem tölti ki teljesen a nemzeti (közösségi) tudatot. Hogy mi az idegen és mi a saját, azt mindig az dönti el, hogy egy adott közösségi tudat mely összetevői és milyen arányban vesznek részt annak kialakításában és formálásában. A múlt században nemcsak J. Kraszewski, hanem a litvániai származású A. Mickiewicz litván tárgyú műveit is sokan a litván kultúra részének tartották: egyrészt annyira erős volt írásaiknak litvánpárti ideológiája, hogy ez megbocsáttatta azt a tényt, hogy egyetlen sort sem írtak litvánul, másrészt oly kevésbé létezett litván tudat, hogy megteremtéséhez, amely a „nemzeti ébredés” fő célja volt, idegen anyagot is szabad volt felhasználni.

Részlet Bojtár Endre: *Bevezetés a baltisztikába* című könyvéből. Irodalomjegyzék lásd ott.

Ugyanígy Garlieb Merkel (1769–1850), ez a *Sturm und Drang* rigai műhelyében, az ún. Próféta Klubjában formálódott jakobinus kizárólag németül írt, azokat a műveit is, amelyeket a később kialakuló nemzeti tudat felhasznált, s amelyek mind a mai napig egyaránt szerepelnek a lett és a német irodalomtörténetekben is, az előbbieken jóval nagyobb súllyal, s történelmietlenül és szűkkeblűen (mintha nem tartozhatna egy író egyszerre több nemzeti irodalomba is) csak újabban próbálja kitessékelni őket onnan a Svédországban élő kitűnő történész, A. Johansons, mondván, hogy a „lett mentalitás” ködös fogalma nem elegendő Merkel ott tartására, és művei ugyanúgy csupán hatást gyakoroltak a lett irodalomra, mint akármely más idegen író művei (ami persze könnyűszerrel cáfolható).

Különösen a lett kultúra bővelkedik olyan esetekben, mikor az idegen sajátja alakulása pontos időponthoz köthető. Ezek közül kettő bátran a lett írásbeliség, s talán a lettség létét eldöntő csodának minősíthető. Az első E. Glück, a *Biblia*-fordító, a másik Idős Stenders, aki sírjára már azt vésette: „Itt nyugszik G. F. Stenders. A lett.”¹

Ha azonban messzebb megyünk vissza a múltba, a latin uralta középkorba, akkor a nyelvi szempont esetleg semmi szerepet nem játszik. Az első lengyel krónika (1112–1116) Gall Anonimnak mondott szerzőjének a kilétét homály fedi. Az azonban bizonyos, hogy külföldi volt (talán Magyarországon keresztül Provence-ból érkezett), s művét latinul írta. Mégis, a *Historia Polonorum*ot a lengyel nemzeti irodalom első művének tartják. Az, hogy a Livóniai Krónika Heinrichus de Lettisnek mondott ismeretlen szerzője német vagy lett, Lett vagy Lettföldi Henrik volt-e,

jóformán mellékes, hiszen az kiderül a szövegből, hogy a krónikás tudta a helyi nyelveket (nemcsak a lettet, de a lívet is), de a livóniai népeket erőszakkal, tüzzel-vassal keresztelő Albert rigai püspök feltétlen híve volt. Idegennek csak akkor minősíthető, ha sajátnak a pogány népet tartjuk.

Mindenki, aki a nyelvi elem egyeduralmát a közösségi tudatban történelmietlenül visszavetíti olyan időkre is, amikor még nem létezett lett, litván tudat, feloldhatatlan ellentmondásokba ütközik. A Kanadában élő, lett származású V. Vikis-Freibergs (1989), aki pszichológusból lett mítoszkutató, a „pánfolklorizmus” egyik vezéralakjaként a sajátot azonosítja a dainákat szájról szájról adó, lettül beszélő pogányokkal, akikhez képest minden „idegen megfigyelő ellenséges, mert beszámolóikat saját vallási és ideológiai előítéleteik színezik át”. E szerint a logika szerint azonban az idegen, a német kereszténység felvételével a lettség történelme derékba tört, s az idegen pályáról csak 1918-ban tudott a sajátjára ráállni.²

A (gyakran az ellenségessel azonosított) idegen és a saját merev szembeállítás helyett inkább C. Renfrew megfogalmazását fogadnám el: „ethnicity is a matter of degree”, egy etnikumhoz tartozás fokozatok kérdése, vagyis én inkább az idegen és a saját történelemtől függő, változó arányáról beszélnék, ahol a saját a megőrződött nyelv miatt soha nem csökkenhet nullára. (Ha nullára csökken – mindenfajta nyom nélkül kihál egy nép, egy nyelv –, akkor nincs miről beszélni.) Ám a történelmi körülmények úgy hozták, hogy az írásbeliség támasza híján későn alakult ki a lett és litván nemzeti tudat, emiatt a források nagy része szükségképpen idegen: valóban, mintha mindig mások beszéltek volna a baltiakról. A földrajzi elzártság mellett ez történelmük másik fő jellemzője.³

A baltiak e két tényező miatt szorultak Európa peremére, s olyan történelmi pillanatoktól eltekintve, mint a Szovjetunióból való 1989–91-es kiszakadás, maradtak mindvégig ott. 1413-ban a Livóniai Lovagrend küldötte Rómában kénytelen volt a pápának lerajzolni Livónia térképét – azét a Livóniáét, amely formálisan, jogilag a pápa fennhatósága alá tartozott –, mert a rend ellenfelei azt próbálták bemesélni a Kúrián, hogy a dorpati (tartui) püspökség Svédországban található. L. Arbusow is kénytelen megállapítani, hogy a kelet-baltikumi népek majdnem teljesen ismeretlenek maradtak Nyugaton, amint azt egy

másik pápa, Aeneas Silvius „tudatlansága és szintemind egyik késő középkori krónikás hallgatása is bizonyítja”.

A baltiak e két tényező miatt maradtak meg oly sokáig a természeti létezés állapotában, s emiatt válhatott J. Kraszewski meséje, az *Egle (Ezüstfenyő)*, a kígyókirálynő legalábbis a litvánóság sajátjává, „lelkének” kifejezőjévé. A mese arról szól, hogy a halász három lánya közül a legkisebb feleségül ment a tengeri kígyókirályhoz, Žilvinashoz. Boldogan éltek a tenger alatti palotában, a királynénak két fia és egy lánya is született. Míglen az asszony gyerekeivel együtt hazament látogatóba, ahol is a királyné tizenkét fivére meg akarta tudni a kígyókirály nevét. Két unokaöccsüket hiába kínozták, azok nem árulták el apjukat, unokahúguk azonban igen. Mikor aztán a fivérek hívó szavára a kígyókirály előjött a tengerből, kapával-kaszával agyonverték. Felesége saját magát ezüstfenyővé átkozta, fiait tölgygés és jávorra, az áruló leányt pedig nyárfává. E meséből általában azt szokás kiolvasni, hogy a litván nemzeti karakter legfontosabb tulajdonsága a hűség. Lehetséges ilyen értelmezés is. Számomra azonban a mese általánosabban az erdő mélyén élő baltiakat példázza, akik a szavakban, a névben csupán a másik ember elárulásának az eszközét látták, s akik – miután kudarcot vallott az idegenekkel való együttélés –, csak arra találtak lehetőséget, amire Ezüstfenyő-Egle: visszamenekülni néma természeti tüneményé.

Sorsuk ennek megfelelően alakult: mint írástudatlan természeti lények sokáig a történelmen kívül rekedtek. A német történelemben az ókor és a középkor közötti folytonosság a fő kérdés. A baltiak esetében – a középkori litván közjátéktól eltekintve – a régiség, amelyben mintegy egybecsúszott őskor, ókor és középkor, egyenesen az újkorhoz kapcsolódik. Az a korszakos jelentőségű kulturális fordulat, amelynek során a szóbeliségből írásbeliség lett, a görögöknél Homérosz idején ment végbe, itt a nemzetté váláshoz kapcsolódva igazából csak a 18–19. században. Vilnius Rómát „utánzó” alapítása a 13. században történt, s a litván Romulus-Remus-legenda a 16. században született. Olyan, Európában őskori, ókori vagy a legrosszabb esetben középkori jelenség, mint egy egész etnikum kihalása, a Baltikumban az új- és a legújabb korban is előfordult, sőt

1991-ig napjainkban is valós veszély – reméljük – volt.

A választóvonal nem pogányság–kereszténység között húzódik, hanem abban a módban és főként az időben (a megkésetttség!), ahogy és amikor Európa „nyugati” és „keleti” fele megkeresztelkedett.⁴ Nyugaton az első háromszáz évben kizárólag egyénileg lehetett megkeresztelkedni, a keresztelés egyik alapelve szerint: „Aki hisz és megkeresztelkedik, üdvözülni fog, aki nem hisz, az elkárhozik” (Mk 16,16). Az áttérést mindenkinél megelőzte a katekumenátus, egy bizonyos „tagjelöltség” időszaka, ami szabályos „pedagógiai rendszer” volt, amint azt a kereszténység terjesztésének másik alapelve hangsúlyozta: „Menjetekek tehát, tegyétek tanítványommá mind a népeket, kereszteljétek meg őket az Atya és a Fiú és a Szentlélek nevében, és tanítsátok meg őket mindannak a megtartására, amit parancsoltam nektek” (Mt 28,19–20). A jelöltnek a három év alatt nemcsak a krisztusi tanokat kellett megtanulnia, hanem részt kellett vennie jótékonysági munkában, megtapasztalni imádkozva-böjtölve az askéta életet is, s ha szükséges volt, köteles volt még foglalkozást is váltani. Egyszóval azt, hogy valaki keresztény legyen, az illető személynek kellett kérnie. Igaz, hogy ez 380-ban, mikor a kereszténység államvallássá lett, megszűnt, s Nagy Konstantin idején Bizáncban már halálbüntetés sújtotta a nem keresztényt, s az „aki a hatalom, azé a vallás” már ekkor – nem pedig a protestantizmus idején – életbe léptetett elve alapján kezdtek egész törzseket, népcsoportokat megkeresztelni, ám az előző háromszáz év nyilván nem múlt el nyomtalanul. Amit igazol az az óriási különbség, amely aközött van, ahogy a germán barbárok az 5–6. századtól kezdve lényegében simán Róma örökébe léptek, illetve ahogy a 9–10. század új, de főként a 13. század még újabb balti barbárjait úgy kényszerítik be Európába.⁵ Kelet-Európában csak az uralkodó részesült egyéni felkészítésben, aztán ő keresztelte meg népét tömegesen. Így csinálta ezt Vlagyimir kijevi fejedelem, aki az egyik nap megsemmisítette a pogány isten, Perun hatalmas szobrát, s másnap a Dnyeperbe hajtatta keresztvíz alá népét, s így csinálta 1387-ben Jagelló király a litvánokkal, egy-egy nagyobb csoportnak ugyanazt a nevet adván a keresztességben.⁶ A kereszténység felvételének ez a módja önmagában ellentmondó, hisz a kereszténység mint az egyéni megváltás tana a bűnök

rabságából a szabadság birodalmába való egyéni belépést ígerte.⁷ Vonzereje is ebben rejlett: e bűnöktől mentes szabadságban egyénileg, személy szerint nyilvánított egyenlőnek minden embert, amint ezt az 1249-es chrystburgi békeszerződés szavai (teológiai-filozófiai érvek egy békeszerződésben!) tanúsítják: „amíg nem követ el bűnt, minden ember egyenlő, és csak a bűn teszi az embert nyomorulttá és alávettetté; és ugyanígy minden egyes ember, legyen akármilyen szabad is, a bűn rabszolgájává válik, ha bűnt követ el”. Ebből persze az is következett, hogy a megkeresztelt poroszok egyénileg lettek tagjai a lovagrendi államnak, a poroszokról mint közösségről szó sem lehetett.

A kereszténység felvételében megmutatózó alapvető különbség nyilván arra megy vissza, hogy a zsidó-görög-római „pogányság” kultúrája ezer szállal fonódott össze a kereszténységgel: Platón például valószínűleg ismerte az Ószöveget, s a keresztény doktrínát megteremtő egyházatyák szerint „nemcsak Mózes, de Szókratész is Jézus eljövételét készítette elő”. Épp ezért a keresztény térítőknak a lehető legtöbbet kellett fogadniuk a pogány vallásokból, s Jézus tanítását az adott pogány vallás kiigazításaként, egyszerűen kiegészítéseként állították be. A kereszténység a 4–5. század türelmetlenségétől eltekintve folyamatosságot teremtett a „művelt világ” gondolkodásában.⁸ Ahogy Justinianus fogalmazott, „bárki bármit is helyesen mondott korábban, az nekünk, keresztényeknek a tulajdonunk”.⁹ A baltiak azonban nem mondtak semmit: némák voltak, s őket ennek megfelelően nem „történelmi”, hanem „természeti” pogányként kezelték. Azonkívül, hogy meghamisítja a múltat, nem tudom, nem tesz-e nagyon rossz szolgálatot ezeknek a népeknek az, aki ezt a különbséget megpróbálja összemosni, s megpróbálja úgy beállítani, mintha a kard hegyén hozott idegen történelmi lét előtt és mellett nem egy elmaradt, pusztán természeti lét lett volna, hanem egy, az idegennel egyenértékű, saját mitológiával, folklórral telített másik történelmi lét (ennek szimbólumaival van tele a mai lett és litván szellemi és hétköznapi élet), amelyhez a modern, „amerikanizálódott” világ szörnyűségei elől még talán ma is vissza lehet menekülni.¹⁰

Hogy milyen volt, milyen lehetett az az arany-

kor, arra csak egy adat: a 4. századból származó, valószínűleg a legnagyobb suduv település feltárása azt mutatja, hogy a férfiak átlagéletkora 30, a nőké 25 év volt, s az egyetlen, „fejedelminek” elkeresztelt sírban talált 55 év körüli férfi már csodaszámba ment. Talán megkockáztatható az a rövid, dilettáns „történetfilozófiai” megjegyzés, hogy általános ellentmondás feszül az emberiség létszámának növekedése és életminőségének a csökkenése között. Minden társadalomszerveződési forma az előzőnél több ember számára biztosít megélhetési lehetőséget, de nehezebb körülmények között. A prehistorikus Európa földművelése C. Renfrew adatai szerint ötvenszer több embert, százalékosan ötezerszer többet tartott el, mint a vadászat-halászat-gyűjtögetés, ám korántsem jobban (a parasztok állandóan az éhínség határán éltek), s mindenképpen több és keményebb munka árán. A mezőgazdaságból az ipariba váltó társadalmak ugyanígy.¹¹ (Arról már nem is beszélve, hogy Kelet-Európában a várak-városok az állandóvá váló háborúknak köszönhetik születésüket.) Az előző könnyebb élet mindig megszűli az aranykor mítoszát.

C. Lévi-Strauss két típusú kultúrát különböztet meg: az egyik progresszív, felhalmozó és szintetizáló, a másik erre képtelen. Az előrehaladásnak, az addigi tapasztalatok felhalmozásának és összegzésének az előfeltétele az írásbeliség: „A megrögzítetlen mű soha nem válhat olyan szilárd alapjává a továbbhaladásnak, mint a megrögzítettségében állandóvá vált s mindig eredeti formájában való megértést igénylő, a legtávolabbi korok olvasójához vagy hallgatójához is változatlan formában szóló írott mű. A népköltészet mindig csak egy lépést léphet előre, s mindig csak közvetlen elődjéhez kapcsolódhat tudatosan. Életformájához hozzátartozik, hogyha nem talál azonnal visszhangra, nyomtalanul elvész. Az írásban rögzített mű mögött az egész világirodalom áll, s előrelátásának, hatásának nincsenek határai.” S a két típusú kultúra különbségének a lényegére rámutatva Szilágyi János György így folytatja: „Az írott mű alkotó egyéniséget feltételez, s olyan mondanivaló igényét és jelenlétét, amelyhez a közösségben soha fel nem oldódó alkotó egyéniség teremtő munkájára van szükség. Ennek az igénynek a megszületése pedig nem esetleges véletlen, hanem éppúgy történeti szükségszerűség, mint az írás megjelenése.”

A múltat kétféleképp szemlélte és szemlélhel-

ti az ember: 1. történetileg, úgy gondolván, hogy az események valamiféle cél felé előremennek, haladnak, ahogy Hegel és az ő köpönyege alól kibújt s az egész 20. századi gondolkodást uraló marxizmus képzelte: „a világtörténet annak az elvnek a fejlődésfokozata, amelynek tartalma a szabadság tudata”; vagy 2. természetileg, úgy gondolván, hogy az emberi élet eseményei a természet, a világegyetem rendje szerint örök körforgást végeznek.¹² Az első szemlélet számára a történelem: haladás, sőt a legtöbbször tökéletesedés. A második számára nem:¹³ a természet rendjét feledő, a világegyetemet összekoszoló emberiség utat tévesztett, s ennek az úttévesztésnek a kezdetét hol a 20. századra, hol a felvilágosodásra, hol a középkorra, hol – mint a 2000 évnyi aionokban számoló Hamvas Béla – i. e. 660 körülre teszik.¹⁴

Mindenkinek szíve joga, hogy melyik felfogáshoz csatlakozik. Egyvalamit azonban nem szabad: a kettőt összekeverni, mert éppen abban áll a történelem kerekének közmondásos visszaforgatása; ahogy J. Vogt írta, ha valaki az előtörténelemből történelmet akar csinálni, „ha az írás nélküli időszak jelenségeit a történelmi létezés tényeként tünteti fel, akkor fennáll annak veszélye, hogy megzavarja a történeti szemléletet és ítéletalkotást”. Megint és újra: a mitizált történelemben a mindent mindennel összehasonlító¹⁵ során összerosódnak az értékek, köztük a legfőbb, az illető nép történelmének egyediségét kiadó értékek is. „Talán egy eljövendő generáció felismeri majd, hogy korunk leginkább zsákutcába vezető – noha jó szándékból fakadó – jellemzője az volt: miután a valódi tudomány eszközei révén felismertük, hogy valamennyi ember egyetlen állatani faj, s így *fizikai* természetét tekintve egyszemélyes tagja, a politikai ráhatás és propaganda eszközeivel megkíséreltünk az emberre mint kulturális és morális lényre hasonló értelmű egységet rákényszeríteni, ami pedig ellene mond *emberi* természetünk leglényegének.”

A különböző értékrendek összeza-
varosodásáról a különböző *fallacy* felbukkanása
árulkodik. Közülük a legfontosabbról, a naciona-
lista csúsztatásról már volt szó. Amihez társult
egy másik, amit a tudományosság téveszméjének
lehetne nevezni: az okfejtés kerekdedsége, tetsze-
tőssége kedvéért kezelünk tényként ellenőrizhe-

tetlen, esetleg csupán egyetlen tekintély által alátámasztott adatokat.¹⁶

A tudományosság csúsztatását csak erősítette, hogy a balti régiség kutatásában egyre inkább uralomra jutó összehasonlító mítoszkutatói irányzat strukturalista volt, s a strukturalizmus a szovjet rezsim idején erkölcsi-politikai kategóriának is számított: az először szovjetellenesnek bélyegzett, majd később épphogy megtúrt strukturalisták művelték az igazi tudományt, a Tudományt, szemben a szovjet ideológiától irányított áltudománnyal.

Az erkölcsi-politikai szempontból ily módon kétszeresen is feddhetetlen – hazafias-nacionalista és strukturalista – téveszme együttesen nyomja rá bélyegét nemcsak a neokomparatiztika említ-

tett nagyjainak a munkáira. Az ő nyomukban felnőtt egy kultúrantropológus-mítoszkutató nemzedék,¹⁷ akik nyelveket tudnak, nyitottak a világra, s a szovjet rendszer nehéz körülményei között is mindvégig igazi tudományt: strukturalista baliztikát műveltek. Munkásságukra áll Komoróczy Géza tömör jellemzése (1990), amit a szovjet *Mifü narodov mira* (1980–82) magyar változatáról, a *Mitológiai enciklopédiáról* (1988) adott: „Tartalmában strukturalista, formájában nemzeti.”

Erősen kétséges, hogy most, amikor az 1989-es forradalmi változások, a balti államok függetlenségének visszanyerése után végre lehetőség nyílik a mindenféle külső, és hogy úgy mondjam, előzetes téveszmétől mentes tudományra, képesek lesznek-e és akarnak-e változtatni irányukon.¹⁸

JEGYZETEK

1. A két példa is bizonyítja, hogy a nemzeti nyelvű kultúrák születésekor hogyan válik a nyelv egyre döntőbb tényezőjévé a közösségi tudatnak, olyannyira, hogy ha valaki be akar lépni egy kultúrába, akkor meg kell tanulnia a nyelvet. Mint például a litvániai származású francia költőnek, Oscar Milosznak, aki, miután 1918-ban elvállalta, hogy Litvánia nagykövete lesz Franciaországban, elkezdett litvánul tanulni.
2. A kérdés valós gyökere az, hogy a nemzeti ideológiával aligha illeszthető össze az univerzális kereszténység. A kereszténység terjesztői kezdetől, s a reformáció korától pedig különösképpen szemben álltak az etnikai elkülönüléssel, s így minden, ami az etnikumhoz, a nemzethez kapcsolódott (folklor, mitológia), az automatikusan a pogány oldalra került. (A helyzetet tovább bonyolítja, hogy sok helyütt épp a reformáció teremti meg a nemzeti elkülönülés alapját, a nemzeti nyelvű írásbeliséget, s még tovább az, hogy a reformáción belül is jelentős különbségek voltak e tekintetben, például a nemzeti kálvinizmus és a nemzetközibb lutheranizmus között.)
A később megszülető „nemzeti kereszténység” fogalma (például „lengyel, litván katolicizmus”, „magyar protestantizmus”), hacsak nem pusztán tárgyi megjelölés, belsőleg ellentmondásos, mégpedig a kereszténység felől nézve legalább annyira, mint a nemzet felől.
Ez az alapdilemmája A. Pumpurs *Lačplesis*-ének is. A nemzeti eposz – vagy ahogy Pumpurs nevezte: „epikus ének” – a *Kalevala*, a *Kalevipoeg* és a szerb hősi énekek hatására, de főként a *Nibelung-énekeket* átköltő német W. Jordan (1819–1904) elméletével szemben született (amely szerint csak az indiaiak, a perzsák, a görögök és a germánok voltak képesek eposz megalkotására), s az elveszett „nemzeti eposzt” lett volna hivatott pótolni. (Egyesek szemében sikerrel: a moszkvai orosz nyelvű – egyébként J. Rudzitis mintaszerű bevezető tanulmá-

nyával és jegyzeteivel ellátott – kiadás címlapjáról „lefelejtették” a szerző nevét, így gyártván megfelelő folklor művet abba a sorozatba, amelyben addig türkmén, üzég, altáji, adigi és kazah „regényes”, illetve „hősi” eposzok jelentek meg.)

A. Pumpurs a német lovagok és a lett nép harcát ábrázolja mesés formában, ám mivel a lettek mégiscsak megkeresztelkedtek, zavaros módon kénytelen az ősi lett pogány isteneket valahogy összebékíteni Krisztussal. (Még ez is csak az első ének előjátékában, mintegy elméletileg történik meg. Maga a mese végig arról szól, hogy az új hit, a kereszténység a Perkons-tisztelő balti népek kiirtására született. Az első énekben összegyűlnek a régi istenek Perkons égi palotájában, ahol is a főisten, Liktentevs ('Sorsok Atyja' – az alapját képező *liktenis* 'sors' neologizmus, a lett népnyelvben teljességgel ismeretlen szó volt) közli az egybegyűltekkal, hogy csoda történt, Krisztus megszületett, ám tanítását az emberek rosszra fordították. A megoldás: „Be kell vezetni Lettországba is / A krisztusi hitet, / Az istenek azonban kedvük szerint formálhatják az emberi elmét!” Tehát a jó krisztusi tanítást az emberek rosszra fordították, a lettek azonban a pogány istenek segítségével visszatérhetnek a romlatlan jóhoz. Ezt az ezután szólásra emelkedő – az államfő után mintegy a miniszterelnök – Perkons is megerősíti: „Ígérem, ezentúl magam mellett őrzöm a lett nemzetet. / A jó tanításokat engedélyezem.” Sőt a lettek kiválasztottságát még meg is toldja egy érvel: „Krisztus tanítása nem új, / Alapjai keletről valók.” Ez arra célzás, hogy Pumpurs osztotta azt a széles körben elterjedt korabeli nézetet, hogy a lettek Indiából, a Gangesz partjáról, ahol az emberiség bölcsője is volt, költöztek fel északra, ezért ők már ott ismerhették eredeti, romlatlan formájában a krisztusi tanítást.

A motívum a „litván nemzeti eposzban” J. Kraszewski

- Witoloraudájában is feltűnik (V. versszak): „Halljátok a dalt! Ez a sírból támadt fel, / Múltatok történetét meséli nektek; / A keleti világban látta ősapáitokat, / És az ő hangjukkal szól fiaikhoz.”
- A kettő persze a legszorosabban összefügg, sőt egymásból következik. A germánoknak mind a három írása azért alakulhatott ki, mert érintkezésben álltak a mediterrán világgal: az i. e. első évszázadokbeli rúnairás egy észak-itáliai ábécéből jött létre, Wulfila püspök gót írása a 4. században a görög és a latin ábécéből, míg a különböző germán nényelveken a 6. századtól kezdődően lejegyzett szövegek a latin írásban öltöttek testet.
 - Az idézőjelet az indokolja, hogy a „nyugati” típus kezdetben nemhogy a Nyugatot, de még csak Európát sem jelentette, hiszen a latin kereszténység központjai Antiochiában, de főként Észak-Afrikában voltak – gondoljunk csak Hippon püspökére, Szent Ágostonra –, s Róma csak a vandálok 426-os afrikai betörése, majd végképp a 7. századi arab hódítás nyomán került vezető helyzetbe.
 - Szűcs Jenő írta le nagyon pontosan, hogy miként lett készter is az ágostoni „fiktív dualizusból” (*civitas Dei, civitas terrena*) „valóságos dualizmus”: először a germán törzsek álltak szemben a keresztény Rómával (s leegyszerűsítve, ennek révén jött létre Közép-Európának mint történelmi régióknak legalábbis a csírája), majd a Kelet-Európát létrehozó új és legújabb barbárok. Az utóbbiak esetében azonban avval az ágostoni alapelvevel, hogy csak meggyőzött embereket szabad megkeresztelni, már keveset törődtek.
Európa keleti és nyugati régiójának a kialakulását vizsgálva emellett természetesen arról sem szabad megfeledkezni, hogy a Római Birodalom már letelepedett törzsek csapásai alatt hullt szét, míg Kelet-Európát végig nomád rablók támadták.
 - Bár amint erre többen rámutattak, ez a kizárólag J. Długoszról származó információ több mint kétséges, mert a februári befagyott folyó nem volt alkalmas a művelésre.
 - Ezt talán a legtömörebben Luther Márton híres szavai fogalmazzák meg az 1520-as *Értekezés a keresztény ember szabadságáról* című művében: „Mindenkinek a másik számára mintegy Krisztussá kell lennie, hogy egymás Krisztusává legyünk, és mindenkiért magává Krisztussá, vagyis igazi keresztényekké”.
 - Hahn István alighanem túlhangsúlyozza még a 4–5. század kirekesztő politikáját is.
 - A folyamatosság elvi alapját Pál apostol adta meg (Gal 3,23): „Mielőtt a hit elérkezett, a törvény (= Ószövetség) fogott össze és őrzött meg minket a hitnek, amelynek kinyilatkoztatása a jövőre várt”. Dante (*Pokol*, IV. 31–102. verssor) öt olyan nem keresztény költő – Homérosz, Horatius, Ovidius, Lucanus és maga a Mester, Vergilius – megtisztelt követőjének tartja magát, akiknek az volt az egyetlen nem bűnük, hanem fogatékosságuk, hogy a kereszténység előtt születtek, s akik ezért kerültek a pokol első körébe. Sőt sok olyan is volt (Ádám, Éva, Ábel, Noé, Mózes, Dávid, Izráel, Rákhel), akikért Jézus, „az Erős” leszállt a pokolba, s felvitte őket „a Kegyebe”.
A „középkor” egyenesen az antikvitás és a modernitás, Konstantin császár (†337) és Konstantinápoly eleste (1453) között volt „közép”, *medium aevum* (ahogy azt

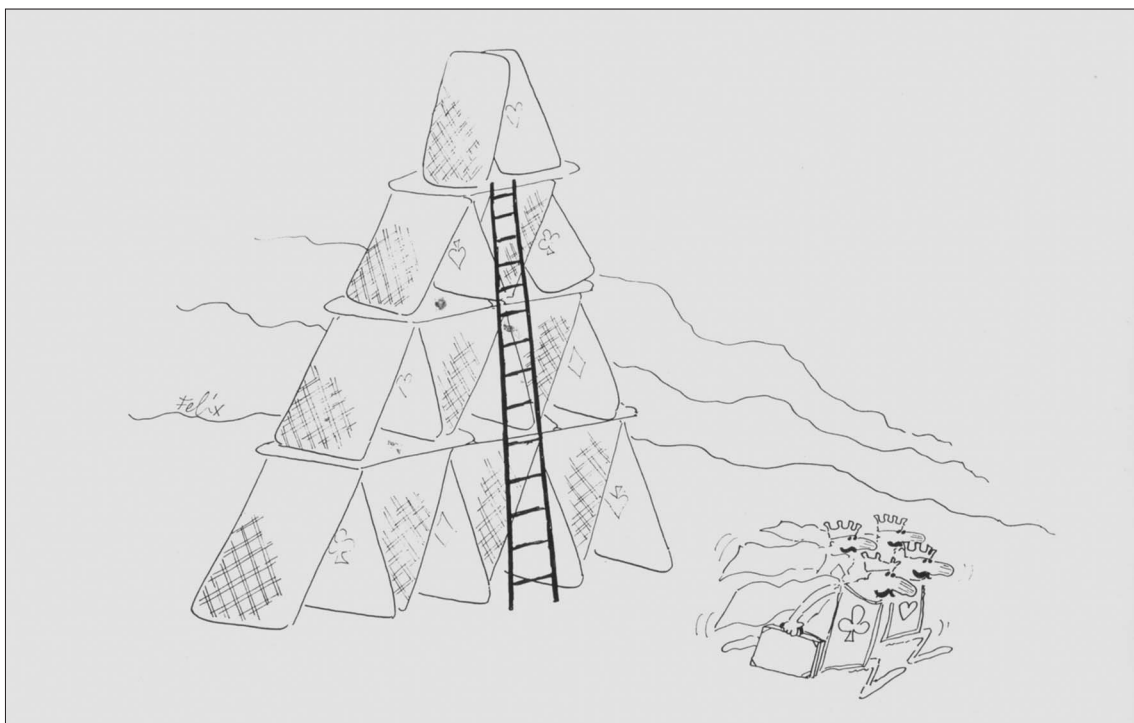
- először 1688-ban Ch. Keller-Cellarius hallei történész iskolai történelemkönyvében megfogalmazta: *Historia antiqua, historia medii aevi, historia nova*), s mind a Karoling-kori reneszánsz, mind a 12–13. századi teológusok azon igyekezete, hogy a hitéleti dogmákat összhangba hozzák az arisztotelészi logikával és dialektikával, mind pedig a 13–16. század humanizmusa- reneszánsza (elsősorban a *studia humanitatis* és az *artes liberales* diszciplínáin keresztül) a pogányság és a kereszténység között vert hidat. (A hét szabad művészet kézikönyvét a pogány afrikai M. Capella alkotta meg, már az 5. században, s az egészen a reformációig az európai keresztény művelődés legmeghatározóbb műve maradt.)
- Az „amerikanizálódott” helyett itt persze a „szovjetizált” lenne a pontos kifejezés – és ebben van a baj gyökere: a modernizációt – amint erre A. Šliogeris árnyalt elemzésben rámutatott – a szovjet rendszer hajította végre: „Miközben a bolsevikok modernizálták Litvánia anyagi életét, a litván értelmiséget és az egész kultúrát a konzervativizmus felé taszították.”
Ugyancsak A. Šliogeris mondja el egy 1991-es interjújában, hogy a 60-as évek végén 70-es évek elején létező litván ellenzék szovjetellenessége, nemzeti jellege két irányzatban fejeződött ki (a harmadikat a „koz-mopolita”-liberális T. Venclova egymaga alkotta): az egyik a jelentéktelen szellemi színvonalú katolikus egyházhoz kötődött, a másik a legjobb értelmiségi erőket is tömörítő, a Dusburgi Péter Romovája után elnevezett, 1969-től néhány évig létezett Ramuva-társasághoz (amely a néhsnyevi pangás évei alatt részben magától megszűnt, részben a rendőrség betiltotta). A „ramuvások” a pogány múltat próbálták feltámasztani: néprajzi expedíciókat szerveztek, dainákat énekeltek, kis népi együtteseket alakítottak. Érdekesen alakult a függetlenség visszanyerése után törvényessé vált társaság sorsa: nem is a volt tagok, akik addigra már nagyon különböző utakon jártak, hanem a nevüket felkapók és az egykori – egyébként nagyon ködös – programot politikai célok érdekében elsekélyesítőik megpróbálták magukat pogány egyházként elismertetni, hogy így jussanak anyagi támogatáshoz az államtól. A szocialista többségű parlament azonban 1996 augusztusában megtagadta hivatalos vallásként való bejegyzésüket. Biztosra lehet venni, hogy az azóta alakult új, konzervatív kormánynál újra fognak próbálkozni, s a lett Dievs-hívők után talán lesz még egy balti „újpogány” egyház.
 - A valójában szűkös, nyomorúságos paraszti életforma feldicsérésének az iparosodott városival szemben „kevés köze van az etnográfiai valósághoz”. Ez a múlt. A jövőt illetően pedig „az emberiség visszavonhatatlanul az ipari társadalomra van ítélve, egy olyan társadalomra, amelynek termelési rendszere a kumulatív tudományra és technológiára épül. Csak ez képes eltartani bolygónk jelenlegi és jövőbeli lakóit. [...] A mezőgazdaságra épülő társadalom többé már nem megoldási lehetőség, mert az ahhoz való visszatérés az emberiség nagy részét egyszerűen éhhalálra ítélné”.
 - Ez az európai kultúrán végighúzódo kettősség a zsidó, illetve a görög időfelfogásból ered; az első lineáris: egyszeri teremtést feltételez, s azt, hogy a történelem valamikor véget is ér; a második örök körforgást kép-

zel. Ebből következik, hogy az antik világban egyedül a zsidókat érdekelte a történelem, azaz „Isten akaratának időbeli kibontakozása a Teremtéstől a jövőbeni végső győzelemig”, a görögök a mítosz örök jelenében gondolkodtak.

13. „Valódi félreértés lenne úgy vélni, hogy az emberiség fejlődésének magasabb fokán vagyunk, mint a kőkorszak vadászai. A homo sapiens (...) már 35 ezer évvel ezelőtt is pontosan ugyanolyan fejlett volt fizikailag, pszichikailag és értelmileg, mint mi” – mondja R. Rimantieni arra alapozva állítását, hogy az ősember képes volt a természet egyensúlyát megőrizni, míg a mai ember nem.
14. Ennek a világfelfogásnak az őse valószínűleg a zoroaszteri rendszer, amelyben minden korszak háromezer évig tart, s „az igazság és az erkölcs korszakokként egy negyedrésszel romlik” (Finley).
15. Az egyik legnagyobb hatású ilyen összehasonlítgatás, O. Spengler könyve kapcsán írta R. Musil nagyon helyénvaló iróniával: „Vannak citromsárga lepkék és vannak citromsárga kínaiak, úgyhogy bizonyos értelemben azt mondhatjuk: a lepke a közép-európai szárnyas törpe kínai. Ismeretes, hogy a lepkék – éppúgy, mint a kínaiak – a gyönyör szimbólumai. Első ízben itt fogant meg a gondolat arról, hogy a lepidopterák faunájának, illetve a kínai kultúrájának nagy korszaka korábban soha nem sejtett módon egybecseng. Az pedig, hogy a lepkének van szárnya, a kínainak pedig nincs, felszíni jelenség csupán.”
16. E. Leach ezt a téveszmét (*intellectual inertia*) mondja, ami (szellemi) tehetetlenségi erőt és tunyaságot egyaránt jelent. Jó példa erre V. Pisani egyik tanulmánya. A kitűnő nyelvész szerint a Skandináviától a Volgáig húzódó indoeurópai egység azoknak a délkeletről bevándorolt hódítóknak az uralma alatt alakult ki, akiknek a nyelvét ő „protoszanszkritnak”, kultúrá-

ját pedig „protobráhmának” nevezi, mert „az a szanszkritban, illetve a védikus korszak bráhmán-kultúrájában őrződött meg a legjobban”. A baj csak az, hogy amint E. Leach rámutat, „nincs hiteles bizonyíték arra, hogy a Rig Véda a jelen formájában i. e. 400 előtt létezett volna, de ezt egyetlen indoeuropeista tudós sem ismeri el. Ha egy ilyen tudóstól bizonyítékokat kér az ember (mint ahogy én többször is tettem), akkor azt találja, hogy a válasz egyszerűen annak egy enyhén korszerűsített változata, amit Max Müller 1878-ban mondott”. A Véda korszak korának múlt századból származó, s azóta dogmává merevedett meghatározását Pisani azután egy „protobráhmán” érvel támasztja alá: nemcsak az indoeurópai hódítók törzsszövetségét vezették harcosok és papok, bráhmánok, de a bráhmán, a főpap, a római pontifex maximus intézménye fennmaradt a középkori poroszoknál is, amit a Dusburgi Péter említette Romova és a pápáként tisztelt krive is igazol. (Hogy ez mennyit ér, azt láttuk.) Pisani azonban néhány bekezdéssel később e két, önmagában is erősen kétséges állítást már bizonyított tényként kezelve kapcsolja össze: „Egy ilyen »pápa« az indiaiaknál hiányzik; lehet, hogy az ősi »protobráhmán« papságnak ez a figurája csak Európában jelent volna meg?”

17. Főként Litvániában, ahol N. Velius volt a vezérük.
18. A tehetetlenségi erő – vagy angolul: *inertia*, a szó mindkét értelmében – nagy úr. J. Boissevain példázata szerint a tudomány olyan, mint egy nagy gödör, amelynek a mélyén ásnak az emberek, és aki mélyebbre ás, az nyer dicséretet. Ha valaki rájön, hogy a gödörtől néhány méterre van egy olyan hely, ahol sokkal több ércet lehet találni, azért még az emberek nem fognak kijönni a gödörből, mert hiszen már olyan szép mélyen vannak, és ha csak egy-egy ásonyomot ásnak is, megint tíz centivel mélyebbre jutnak.

A folyóirat-kultúra a magyar irodalomban

BÚCSÚ A TÖRTÉNELEMTŐL

Hányszor elhangzott már a magyar irodalmi közbeszédben, hogy a magyar irodalom elsősorban folyóirat-irodalomként működik; hány-szor büszkélkedett már a magyar kultúra azzal, hogy Európában szinte páratlan módon – a lakosság és az olvasóközönség létszámához képest – aránytalanul sok színvonalas folyóirat jelenik meg egymás mellett, hány-szor jelölte meg a magyar irodalomtörténet az egyes korszakokat folyóiratok nevével mint védjeggyel! – s milyen keveset tudunk mégis arról, hogyan is alakult ki, hogyan virágzott ki, s hogyan funkcionált korszakonként a folyóirat-kultúra! Hiszen a folyóiratok – szemben a könyvekkel – nem maradandó művek, életük és sorsuk mindig az éppen adott történelmi pillanathoz kötődik (terjedjen bár ez a pillanat akár néhány évtizedre is), s az idő múlásával már nem maga a folyóirat, hanem a benne valaha megjelent művek, a belőle kiszakadt és önálló életre kelt, önálló hagyományt teremteni képes egyedi alkotások maradnak meg az irodalmi hagyomány emlékezetében, ők emelkednek ki a történelem folytonosságából – a régebbi, régi folyóiratok ott porosodnak a könyvtárak polcain, az irodalomtörténeti szakmán kívül rendkívül kevesen forgatják őket, s ha forgatják is, gyakorta inkább méltatlankodásuknak és csalódásuknak adnak hangot: gondoljunk csak arra, hány-szor hangzik fel, enyhe kárörömmel vagy korholásként, az a nem mindig jóhiszemű (bár persze némi igazságot mégsem nélkülöző) vélemény: lám, még a Nyugat is mennyi másod- vagy harmadosztályú művet is leközölt volt!

S ez az egyszerre kegyes és egyszerre kegyetlen irodalmi emlékezet természetesen jogosan jár el akkor is, amikor megemlékezik (bár persze kellő

ismeret és olvasás nélkül!) e folyóiratok fontosságáról, s akkor is, amikor nem keresi meg őket a könyvtáraknak mélyén: a folyóiratoknak ugyanis nem az (s soha nem is volt az) a feladatuk, hogy remekműveket (vagy csak remekműveket közöljenek, hanem az, hogy keretet biztosítsanak az élő irodalom mozgásának, hogy megteremtsék és fenntartsák azt a koordinátarendszert, amelyben a keletkező irodalom mozogni tud, azaz hogy viszonyítási alapként funkcionálhassanak. Hogy teret biztosítsanak a kezdő írók számára, akik még önálló kötetten nem jelentkezhettek, s hogy kritikáikkal, „reklámjaikkal” felhívják a közönség figyelmét az épp jelentősnek vélt művekre: mindezekeken keresztül a folyóirat tulajdonképpen a korszak befogadói elvárás-rendszereként (egyik rendszereként) él és hat. S a keletkező irodalom sohasem csak a majd később is kanonizálható vagy kanonizálendő remekművek köré szerveződik – hisz rengeteg olyan fontos irodalmi művet ismerünk (és emlegetünk) a régiségből (is), amelyek ugyan talán semmilyen szempontból nem tekinthetők remekműveknek, de amelyeknek korabeli erjesztő hatása, kulturális, kultúrpolitikai potenciálja megtermékenyítően hathatott az éppen alakuló irodalmiságban. S a folyóiratok épp arra szolgálnak „természetes” terepként, hogy ezt az erjedő és mindig igen sokféle tájékozódó irodalmiságot valamiféleképpen koordinálják. S e téren szerepük nem ritkán még az egyes remekművek kiemelkedő hatásánál is fontosabbnak tűnhetik.

Mert a keletkező irodalom, a nagyon nagyszámú egyéni alkotónak sokfélesége okán, az egymás mellett élő és egymással folyamatos vetélkedő és konkuráló irodalmi elképzelések, elméletek, ideo-

lógiai, ízlés-csoportok végtelen kavalkádjában önmagától soha nem jelentkezik strukturáltan, önmagától soha nem szerveződik oly egyértelmű irányzatok körvonalazott történetévé, amilyenként az iskolai irodalomtörténet prezentálja – ahhoz, hogy egy irodalmi kezdeményezés, mozgalom, mozgás egyáltalán *láthatóvá* és befogadhatóvá váljék, meg kell szervezni ama kereteket is, amely keretek között láthatósága és értelmezhetősége nemcsak körvonalazódhatik, hanem meghatározó erővé is válhatik. A folyóiratok ily kereteket teremtenek: a teremtődő irodalom végtelen változatosságából és gazdagságából, meghatározhatatlan sokféleségéből valamilyen célkitűzés, szándék, elkötelezettség, ízlés önkényének érvényesítésével azt mutatják fel, amit a folyóiratot szerkesztő és képviselő irodalmár-csoport (azaz a szerkesztőknek és a velük együtt működő alkotóknak társasága) éppen most fontosnak vél: radikálisan válogatnak, egyes szerzőket vagy műtípusokat erőteljesen preferálnak, másoktól elhatárolják magukat, egyes szerzőket és műveket pedig egyszerűen észre sem vesznek. S e válogatásukkal, e keret-teremtésükkel hozzák mozgásba nem az egyes alkotókat, hanem az alkotóknak együttesét; nem az egyes (remekműví vagy nem remekműví) művekkel operálnak, így nem is műveket hoznak létre, hanem fenntartják azt a mindig vitázó, mindig vetélkedő irodalmi életet, amely a művek megalkotásának és befogadásának elengedhetetlen feltétele. S mivel a parttalanul áradó irodalmiságot igen sokféleképpen lehet nézni, igen sokféle látószög is lehetséges – a különböző folyóiratok (jó esetben) ezért mindig különféle kereteket alkotnak meg az irodalom szemléléséhez: különféle keretekben vélik biztosíthatónak az irodalom interpretálásának stratégiáit. A folyóiratok nem egy utópikusan elképzelt egységes és homogén nemzeti irodalom képzetével operálnak (ezt meghagyják a klasszicizáló, iskolás irodalomtörténetek számára), hanem mindig új látószöveget kívánnak felállítani és érvényesíteni az irodalom terén – funkciójuk ezért lehet oly megtermékenyítő (bizonyos irodalomszemléletek számára pedig olyannyira kárhoztatható). A folyóiratnak szükségszerű létformája tehát a vita (akkor is, ha szerkesztői nem tömnek tele a lapot veszekedésekkel), hiszen már azáltal, hogy sajátos keretben mutatja fel a neki tetsző képet az irodalomról, más látószögekkel és keretekkel szembe kell, hogy kerüljön – amint az irodalmi művek ál-

landó és folyamatos vitában állnak egymással, ugyanúgy a folyóiratok is; ha nem lenne sajátos szemléletük, létjogosultságukat veszítenék el.

Sígy volt ez a már modern magyar kultúra kibontakozásának hajnalán, a 18. század végén is. Mikor 1788-ban Batsányi János patetikus szavakkal örvendezett a magyar nyelvű kultúra kivirágzásán („Ha erre az utolsó két tíz esztendőre, mellyben Hazai Nyelvünket betsűlni s mívelni kezdtünk, és azokra a munkákra tekéntünk, mellyek az-ólta sajtóink alól ki-jöttek: nem lehet valamennyire nem vigasztalódnunk. Úgy tetszik, mintha egyszerre ébredtünk volna fel hosszas mély álmunkból; vagy-is inkább, mintha egyszerre szabadultak volna fel kezeink a lántzok alól, mellyek alatt esztendő-százoktól fogva senyvedtenek”), rögtön folyóirat-alapításon töprenkedett – hiszen szavai a *Magyar Museum* hasábjani láttak napvilágot. S fejtegetéseiben a folyóiratok terjedésében látta e kibontakozás előmozdíthatóságát – azaz a művek *együttesének* felmutatásában, s a művek ily *csoportosításának* vitát generáló hatásában reménykedett („Tudva vagyon, mennyit használnak más Nemzeteknél a Tudományoknak s Hazai Nyelvnek elő-mozdítatására, az a végett hetenként, vagy holnaponként közre-botsáttatni szokott Írások. Az afféle Gyűjtemények, ha külömbféle válogatott jó darabokból állanak, mind a Nemzetnek kedvet adnak az olvasásra, mind pedig az Íróknak alkalmosságot szolgáltatnak, holmi jeles munkátskáiakat, mellyek külömben talán esméretlenül maradtak volna, számos kézbe, s közönséges esmetségre juttatni”). E folyóirat felállítása nyíltan provokatív céllal született – a korabeli, a szerkesztők által „konzervatívnak” minősített irodalom stratégiáival és irodalomszemléletével *szemben* kívántak állást foglalni, a vitát mint megtermékenyítő, ösztökélő gesztust téve az irodalmi működés és diskurzus alapjává – Batsányi még évtizedekkel később, 1828-ban is a „pennacsatákban” látta az irodalom felvirágoztatásának legfőbb mozgatóját („...Az olyanféle tudós veteke-dést, a' mellyet mi nálunk, Bessenyei György s több más érdemes hazafiak utánn, *pennatsatának* nevezni szoktak, némellyek haszontalannak és szükségtelennek állíttják; mások tsupa mulatságnak és hívságos időtöltésnek, vagy elme- s tudományfitogatásnak nézik. Más némellyek, a gyak-

ran tapasztaltt visszaélés miatt, egyenesen rosszszallják, minden alkalmatossággal betsmérlik; és mind azt, mind a' kritikát 's úgy nevezett recensiot, általán fogva kárhoztattyák. Mások ellenben nagyon-is kedvellik, hathatósan pártját fogják, védelmezik; és, mint igen jót, igen hasznost, s ugyan azért igen kívánatost, minden kivétel és kifogás nélkül ajánlva ditsérik, magasztallyák...”). S hogy e teóriát a szerkesztők mennyire komolyan vették, azt igen szépen mutatja, hogy a *Magyar Museum* szerkesztői között is nagyon hamar kibékíthetetlen irodalmi és kultúrpolitikai ellentét (nem magánéleti!) állt fel, s a másik alapító szerkesztő, a vitát mindig is nagyon kedvelő Kazinczy Ferenc mit is tehetett volna mást – rögtön új, saját folyóiratot alapított (*Orpheus*, 1790).

A 19. század első felében a rendkívül nehéz politikai viszonyok között csak lassan és nagyon szakadozottan bontakozhatott ki a folyóirat-kultúra, jóllehet minden jeles értelmiségi személy és csoport folyamatosan fejezte ki óhaját új és új periodikák iránt; ami pedig mégis megszületett, legfeljebb néhány évig tudta magát fenntartani (amely folyóirat e korszakban nagyon sokáig fennállt, azaz a *Tudományos Gyűjtemény*, 1817-től több évtizeden keresztül, elsősorban nem irodalmi, hanem címének megfelelően tudományos fórumként határozta meg magát, s bár teret adott irodalmi, elsősorban nyelvújítási vitáknak, nem csoport-felfogást, hanem „egyetemesen” érvényes általános tudományosságot akart képviselni; fennállásának későbbi évtizedeiben el is veszítette érdekességét és hatását a korabeli értelmiségi diskurzusra). Ám a korszak erőteljes irodalmi mozgalmi, különös módon, mégis folyóiratok (vagy évkönyvek, almanachok) köré akartak és tudtak szerveződni: mind az *Aurora* (Kisfaludy Károly vezetésével), mind a *Criticai Lapok* (szerkesztette Bajza József), valamivel később az *Athenaeum* (Bajza, Toldy Ferenc és Vörösmarty lapja), határozottan irányzatosra formálták stratégiájukat (az utóbbi két esetben elsősorban a kritikai reflexió dominanciája révén), ki is hívta nem egy jeles, az adott csoportba nem tartozó literátornak komoly rosszallását; s provokatív, máig egészen különös és egyéni, nagyon nagyra törő folyóiratot szerkesztett a korszaknak talán legizgalmasabb figurája, Kölcsey Ferenc is (*Élet és irodalom*) – olyan folyóiratot, amelyben egyszerre kapott helyet elmélkedés, vita, reflexió, magán-

beszéd és disputa, kultúrpolitikai program és ironikus bírálat, a közölt anyagoknak már elhelyezésével is a dialogikus szándékot hangsúlyozva; talán ez volt az első olyan folyóirat, amely – mai szóval élve – szinte avantgárd hevülettel képviselte teóriáját és indulatát az irodalommal szemben; nagy kár, hogy csak rövid megjelenési tartam adatott meg számára.

A magyar folyóirat-irodalom első aranykora alighanem a cenzurális szempontból már nagyon megenyhült 1840-es évekre tehető; sőt, talán azt is mondhatnánk, ez az évtized mutatja fel egy ideális folyóirat-kultúra modelljét. Ekkor ugyanis három irodalmi folyóirat konkurált folyamatosan egymással – három nagyon markánsan elkülönülő irodalmi ízlés-világ képviselőjében: a *Pesti Divatlap* (Jókai szavaival) a táblabíró-világ modernizálódó irodalmi preferenciáit követte, a *Honderű* a konzervatív, arisztokratikus ízlésnek adott teret, míg az *Életképek* a radikális, egyszerre vadul romantikus, és egyszerre kérlelhetetlenül népies újító irodalmiságot prezentálta, ráadásul úgy, hogy a szerencsés körülmények folytán e népszerű folyóirat az új irányzat nagyon fiatal szereplőinek kezébe került (Jókai és Petőfi mint huszonévesek lettek e fórum teljhatalmú irányítói!). E folyóiratok állandó nyílt vitában (sokszor veszekedésben) álltak egymással; mind elméletileg, mind kritikailag, mind pedig közlési gyakorlatukban egymással szemben szervezték az irodalmat, a vitákat sokszor provokálták (és végigvitték), konkurensokat állítottak egymással szemben (pl. a *Honderű* komoly propagandát fejtett ki Petőfi ellen, úgy, hogy ellenlábast is állítottak, s megpróbálták Jámbor Pált, azaz Hiadort Petőfi és irányzata ellen kijátszani), s a végletekig kihasználták a viták látványosságát saját irányzatuk népszerűsítésére. S ez a vetélkedő, nagy nyilvánosság előtt zajló irodalmi diskurzus bizonyára nagymértékben hozzájárult mind ahhoz, hogy ennek az évtizednek irodalmi termése mennyiségileg is ugrásszerűen megnőtt, mind pedig ahhoz, hogy az egyes irányzatok elkülönülése markáns teoretikus meghatározást is nyerhetett; továbbá talán az is feltételezhető, hogy az ebben az évtizedben született remekműveknek magas aránya is összehozható a folyóiratok által kiváltott és biztosított élénk irodalmi társalkodással.

S különös módon a szabadságharc bukása után is, a Bach-korszak elnyomatásának idején is, az igen szigorú cenzúráviszonyok mellett is a folyóiratok vállalták magukra az irodalmi élet megindításának és mozgásban tartásának feladatát – ez időben is meglepően sok olyan kezdeményezés indult meg, amelyek periodikus megjelenésükkel akarták az irodalom szervezését biztosítani. Elnyomás ide, elnyomás oda – az 1850-60-as években rengeteg, bár persze különböző színvonalú periodikus fórum működött már (ha persze hosszú ideig csak kevés tudta fenntartani magát): ilyenek voltak az *Új Magyar Múzeum*, a *Hölgyfutár*, a *Délibáb*, a *Nefelejcs* és még sokan mások. E virágzás persze elsősorban azzal függ össze, hogy a modernizálódó irodalom ebben az időszakban kezdett tömegesedni: egyre többen tudtak és akartak olvasni, s az olvasás egyre szélesebb körökben vált oly szabadidős tevékenységgé, amely már nem feltétlenül igényelte a legmagasabb szintű szellemi koncentrációt; az egyes folyóiratok közötti időnként szélsőséges konkurenciaharc, hol elméleti viták szintjén, hol az irodalmi (befogadói) igények szintjeinek meghatározásán keresztül egészen a személyeskedő ellenségeskedésig is terjedt. Voltak magas igényű, az irodalom elitáriánus felfogását képviselő fórumok, mint a *Budapesti Szemle* (Gyulai Pál kezében, 1857-től igen hosszú ideig) vagy Arany János lapjai (*Szépirodalmi Figyelő*, *Koszorú*), voltak olyanok, amelyek a divatlapok hagyományát vitték tovább (*Divatcsarnok*), voltak, amelyek a már egyre erőteljesebb női olvasóréteget célozták meg (Vajda János lapja, a *Nővilág*, továbbá az első nők által nők számára szerkesztett folyóirat, a *Családi Kör*, Kánya Emília főszerkesztése alatt), volt olyan fórum, amely, persze remek képekkel ellátva, a közismerteti funkciót vegyítette a szépirodalom minden műfajával (ez volt a legnagyobb sikerű, legnagyobb példányszámú periodika, az 1854-től sok évtizeden át uralkodó *Vasárnapi Újság*, az indulástól Jókai Mór szerkesztésében) – s mindennek mintegy betetőződéseként még olyan vállalkozás is megindulhatott és nagyra nőhetett, amely manapság példátlanul is tekinthető: 1864-től irodalmi *napilap* is működött nagy sikerrel – egészen 1903-ig (*Fővárosi Lapok*, Tóth Kálmán, majd Vadnay Károly szerkesztésében)! Az irodalom működésének ez időben a kultúra terjesztése és a szórakoztatás mellett egyértelműen nemzetébresztő és nemzetfenntartó funkciót tulajdonított-

tak: nyilván ennek köszönhető e beláthatatlan virágzás – ami mellett persze rögtön meg kell említeni ismét, hogy e funkció párhuzamosan futott a művelt szórakoztatás igényével is; s alighanem e két funkció együttes hatásának tudható be, hogy a 19. század végén értelmes és értelmezhető kategóriaként működött az az ideál, amely a művelt középosztály kategóriájának tényleges jelenlétével vált közkinccsé és köztudattá – s az irodalmi folyóiratoknak olvasása és fogyasztása a magyarországi középosztály és értelmiségi réteg számára életformává vált.

S persze e lapok között dúltak az irányzatok és mozgalmak közötti harcok is: a század utolsó harmadára uralkodóvá (mondhatnánk: államosított irodalommal) vált hivatalos, akadémikus irodalomszemlélet, amely az irodalom működésének minden területére szerette volna kiterjeszteni abszolút érvényét, természetesen kihívta a maga ellenzéki irodalmát is, s – mivel e korszakban cenzurális eljárások szinte nem léteztek – így az ellenzéki (vagy önmagukat ellenzékinek tartó) folyóiratok megszerveződését, időnkénti támadását is (pl. *Figyelő*, 1871). A Kisfaludy Társaság arisztokratizmusa ellen megszületett a Petőfi Társaság, amely *Koszorú* címmel indította fórumát a Gyulai Pálék által el nem ismert vagy kirekesztett írók megjelentetése érdekében, az 1884-ben indult *Magyar Salon* finoman, politika nélkül, de erős ízléskülönbségekkel érzékeltette modernség-igényét az akadémizmussal szemben, a századforduló körül s után pedig már számos olyan kísérlet létezett, amely irányzatként is hirdette egy modernebb magyar irodalom iránti kívánalmát (*Magyar Génusz*, *Szerda*); ennek az önmagát egyértelműen „polgárinak” nevező kívánalomnak a legintenzívebben a Kiss József által szerkesztett *A Hét* c. társadalmi, irodalmi és művészeti közlöny akart eleget tenni (1890–1924), amely rendkívül széles skálán volt képes összefogni a különböző, de a hivatalos irodalmisággal elégedetlen törekvéseket – oly sikerrel, hogy joggal mondhatta róla Szerb Antal: „rövidesen orgánuma lett mindazoknak, akikben az új polgári szellem irodalmi formát öltött, de hordozta a régebbi nemzedékek kritikusabb elméit is”. S e folyóiratnak oly nagy sikere, oly intenzív hatása volt nagyon hamar érezhető, hogy a konzervatívabb irodalmi körök is elengedhetetlen

szükségét érezték, hogy reagáljanak, de folyóiratban reagáljanak rá: s ezért megalakították a korszak egyik legnagyobb irodalmi könyves cégének, a *Singer és Wolfner* vállalatnak a kiadásában az *Új Idők* c. „szépirodalmi képes hetilapot” (a korban nagyon népszerű, a modernitás és a konzervativizmus között ingadozó, kitűnő tollú Herczeg Ferenc szerkesztésében, Mikszáth Kálmán és Bródy Sándor főmunkatársi működése mellett, 1894–1949). E folyóiratnak hatása, úgy tűnik, beláthatatlanul nagy volt: az a művelt középosztály, amely a modernitás éles kihívásaira már nem szívesen reflektált volna, e fórum olvasójává vált (igen nagy számban), s e folyóirat ízléses konzervativizmusa a huszadik század egész első felében meghatározó szerepet tudott vinni.

Ily háttér előtt jelent meg az a folyóirat (1908–1941), amely napjainkig a magyar szépirodalmi periodikák legkiválóbbjaként van számon tartva, a Hatvany Lajos nagyvonalú magánmecenatúráján alapuló *Nyugat*. Szerkesztői, a nagy tekintélyű, szigorúan áldozatkész Osvát Ernő, és a korban már híressé vált jó tollú költő, író, publicista Ignótus szerkesztették, s rövid idő alatt maguk mellé tudták szervezni a korabeli magyar irodalom legtehetségesebb (akkor még persze fiatalnak tekinthető) újat akaró és irodalmi szempontból sokféleképpen újításra kész alkotóit, Ady Endrétől kezdve Füst Milánig, Babits Mihálytól kezdve Móricz Zsigmondig. A folyóirat erősen polemikusan indult: már címe, a *Nyugat* is szinte nyílt provokációként fogalmazódott meg a konzervatív irodalom keleti-magyarság-kultuszával szemben (e szembenállást csak erősítette a nyitó cikk, azaz Ignótusnak *Kelet népe* c. írása), s bár politikai radikalizmus egyáltalán nem jellemezte (a szintén ekkortájt indult társadalompolitikai folyóirat, a Jászi Oszkár által irányított *Huszádik Század* pl. minden szempontból élesebben fogalmazott), társadalmi beállítottsága, tematikus értelemben vett igen széles nyitottsága, ízlésirányokkal szembeni nagyon tág keblű toleranciája egyértelműen kihívást jelentett a konzervatív hivatalossággal szemben – e kihívást talán az jellemzi a legjobban, hogy működését folytonosan támadások övezték, írásait a konzervatív sajtó állandóan élesen bírálta (a legkülönbözőbb tematikai, ideológiai, erkölcsi, sőt nyelvhasználati szempontokból is), s jelentősége oly erőteljesnek

bizonyult, hogy maga az igen nagy műveltségű, komoly miniszterelnök, Tisza István is fontosnak tartotta, hogy véleményt formáljon róla, mondván: „Ady és a *Nyugat* levéltetve a magyar irodalom virágoskertjében”. A *Nyugat*, ha nagyon nagy példányszámot soha nem is tudott elérni, ha olvasótábora számszerűen nyilván jóval szűkebb is volt, mint az *Új Időké*, rövid egy-két év alatt az irodalmi kultúra legfontosabb fórumává nőtte ki magát, mintegy viszonyítási pontként tudott funkcionálni, s későbbi, több évtizedes működése során a szinkron irodalmi kánon legegységesebb megtestesüléseként volt minősíthető, amelybe mind konzervatív, mind avantgárd írók is törekedtek bekerülni. Szervezési elkötelezettségét, kulturális hivatástudatát pedig talán Osvát Ernőnek az egyik ünnepségen elmondott pohárköszöntője jellemezheti; ő tömören úgy fogalmazta meg a *Nyugat* „jelszavát”: „Éljen a magyar irodalom!”.

S e fontosságot a konzervativizmus is észrevette, sőt, talán úgy mondhatnánk: elismerte – hiszen kulturális veszélyt sejtett benne –, s ezért megalakították a *Nyugat* ellenfolyóiratát, *Magyar Figyelő* címmel, gróf Tisza István védnöksége alatt (1911); amely gesztusban azt is látnunk lehet vagy kell, hogy ellentámadásukat ők is folyóiratban kívánták végrehajtani; úgy látszik, a folyóiratok súlya és jelentősége ez időben is oly nyilvánvaló volt, hogy az ideológiai ellenfelek sem elégedhettek meg a hírlapi denunciaciókkal vagy hivatali packázásokkal: ugyanazon a terepen is érvényesíteni akarták befolyásukat (persze megemlíthető, hogy nem nagy sikerrel – a magas színvonalú konzervatív lapnak magának sem volt nagyobb olvasói népszerűsége, mint a *Nyugatnak*). – S ugyanígy folyóiratban reagált, mondhatnánk, magától értetődő módon az induló avantgárd mozgalom is (Kassák Lajos vezetésével), amely már radikálisan elégedetlen volt azzal a modernséggel is, amelyet Osváték és Babitsék mutattak fel, s indulatuknak a *Tett*, a *Ma* (majd a háború után *Dokumentum*, *Munka*) címmel adtak fórumot; s hogy maga a folyóirat műfaja mily jelentőséggel bírt az alkotók számára, azt talán az szimbolizálhatja a leglátványosabban, hogy a háború vége felé már a *Nyugat*ot alapító Hatvany Lajos is, mikor önálló elképzeléseit és meggyőződéseit kívánta nyilvánosságra hozni, saját folyóiratot is alapít (*Eszterdő*, 1918), mintegy a *Nyugat* mellé? ellen? kiegészítéseképpen?

S a folyóiratok ily vetélkedése a két háború között is folytatódott: a *Nyugat* még sokáig fenntartotta magát és tekintélyét – de vele szemben a vesztt háború miatt kiélesedett konzervatív szemlélet ismét ellen-folyóiratot prezentált: a *Napkelet* c. folyóirat (1923–1940, Tormay Cécile irányításával) már címével kiélezi a *Nyugattal* szembeni indulatokat, s feladatvállalásaként azt tűzi ki célul, hogy a hagyományos magyar konzervatív értékek és nemzeti ideálok („magyar méltóság és komolyság”) mentén oly fórumot teremtsen, amelyben a századforduló óta elterjedt „idegen szellem”, tekintélyellenesség, túlzott individualizmus, léha erkölcstelenség (kivált az erotikus irodalom) elnyeri bírálátát, s amely ellensúlyként fog majd hatni – annak a nagyszabású irodalom-felfogásnak a nevében, miszerint: „folyóiratok és újságok országot tudnak veszíteni, lázadást és forradalmat tudnak csinálni” –, de „egyetlen költemény is ütközetet tud nyerni”. Talán e folyóirat mondta ki a legnyíltabban, hogy az irodalmi, szellemi élet mozgásait leginkább a folyóiratokkal lehet koordinálni: „folyóira-ra van szükség! Nem könyvkiadó-vállalat kell, nem könyv, de folyóirat! Az igazságokat szüntelenül ismételni kell, mert a tévedéseket is folyton ismétlik. Könyvben csak egyszer lehet az igazságot elmondani, folyóiratban újra és mindig újra...” (Tormay Cécile: Séta a szentmihályi parkban. *Napkelet*, 1923. 1. füzet). S habár e folyóiratban valóban nagyon komoly konzervatív szellemi potenciál gyűlt össze (egy ideig az irodalomtörténész Horváth János is szerkesztője volt, Németh László, Szerb Antal is dolgozott bele), – hatása azonban a *Nyugat* dominanciáját nemcsak hogy megszüntetni, de még csak gyengíteni sem volt képes (még akkor sem, ha persze figyelembe kell venni az akkori „kettészakadt irodalom” csoportjai közötti nagyon nehéz és csekély mérvű átjárhatóságot).

Az az irodalom-felfogás, amely a *Nyugat* első korszakát mintegy politika-mentesen jellemezte, a két háború közötti időszak nagyon erősen átideologizált irodalmi életében persze már lehetetlen volt – magán a Nyugaton belül is nagyon erős ellentétek is működtek, pl. a szerkesztő-váltásoknál, vagy a Babits és Móricz közötti szerkesztői stratégiai különbségek esetében, amire nagyon szépen és élesen rávilágít a *Nyugattól* kiváló Móricznak erős gesztusa: 1935-ben saját

folyóiratot alapít (címválasztása megint szimbolikus: a *Kelet népe* cím nála már nem távolságtartásról, hanem új közeledésről beszél!). S még inkább érezhető volt mindez az induló új folyóiratok ideológiai elkötelezettséget hirdető beállítottságában – mintha mindannyian az irodalomnak elsősorban aktivista, cselekvésre, társadalmi változtatásra törő aspektusát képviselnék, s majdnem minden esetben egymással szemben: a kolozsvári *Korunk* egyértelműen baloldali marxista elképzeléseket táplál (1926–1940, Gaál Gábor), a maga által egyedül frott folyóiratot kiadó Németh László (*Tanú*, 1932–1937) a saját nagyszabású, de egyszemélyes nemzet-ideológiája köré szervezné az irodalmat, a *Válasz* (1934–1938, Sárközi György szerkesztésében) a népi írói mozgalom politikai és irodalompolitikai célkitűzéseit kívánja nyilvánosságra hozni, a *Szép Szó* pedig a magát „urbánusnak” tekintő baloldali, de nem kommunista értelmiségnek lesz fóruma József Attila és Fejtő Ferenc szerkesztésében (1936–1939). A korszak nagy értelmiségi vitái mind e fórumokon zajlanak – nélkülük, ismeretük nélkül a korszak irodalmi-társadalmi tájékozódása teljes mértékben érthetetlen lenne: a gondolkodásnak szinte kizárólagos terepe a folyóirat-vita, amelyet folytonosan gerjesztenek – talán éppen a felvetett kérdéseknek az adott keretek közötti teljes megoldhatatlansága okán (amire nagyon erősen rávilágít Móricz lapjának jelmondata, amely mind az általa esztétizálónak tekintett *Nyugattal*, mind a népi írókkal, mind az urbánusokkal, mind az egyértelműen „pártos” irodalom-felfogásokkal szemben mondja ki egy szinkretikus, de a társadalmiságra figyelő irodalmiságnak az ideológiával szemben képviselt vagy képviselhető utópiáját: „Hagyd a politikát, építkezz!”). S a két háború közötti folyóirat-kultúrának szép, elégikus utójátékeként tekinthető a folytathatatlan *Nyugat* folytatása Illyés Gyula kezében, *Magyar Csillag* címmel (1941–1944): Illyés, aki már Babits mellett is szerkesztőként működött, heroikus küzdelemben próbálta továbbvinni a *Nyugatnak* egyetemességre törő szellemiségét – s amit a kor rettenetes körülményei között meg lehetett tenni, azt meg is tette: a *Magyar Csillag* méltóképpen zárta le egy nagy korszaknak igencsak ellentmondásos irodalmi mozgásait, erősen érezve és éreztetve, hogy mindez már lezárás, nem pedig egy új korszak kezdete.

A háború befejezte után nagyon hamar megindult az irodalmi élet – vagy ami ugyanazt jelenti,

nagyon hamar megjelentek az irodalmi folyóiratok is, amelyek nyilván nem számítottak arra, hogy életidejük csupán egy-két évre szorítkozik majd. Sok folyóiratnak nem lett folytatása (*Napkelet*, *Szép Szó* stb.), más, különböző irodalmi csoportok új vagy megújuló formációkban léptek fel – a legkülönösebb változás nyilván az lehetett, hogy az *Új Időket* az agg Herczeg Ferenc után Kassák Lajos vette irányítása alá. De feltámadt a *Válasz* (Sárközi Márta és Illyés Gyula szerkesztésében), s a korszaknak egyik legizgalmasabb, legérdekesebb fórumává nőtte ki magát (itt jelentek meg – sok első osztályú irodalmi mű mellett – Bibó István társadalmi tanulmányai), pár évig létezett a *Magyarok* és a *Haladás* (Zsolt Béla lapja), a marxista elitértelmiség Lukács György és társai szerkesztésében kapta a *Fórum* c. lapot, Kassák továbbvihette avantgárd művészetfelfogását az *Alkotás* hasábjain, s a *Nyugat* legutolsó nemzedékének, a legfiatalabb nyugatosoknak a kezén, szándékuk szerint Babits örökösiként, megszületett az *Újhold* (Lengyel Balázs és Nemes Nagy Ágnes irányításával). Az irodalmi élet mindezek szerint igen változatos képet tudott felmutatni – a különböző irányzatok és csoportok meg tudták fogalmazni önmagukat és szándékaikat; természetesen igen sok egymás közt folytatott vitával – s igen sok kellemetlenséggel az éppen kiépülő hatalom részéről. S a pár évig tartó színes és élénk irodalmi és folyóirat-kultúra 1948–49-ben egy csapásra átalakított: a fent említett összes folyóirat (és még sok más is persze) egyszerűen betiltás alá esett – a folyóirat-világ, a kultúra szocialista homogenezálásának nevében, hirtelen, s a feltámadás reménye nélkül, megszűnt. A kultúrpolitika épp azt nem tűrte (tűrhette) el, hogy az irodalmi élet sokféle módon nyilvánítsa meg magát, hogy az irodalomnak többféle irányzata és értelmezési módja létezhessek: amint a politikában az egypártrendszert vezették be brutálisan, úgy egységesítették, ugyanolyan kérlelhetetlen keménységgel (legalábbis a hivatalosság és a nyilvánosság szintjén), az irodalmat is a szocialista realizmus fantazmagóriájának nevében. Az egységesítés megtörtént ideológiailag (a szocialista realizmus kizárólagosságának nevében), társadalmilag (az írókat szövetségbe kényszerítették, s a szövetségen kívülieket nem ismerték el íróként), s szervezetileg is: csak a párt által irányított néhány folyóiratnak adtak megjelenési engedélyt. Hetilapot alapítottak szovjet példa nyomán, s a

Literaturnaja Gazeta mintájára megszületett az *Irodalmi Újság*, havilapként pedig két központi és központositott folyóiratot (*Csillag*, *Új Hang*) engedélyeztek, amelyek mind nagyon szigorú párt-szerű válogatással és párt-szerű cenzúrával működhetek csak – volt bennük mindenféle irodalomra emlékeztető írásmű; csak éppen az hiányzott belőlük, ami a folyóiratoknak a lételeme: a szellemi vitáknak a mozgása (ami vitát ezek a lapok produkáltak, mindenre emlékeztetett, csak nem a gondolkodás sokféleségére vagy épp, neadjisten, szabadságára...). S ha nagy néha meg is jelent bennük, mintegy véletlenül, egy-egy érdekesebb írás is, annak visszhangja, legalábbis a nyilvánosság előtt, kizárólag csak pártvéleményként fogalmazódhatott meg; így, e folyóiratok pár éves működése révén, csak épp az irodalmi értékek devalválódtak végzetesen, s a folyóiratok mozgatója, a kritikai szellem tűnt el, vagy szorult a nyilvános magánbeszélgetések terére. Ha ma valaki csak épp beleolvas is ezekbe az „irodalmiak” csúfolt nyomtatott papírlapokba, hihetetlen sivatagba téved, s el nem tudja képzelni, hogy – különös módon – még ezekben az években is zajlottak azért figyelemre nem méltatlan irodalmi mozgások.

Az ötvenes évek végének megtorlássai természetesen a folyóiratokat is elérték – csak az évtizedfordulón jelenhetett meg a konszolidáció szolid ígéretként (s a tényleges írósztrájk megtörésének reményében) két központi lap, a *Kortárs* és az *Új Írás* (továbbá az 1956-ban kompromittálódott *Irodalmi Újság* helyett hetilapként az *Élet és Irodalom*), amelyek megpróbálták – persze erősen központositott és cenzúrázott módon – azokat az írókat is megszólaltatni s nyilvánossághoz juttatni, akik nem akartak a teljesen kiszolgáló jellegű pártos irányzathoz (azaz a hivatalossághoz) csatlakozni: s valóban, a hatvanas-hetvenes években nem kevés érdekes és fontos irodalmi alkotás jelenhetett meg a lapok hasábjain is. Ám a folyóiratok szerkesztése – a régebbi módszerekhez képest – radikálisan átalakult: a főszerkesztők (és többnyire a munkatársak is) mind felülről kinevezett állami hivatalnokok voltak (pl. Tolnai Gábor, Király István, Darvas József, Pándi Pál; Váci Mihály, Simon István, Juhász Ferenc), a kultúrpolitika irányítóiként funkcionáltak (akkor is, ha egyébként írói tehetségük nem mindig

volt tagadható), akik a párt kultúrpolitikájának képviselőivel voltak megbízva (s e politikán, ha akartak volna is, csak alig-alig tudhattak, finomítani). A toleráns és konzolidált szerkesztői stratégia a hivatalos elvárásoknak kevéssé megfelelő közléseknek sem vetett mindig gátat – fontos feladatuk volt viszont, hogy egy ilyen megjelenésnek az élességét rögtön más publikációkkal vegyék el, hogy a feltűnő és érdekesebb közleményeket egyszerűen belekeverjék a közép-szerű műveknek generális masszájába. A legfontosabb cél – ha nyíltan talán nem is fogalmazódott meg – az volt: nehogy legyen már egy folyóiratnak saját arculata! hiszen az azt feltételezné, hogy a homogénnek tétélezett szocialista kultúrán belül önálló csoportok és irányzatok, azaz különböző irodalom-felfogások (netalántán politikai felfogások!) léteznének – ez pedig maga volt a megtettesült megengedhetetlenség. A folyóiratok laza egymás mellettiségben közöltek mindenfélét, jót, rosszat, tetszőt, támogatottat és éppen csak megtűrtet – csak azt nem kívánták vagy merték felmutatni, hogy egy-egy publikáció, bármily szempontból fontosabbnak tűnjék a másikonál. Azok a viták, amelyeket e folyóiratok produkáltak (és/vagy provokáltak), mindig felülről irányított módon folytak és zárultak le, s mondanivalójuknak kilengése nemigen volt mérhető vagy becsülhető; a kritika-írást pedig jóformán tönkretették: a bírálat vagy a hivatalosságnak volt csupán szócsöve – vagy pedig többnyire semmitmondó dicséretekből és udvariaskodásokból állt; a részletesebb elemzések, amelyek a nem-hivatalos beszédmodot követték volna, nem kívánatosként távol tartattak a lapoktól.

A hetvenes évek végén azonban a konzolidációs kultúrpolitikának már recsegtek-ropogtak az eresztékei – az irodalmi életben egyre erőteljesebben jelentkezett az az igény (természetesen nem függetlenül az éppen ekkor meginduló szamizdat-folyóiratnak, a *Beszélőnek* lététől és kulturálisan is nagyon erős hatásától), hogy a folyóiratok ismét alapkérdésekben egyet értő csoportok fórumaként mutatkozhassanak: ezt az igényt azonban a hatalom rendre elutasította, a folyóiratkérelmeket nem engedélyezték; legfeljebb annyit tűrték el, hogy egyes lapokban enyhe dominancia mutatkozzék valamely csoport tevékenysége iránt (így a *Jelenkor* az „urbánusnak” nevezett irodalomnak adhatott inkább teret, a *Tiszatáj* pedig legalább valamelyest képviselhetette a határokon

kívüli magyar irodalom működését; elsősorban a nagyszerű kapcsolatokat ápoló kiváló irodalomtörténész, Ilia Mihály jóvoltából; az ily törekvéseknek csak egy esetben nyílt szabad tér, az is csak a nyolcvanas évek végén, mikor a József Attila Kör ki tudta harcolni, hogy folyóirata (*A Lap*) négy különböző csoport szervezésében, nem az egységesség, hanem az elkülönülő csoporttudat jegyében induljon meg (*Dolog és Szellem*, *Új Hölgyfutár*, *Polisz*, *A 84-es kijárat*).

Nagy, valóban strukturális jellegű változás csak egy, sajnálatosan rövid életű lap esetében volt tapasztalható: a fiatal irodalom (természetesen: a „felnőttektől” határozott modulattal elkülönített fiatal irodalom!) képviselőjére szervezett *Mozgó Világ* (1975–1983; előbb Veress Miklós, majd Kulin Ferenc főszerkesztésével) mindenki legnagyobb meglepetésére önálló arculatot tudott kialakítani, s a nem csak fiatal magyar irodalom legérdekesebb, legkonceptcionálisabban szerkesztett lapjává nőtte ki magát. E lapban igen széles skálán volt képviselve az irodalom, képzőművészet, társadalmi gondolkodás – ám e széles merítés nem tette körvonalazatlanná a stratégiát: e lapnak szerkesztett számai voltak; a viták és körkérdések pedig nem a hatalom kezdeményezésére és koordinálásával zajlottak. A lap, amelynek kivált utolsó három évében igen nagy lett a népszerűsége, s amely az irodalmi élet mozgásaiban estek szervezésével is komolyan jelen volt, elment a kultúrpolitika toleranciájának határáig is – s ki is hívta a hatalom bosszúját: a főszerkesztő Kulin Ferencet leváltották, a Bibó István tiszteletére szerkesztett lapszámot betiltották. Az intézkedésnek komoly társadalmi visszhangja is lett, szokatlanul nagy botrány támadt körülötte: a szerkesztőség minden munkatársa lemondott, az egyetemeken erőteljes szolidaritási tiltakozási megmozdulásokra is sor került, s amikor a hatalom új szerkesztőséget nevezett ki, e szerkesztőség jó ideig kénytelen volt az író-társadalom nagy részének bojkottját is elviselni (Radnóti Sándor a szamizdatos *Beszélőben* például Haynau tettéhez hasonlította az új szerkesztőségnek szerepvállalását!).

A rendszerváltás éveiben a magyar folyóirat-irodalom váratlanul nagy méretekben virágzott ki: szinte naponként indultak új fórumok, s rövidesen irodalmi és társadalmi folyóiratok tömege

lepte el az újságosok standjait (volt oly év a kilencvenes évek elején, hogy több mint százötven, önmagát irodalomnak nevező folyóirat jelent meg egymás mellett), s az olvasóközönség, nyilván az unalmas évtizedek szomját oltandó, rendre fogyasztotta és olvasta is e lapokat. S e lapok kapcsán vált nyilvánvalóvá: mennyire álságos volt is a szocialista évtizedek erőltetett „egységeség”-ideológiája: pillanatokon belül az irodalomszemléleteknek, az irodalmi ízléseknek, az irodalommal szemben támasztott ideológiai igényeknek oly széles skálája bomlott ki, oly különbségekre derült fény, oly éles viták és ellenségeskedések kaptak teret, hogy e burjánzó irodalmi tenyészet még azokat is nagyon meglepte, akik pedig nem bíztak abban a teóriában, hogy az „irodalmi minőség” kategóriájának „tisza” esztétikai jellege képes volt vagy lett volna az egyébkénti nagy (sokszor persze egyértelműen politikai) különbségeket áthidalni. Az irodalmi élet, folyóiratainak keresztül, hihetetlenül megélenkült – s sajnos, néhány év alatt darabjaira is hullott szét; oly meghasadás, vagy régiesen szólván, „visszavonás” állt be az irodalmi csoportok között, amelyhez képest a két háború közötti „kettészakadt irodalom” is a „békés egymás mellett élés” utópikus képzetét keltheti fel (tapasztalatom szerint a különböző táborok még csak nem is olvassák a más csoporthoz tartozóknak műveit). Az újonnan alakult folyóiratok közt kiemelendő a *Holmi*, amely a *Nyugat* hagyományát kívánta folytatni nagyszabású összefoglaló kulturális körképeivel (Réz Pál, Domokos Mátyás és Radnóti Sándor vezetésével), a *Magyar Napló*, amely egy ideig a régi *Mozgó* szemléletét próbálta továbbvinni (Kulin Ferenc, majd Reményi József Tamás szerkesztésében) – nem sok sikerrel, hisz e szemléletet a fenntartó Írószövetség maga ítélte túlságosan is „modernnek” vagy nyitottnak, s a szerkesztőséget rövid úton lecsérélték; a *Hitel*, amely, a népi irodalom hagyományaira hivatkozva, már a szocializmus utolsó éveiben is szeretett volna megjelenni (Illyés Gyula szorgalmazására), de amely a rendszerváltás éveiben Csoóri Sándor (majd Görömbei András) irányításával, elsősorban hagyományőrző nemzetpolitikai szerepben jelent meg, az Illyés-i hagyományoktól, megítélsem szerint, nem kevésbé eltávolodva; a *Beszélő*, amely egykori szamizdatos politikai tevékenységét széles kulturális körképpel gazdagította; a *Nappali Ház*, amely a kilencvenes években indu-

ló nemzedéknek összművészeti fórumává tudott válni; a *Café Babel*, amely színes prezentációt nyújtott a posztmodern társadalmi elméletek gazdag választékából; az *Új Hölgyfutár*, amely ironikus avantgárd szemléletével oly merész gesztusokat is megengedett magának, amelyek magának a nagy politikának is szemet szúrtak, s egy híres jobboldali politikus parlamenti felszólalásban követelte betiltását – s a sor még soká folytatható lenne, kicsiny és nagy lapok terén is (pl. a sok fontos, bár rövid életű egyetemi lap terén: *Pompeji*, *Határ*, *Sárkányfű*, *Puskin utca* stb. stb.), igen széles szórásban: hisz mind politikai tekintetben, mind ízlésirányokban a szélsőségekig terjedt a skála.

Ily környezetben jelentünk meg mi is, a 2000, az elsők között, 1989 tavaszán – független lapként, fenntartó intézmény, komoly támogató híján: mint önálló, baráti közösség. Célkitűzéseink között ott volt a társadalmi és irodalmi gondolkodás és működés közösségének eszméje, az irodalmi újítások iránti igény, a széles nemzetközi kitekintés folyamatosságának követelése (ráadásul Kelet-Európát illetően is!); s mindvégig fenntartottuk a társadalom és a kultúra liberális szemléletének, sőt: együttes kezelésének jogosságát és szükségességét; oly módon, hogy sem politikai párthoz, sem más intézményes szerveződéshez szorosan nem kapcsolódtunk. Az első jó pár évben, ma már látható, sikerült elérnünk azt, hogy reklámszövegünk jogosnak látszódjék: bizonyos értelemben valóban a 2000 volt a „mértékadó elit lapja” (amit az akkori igen magas példányszámunk is szemléltethet) – mind társadalmelemező cikkeinknek, mind kritikáinknak, mind az általunk felmutatott irodalmi alkotás-sorozatnak nem csekély pozitív visszhangja volt tapasztalható; a politikai mindenhatósággal és az értelmiségi mindentudással szemben tanúsított ironikus és önironikus viszonyunk (amit egyik irodalomtudós kollégánk szellemesen „neofrivol” tartásnak nevezett) számottevő rokonszenvenvel találkozott; szépirodalmi elismertségünkre pedig kell-e annál jobb bizonyíték, hogy a szerkesztők-nél jó másfél generációval fiatalabb költő (Varró Dániel) szájából hangzott fel a tréfás, de mégis komolyan is vehető szlogen: „Ne gondold, öcsi, hogy létezel, / Amíg nem közölt le a 2000”... E népszerűség és olvasottság sokáig és intenzíven

kitartott, persze az évek folyamán (hisz negyedszázadról van szó!) lassan megcsappant – de annyira soha nem, hogy a lapot érdektelenség övezte volna! S bizonyára lett volna még oly kultúrára fogékony olvasói réteg, amely a továbbiakban is igényt tartott volna e fórum jelenlétére. Ám központi, „nemzeti” anyagi támogatás híján a folyóirat be kell, hogy fejezze nyomtatott megjelenését.

Hisz a 2010-es években a kultúrpolitika jelentőset fordult: az állami támogatás, íme, mára csak (vagy legyünk toleránsabbak: elsősorban) azon lapoknak és fórumoknak jut, amelyek e mostani rendszer nagyon erősen ideologikus kultúrpolitikájával párhuzamosan futnak, ha ugyan nem ők maguk képezik a jelenleg uralkodó kultúrpolitikai irányzat fő csapásának irányát (az ily folyóiratoknak száma az utóbbi pár évben ugrásszerűen megemelkedett); akik pedig függetlenségüket óhajtánák megőrizni, s távol tartják magukat az akut és hirtelen kultúrpolitikai ötletektől, azok megszűnésre vannak ítélve (természetesen úgy, hogy a folyamat fő tendenciája hivatalosan és nyilvánosan csak elkendőzve jelenjék meg). S e kizárólagosságra törő és kizárásokban (és persze gazdag politikai preferenciákban és javadalmazásokban) gazdag politika nyomán az a színesség, az az elevenség, amely a folyóirat-kultúra lételeme kellene hogy legyen, íme kialszik: az irodalmi palettára ismét homogén színárnyalatokat kennek, hogy szépen prezentálhassák a szürke sok-sok árnyalatát.

Holott a folyóiratok sokfélesége nélkül nincs működő irodalmi élet (vagy ha van, akkor intézményesített módon unalmas és élhetetlen) – hi-

szén, úgy vélem, a modern irodalom minden korszakára érvényes az a kedvesen ironikus rajz, amelyben Nagy Lajos (aki bizonyára nem kedvence a mai kultúrpolitikának) a két háború közötti irodalmi élet legfőbb mozgatóját, mondhatnám, objektíve és szubjektíve egyaránt, a folyóirat-igényben vagy folyóirat-lázban akarta megragadni (*Budapest nagykávéház*, 1936):

„Hát itt tenni kell valamit. Nincs kizárva, hogy igaza van annak a kopott ruhás fiatalembernek, aki a csutkagyűjtő, a rendőr és a prostituált mellett közönyösen elszietve befordult a Budapest Nagy-kávéházba, a kávéház mélyén leült egy asztalhoz, s feketekávéét rendelt, miközben agyát az a gondolat töltötte meg – ha nem is egymagában, hanem egy másik mellett, amelyről még majd szó esik –, hogy: itt tenni kell valamit.

De mit? Mit kell tenni, és mit lehet tenni?

Mit lehet tenni az ágyúk és tankok ellen? Mit a japánok, az oroszok s a csutkagyűjtő ellen, vagy akár a csutkagyűjtőért? A rendőr ellen, a prostituált ellen, vagy értük? A Brueghel-kép ellen, Az Ojság vicce ellen, a Budapest Nagy-kávéház ellen, a feketekávé ellen, vagy éppen a feketekávéért? Az öregasszonyért, aki a csutkagyűjtő sorsára juthat. Meg amiatt, hogy a szegény nő, az ajtó mellett, hiába várja, azaz várta a férfit – mert éppen most áll fel és megy el, a ruhája túl egyszerű, szinte proletáros, nem ilyen elegáns kávéházba való, de a fagyaltot ki tudta fizetni. (Lám, néha hiába aggódik az ember!)

Mit kellene és mit lehetne itt tenni?

Egyet. Csakis ezt az egyetlenegyet.

Lapot kell indítani. Egy új lapot!”

Úgy vélem, pár év múlva minden fiatal irodalmár ugyanígy fog gondolkodni, sóvárogni – és törekedni.

Hát, addig is...

Búcsú a 2000-től

2016. június 25-én, szombaton este 7 órakor találkozunk a Stúdió K-ban!

Sok kedves szerzőnk, kedves szerkesztőink és fellépőink közreműködésével elbúcsúztatjuk a nyomtatott lapot.

A **belépés ingyenes** azon kedves Olvasóink számára, akik támogatták az E-2000-t! És köszönjük!

A többieket belépti díj fizetése nélkül várjuk, de adományt továbbra is elfogadunk.

Így mulatunk mi! Mulasson velünk! Szeretettel várjuk!

Stúdió K, Budapest, IX. Ráday utca 32.

Kanon és hatalom

2000-BESZÉLGETÉS

SZILÁGYI ÁKOS: Beszélgetésünk tárgya az irodalom, de nem általában, és nem is a mai magyar irodalom, hanem az irodalmi *folyamat*. Amelyből bizonyos művek és szerzők valamiért – és ez itt a kérdés: miért? – kiemelkednek, egyszeriben ismertté és elismertté válnak, futtatott művek és szerzők lesznek, bekerülnek az úgynevezett kánonba vagy legalábbis rákerülnek az irodalmi sikerlistákra. Más művek és más szerzők viszont akkor és ott nem emelkednek ki, nem válnak láthatóvá, a félismertség vagy ismeretlenség homályába, az irodalom perifériájára, réseibe szorulnak, noha esztétikai kvalitásukat, értéküket, eredetiségüket, aktualitásukat tekintve semmivel nem maradnak a kiemelt kultivált művek és szerzők mögött. Sőt esetenként jelentékenyebbek, eredetibbek, időtállóbbak.

Az irodalmi folyamatot – amióta a rituális kulturális emlékezet helyére a textuális kulturális emlékezet lépett – sohasem egyedül az izolált egyes szerzők autonóm textusai szervezték, hanem rajtuk kívüli erők is részt vettek a művek világra hozásában, a mű és a szerző ismertségének, elismertségének, hírnevének, presztízsének megalkotásában. A szövegeket gondozzák, forgatják, értelmezik, kiadják, népszerűsítik, kötelező olvasmánnyá teszik és így tovább. A mű önmagában, ezeknek a művön kívüli erőknek a részvétele nélkül nem létezne, jóllehet létrejött, készen van. Közvetítők egész sorára van szüksége ahhoz, hogy nyilvánossá váljon és kifejthesse a maga hatását, amely persze sohasem tisztán esztétikai. Márpe-

dig a közvetítők olyanok, mint az ajtónállók a király palotájában: hatalmukban áll eldönteni, kit engednek be az ajtón és kit nem. Nincs az a nagyszerű mű, amelyik, ha nem jut át az ajtókon, a király – olvasó őfelsége – színe elé kerülhetne. Legalábbis így volt ez idáig. Mert mindez – passzé. A tegnapi irodalmi nap kérdése. Az irodalom – a szövegkultúra – egyre mélyrehatóbb médiumváltása, a nyomtatáshoz kapcsolódó szövegműfajok – mindenekeelőtt a nyomtatott könyv, hetilap, magazin, folyóirat mint műfaj, amelyek maguk is műfajokat teremtettek – elhalási folyamata azt mutatja, hogy az elképesztő sebességgel kiépülő poszttypografikus kultúrában az irodalmi folyamat is másképpen szerveződik, mint a tipografikusban. Ha a régi ajtók és ajtónállók, a régi parancsadó helyek nem tűnnek is el egy csapásra, monopolisztikus döntési hatalmuk már ma is a múlté: szerző és műve ezerféle más, teljesen őrizetlen ajtón, ablakon, lyukon, résen át, mindenféle jóváhagyás, pecsét, elismerés nélkül juthat el „király” őfelségéhez, méghozzá várakozás, átfutási idő nélkül. Természetesen a hálózati közlésről beszélek, a tökéletes szamizdatról. A múlt felől nézve ez káosz, összeomlás, de azt már most is látjuk, hogy egyfelől önmagát szüntelenül formáló káosz, amiből nagyszerű új kultúra is születhet, másfelől, hogy az irodalmi folyamat – szerző és mű – függetlenedése az ellenőrzés és irányítás múltbeli és szinte zsarnoki formáitól, tekintélyi mechanizmusaitól feltétlenül szabadságtöbbletet is jelent. A könyvkiadók, szerkesztőségek, mérvadó véleményformáló és díjosztó helyek, akadémiai intézetek és oktatáspolitikai intézmények jelentősége a kanonizációs folyamatban a nyomtatott szövegkultúrával egyenes arányban zsugo-

A 2016 februárjában rögzített beszélgetésen lapunk két szerzője, Marno János és Kukorelly Endre, valamint két szerkesztője, Margócsy István és Szilágyi Ákos vett részt.

rodik. Elég szűrőpróbaszerűen megkérdezni az elitegyetemek legjobb képességű diákjait arról, hogy a nemzeti kánonban, nyugati kánonban számon tartott 19., 20. századi vagy kortárs szerzőktől hány művet olvastak, vagy hány nevet és műcímet ismernek, mit olvastak utoljára, és a válaszok minden képzeletet felül fognak múlni. Ezek a generációk persze már a képernyő előtt nőttek fel, újságot, folyóiratot nem vesznek a kezükbe, könyvet is inkább elektronikus formában, képernyőn olvasnak. Az irodalmi folyamat mindinkább a háló, vagyis az internetes felületek egymásba ömlő elektronikus kép-szöveg-hang-óceánjában hömpölyög. Tíz-húsz évről beszélünk egyelőre, és ha a változások üteme marad, márpedig inkább fokozódni fog, akkor már ötven év múlva sem fog hasonlítani a maira az, amit akkor magyar irodalomnak neveznek.

KUKORELLY ENDRE: Valóban tendencia, hogy percenként megszűnik egy lap, egyszerűen elveszni látszik a papír alapú irodalmi folyóiratok fontossága. A mostani felállásban ez így van, komoly átrendeződés látszik, átalakulnak a preferenciák, a médiumok – *paradigmaváltást* mégsem látok. Odáig mennék, hogy az irodalmi paradigma, amiben vagyunk, a nyolcvanas évek első harmadától, minden módosulásával együtt, állandó. Azóta, hogy a régi *Mozgó Világ*ot ijedtében betiltotta a fennálló. Politikai, és nem poétikai okokból, de egy *irodalmi* lapot, melyben az avantgárd és főképp a posztmodern poétikák olyan erővel szóltak, hogy igenis politikai relevanciájuk keletkezett. A hetvenes évek resztalinizált szürkeségébe a művészet *beleszólt*. Sőt *beszólt*. A paradigma ma persze már könnyen látható változása a hetvenes évek közepén kezdődött – épp a *Mozgó* indulásával, és főleg számos, az újfajta, szubverzív beszédmódot evidens módon, lazán és brutálisan használó neoavantgárd alkotónak – Szentjóbý, Halász Péterék, Bálint István, Najmányi, Molnár Gergely stb. – az országból való kiebrudalásával. Akik, mint Erdély, Balaskó, Hajas, Tandori, már a hatvanas évek elejétől berobbantották az undergroundban mindazt, amit ma új magyar irodalmi beszédmódnak érzékelünk. Az új paradigma tehát – most metaforikus évszámok jönnek – az amnesztia évétől, 1963-tól igyekszik földugni a fejét. Hogy újra meg újra a föld alá tapossák, „látványosan” – például Weöresnek először a párizsi *Magyar Műhely* által kiadott *Tűzkútját*; kevésbé

látványosan, ahogy Mészöly szerepet kezd vállalni a pécsi *Jelenkornál*; láthatatlanul, például Balaskó akkori versei esetében. Mindebből a '68 és '72 közti viszonylag liberális szakaszban ez-az „kiderült”, kötete jelent meg Tandorinak, Csaplárnak, Oravecznek, Dobainak, Petrinek, Bálint Istvánnak stb. Erdélynek persze ekkor sem. 1975 „környékét” már említettem – a magyar neoavantgárd csúcsteljesítményei, Erdély *kollapszus orv.* és Mészöly *Film* című művei ekkor jelentek meg – jelzem, a *Sorstalanság* is. Mészöly, Tandori, Erdély '75 utáni életműve az avantgárddal való „leszámolás”. És, mint említettem, 1983-ig a neoavantgárd indulású művészeknek a '75-ös posztmodern fordulat utáni munkái, és az újabbak, többek közt a prózában Esterházyék, a költészetben mások szövegei „beírták” az új paradigmát. Ezeket látom az új magyar – nem csak irodalmi – kultúra fordulópontjainak. A paradigmán *belül* persze rengeteg változás van. Annyi variáns, ahány alkotó. És a médiumok mindenképpen változnak. Jól emlékszem a nyolcvanas években arra az állapotra, amikor *A Lapot* próbáltuk létrehozni. Heveny érzés volt. És a helyzetük miatt ez mintha nem lenne meg a maiakban. Most is csinálnak lapot fiatalok, de nincs ez a hevület.

Sz. Á.: Össze sem lehet hasonlítani a két szituációt. Nem csak a sajtószabadság totális hiánya és a teljes sajtószabadság közti abszolút különbségről van szó. A József Attila Kör keretfolyóiratoként elképzelt *A Lap* például éppen a lapindítás lehetlenségét próbálta áthidalni leleményesen azzal, hogy négy irányzatos, saját szerkesztőséggel rendelkező folyóiratot akart indítani egy lapként, mert egy lapot talán még ki lehetett harcolni, de négyet soha. Így is addig húzták-halasztották aztán *A Lap* engedélyezését, hogy csak közvetlenül a rendszerváltás előtt jelenhetett meg az első négy száma, több aztán nem is, mert az egész vállalkozás okafogyottá vált. De, hogy mást ne mondjak, a 2000 1988-ban indult volna, csak nem kapott – mert akkor még kérni kellett – lapengedélyt, emiatt 1989 áprilisában indult el, akkor már lapengedély, hivatali-politikai tortúra nélkül, tehát a tényleges sajtószabadság viszonyai között, ráadásul 12 500 példányban, és majdnem ennyi el is fogyott. Ez nemcsak a sajtószabadsággal és a szabad szóra kiéhezetséggel meg a lapműfaji újdonságával magyarázható, hanem azzal is, hogy még egy töretlen tipográfiai kultúrában

voltunk, amelyben a leírt és kinyomatott szónak rettentő súlya volt. A sajtószabadság önmagában is csökkenti a nyomtatott szónak a despotikus rendszerekben meglévő súlyát. De hol van ez ma már? Hol van már a '80-as években annyira erős szabadságvágy, a szabadulás vágya?

A „hevenység” hiánya, vagyis a közös ügyekre való felbuzdulásnak, az elragadtatottságnak a hiánya mélyen összefügg a médiumváltással. Az a szabadság, amely az új médiumban realizálódik, bizonyos értelemben „hideg szabadság”. A „forró szabadság” egyesített, a „hideg szabadság” elválaszt, izolál mindenki mástól: ülök saját világpáholyomban, és nézem az adást, azt csinállok, amit akarok, amit tudok, egyes-egyedül. Lapot, könyvet adhatok ki, honlapot szerkesztek, blogot vezetek, bárkivel egy pillanat alatt kapcsolatba léphetek, és így tovább. Még az utcára sem kell ki mennem.

Megint a 2000-t mondom, amelynek talán utolsó száma – búcsúszáma – lesz ez a mostani, amelyikben beszélgetésünk is megjelenik, és nem csak a pénz hiánya, a kulturális kormányzat pacakázásai vagy a példányszám csökkenése miatt, hiszen mindez semmi ahhoz képest, amivel az államszocializmus évtizedeiben kellett megküzdeni, tudom, mert benne voltam egy pár ilyen lapalapításban. A megszűnés egy műfaj elhalási folyamatának végpontja, amit jól mutat, hogy nincs is kinek, kiknek átadni a lapot: nem lihegnek az öreg csatalovak nyakában a feltörekvő újak, akik mást, jobbat akarnak, ahogy mi lihegtünk apáinkéban. Mert a fiatalok eleve az új, poszt-tipografikus univerzumba születtek bele, másban látnak fantáziát, más módon és pályákon képzelik el érvényesülésüket. Megjegyzem, a tavaly megszűnt *Holmit* sem volt kinek átadni.

K. E.: Igaz és nem. Triviális, hogy nem akarják a fiatalok átvenni a régit, hanem a magukét akarják kezdeni. Ez mindig így volt. Tetszettek volna eleve, vagy legalább évekkal ezelőtt „beépíteni” fiatalokat. Igen, a *szabi* körülményei közt nem olyan nagy cucc a lapcsinálás – politikailag. De poétikailag, szakmailag igen! Mindenki csinálhat lapot-blogot, mint Németh László a *Tanút* – de csak miután berobbant a *Nyugat* által a kánonba. Azáltal lett érdekes! Akik jönnek, az újak ugyanúgy meg akarnak mutatkozni, jelen lenni, belépni az irodalom terébe. Most hál'isten nincs politikai típusú akadály, mint előttünk, kétségtelen, de

az irodalmi nyilvánosságba lépés előtt mindig is komoly akadályok állnak. Az irodalmi nyilvánosság boxring. Várként működik, nehéz áttörni, hatalmas svung kell hozzá. A teljesítmény önmagában szinte mindig kevés. Nehéz bekerülni, ám ha bent vagy, tudsz változtatni a dolgokon. Minden új ezt akarja, nem a főnállót megtartani. Ha bekerül, az más, akkor már az establishment részévé válik, hirtelen neki is érdeke a status quo fönntartása a még újabb undokkal szemben. Hogy miként kerül be, miféle médiumok viszik oda, az változik, de csakis az! Internet, internetes lapok vagy hagyományos, nyomtatott folyóirat: részletkérdés.

MARNO JÁNOS: Szerintem több mint beszédes az eddig ki nem mondott kulturális paradigmaváltásnak, a technikai forradalom hirtelen felizzásának s így diktatúrájának, illetve az ideológiai alapú rendszerek összeomlásának egybeesése. Az okozat beégett az okba. Az elmúlt két és fél évtized mumusai teljesen leváltották az eladdig fenntartott mumusképeket, a rendszerváltással elindult a politikai korrektség globalizált morálja, a szexuális devianciák politikai tematizálása, a huszadik századi művészeti eszmények, kultuszok elbomlása – megrázó öröm nézni, ahogy a neoavantgárd jegyében a mai elitista költők, írók, képzőművészek hatalmas elánal dolgoznak az úgynevezett hibrid filozófiai és ideológiai megfogalmazásán, és az ennek megfelelő művek előállításán. Egészen újszerű a huszadik századi politikus és/vagy antipolitikus, egzisztencialista műalkotás-ideákhoz képest a mai művészetkoncepció, amely mintha egyszerre kapna készen mindent mint előkészített nyersanyagot, és ugyanakkor a nulláról indulva kell ebből fogyasztható és tápláló fantáziakajákat készítenie.

Azt gondolom, Bandi, ez a változás önmagában olyan módosulásokat von maga után, amelyek a centrum múlt századi jelentését és jelentőségét is kérdéssé tették. Méghozzá olyan iramban, hogy a naptári idő, vagyis a műalkotások kronológiája kíméletlenül leveszi a műsorról azt a remekművet is, amely a huszadik században még az egymással hidegháborúzó felek számára is maradandó értéknek minősült. Ma legföljebb a műkereskedői piac árazhatja fel újra az „antik” cuccokat, egy biztos, hogy ezt soha nem műcentrikusan, hanem tőzsdei megfontolásokból teszi. Ez valóban hatalmi ügy, és ami ma Várnak vagy mondjuk Kastélynak

mondható, az a piaci és technikai kényszerek, diktátumok pillanatnyi konszenzusait jelentheti. Még egy példát, Bandi, a hatvanas-hetvenes évek undergroundjából. Talán az Eötvös-klubban voltam egy Erdély-Balaskó-Szentjóby-esten, ahol Erdély, mint egy főpap, rituálisan bemutatta két „tanítványát”, majd jött a Balaskó versmondása, azután a Szentjóby Angela Davisért protestáló happeningje. Olyan tömegben préselődtünk egymásnak a nézőtéren állva, hogy valóban egy gombostűt sem ejthetett le senki. Balaskó hatalmas pátozzsal énekelte a dadaista-petőfis verseit, amivel minden pátozzszelletes érzelmet egy pillanat alatt elsöpört, Szentjóby happeningje pedig ragyogott a humortól. De mind a két produkciót a politikai hatalom és a füledt kispolgári mentalitás iránti utálat vitalizálta elsősorban, illetve az underground létforma hiperromantikus radikalizmusa. A '68-asság. Szerintem Szentjóbyt traktorral sem lehetett volna bevonzolni az Írószövetségbe. És ez az energiaszint a berlini fal leomlásával hirtelen zuhanni kezdett, azt gondolom, nemcsak a keleti, nemcsak a hazai művészlekekben, hanem világszerte. Nem győzöm ismételtetni az említett időszakban felfelé ívelő Tandori-jelenséget, akinek előbb a metafizikus kötete jelent meg, majd a szélsőségesen neoavantgárd, sőt dekonstruktív *Talált tárgya*, amivel ő maga egy személyben vált sokak számára az általad emlegetett centrummá. Tandori művei igenis még a 2000 első tíz évében is sisteregtek a poétikai progresszivitástól és humortól. Nem véletlenül lobogtatták zászlajukon a *Nappali Ház* szerkesztői sem, akiket még a rendszerváltás svungja repített. De az sem véletlen, hogy pár év alatt bedobták a törülközőt, nagyjából akkor, amikor a progresszív művészetet kezdte leszalámizni a kijózanodott minimalizmus és pragmatizmus esztétikája és ethosza.

Sz. Á.: A vár-metaphorával az a baj, hogy az egyik oldalon feltételezitek az izolált szerzőt, akinek semmije nincs a tehetségén és az írásain kívül. A másik oldalon viszont eleve létezőknek, adottnak veszitek a várakat, az irodalmi nyilvánosság parancsadó, engedélyező, pecsételő, jóváhagyó helyeit – szerkesztőségeket, kiadókat, alapítványi díjak kuratóriumait – amelyeken az izolált szerzőnek át kell kelnie, hogy bekerülhessen a várak valamelyikébe, illetve magába a várba, ha ezen az egész irodalmat értjük. Vagyis a várak

adottak, és csakis az adott várakba lehet bejutni. De miért ne építhetnének saját várat? Az írói önérvényesítésnek még a régi viszonyok között sem csak az eleve adott folyóirat-várak bevétele lehetett az egyetlen útja.

K. E.: Saját várakat építenek – épp ezért szűnt meg a *Holmi*. Ezért van szűnőfélben ez-az, amit nem az állam vagy az önkormányzatok tartanak fenn. De az „új vár” is a meglévő „várrendszerbe” illeszkedik, ha „régiképp” képest, azok ellenében definiálja magát, mint a *Nyugathoz képest* a *Válasz* és a *Szép Szó*. (Melyek egymás ellen is definiálták magukat.)

M. J.: Egy megjegyzés a metaforához, Bandi. A betörés a Várba – mint Kafka Kastélyába – ugyanannak az akarathoz a mintájára történik, illetve soha nem megy egészen végbe, mikor az újszülött megjelenik a színen: eddig helye sem volt, ahová betörhetett volna, tehát a pusztaság megjelenésével kezdte uralni az általa ab ovo megképződő teret, terepet. A Vár csak akkor képes Várként működni, ha valaki és valakik birtokba vették azt a helyet, amit aztán Várnak neveztek el. Vagy Kastélynak. Ez a folyamat természetesen mindig a már helyükön lévőkkel folytatott konspiratív kollaborálásként mehet végbe, az irodalom teréről lévén szó, én mint újszülött benyújtok egy pályamunkát – amely engem reprezentál – a Vár főhivatalába, ahol vagy nem vesznek tudomást a pályázatokról, azaz abortálnak, vagy elfogadják az ajánlatomat, és ezáltal elkezdik akceptálni azt, amit-akit először visszaigazoltak. Mármost ennek a ceremóniája vagy protokollja szerintem is jelentősen változott az elmúlt harminc-negyven évben, és igazán meredekre csak az elmúlt húsz évben állította a lejtőt/kapaszkodót. Jól emlékszem arra az éjszakára, amikor az első rendes adag verssel igyekeztem reggelig elkészülni, hogy bevihessem a *Mozgó Világ* szerkesztőségébe, hogy kicsoda drukokban dolgoztam, jóváhagyják-e a hangomat vagy mégsem, imponál-e majd nekik a „világjavaslatom” vagy nem találnak benne fantáziát. Hatalmasnak éreztem a tétet – és ehhez képest kiábrándítóan hivatali szürkének az elfogadást. Bejutni a Várba (mint a Kastélyba) élet-halál kérdése mindaddig, míg bent nem tudod magad. Mert odabent a mindennapi realitás foglyává válik az ember.

Sz. Á.: Minden ilyen szubjektív csúcsra jutás, beteljesülés, „jaj, mama, kész ez a vers is!” után jön egy kis csömör, levertség, depresszió.

M. J.: Ha elfogadjátok azt az állításumat, hogy Kafka voltaképpen költőként írta a remekműveit, mindjárt világosabb lesz a számunkra nemcsak a Kastély szimbolikus jelentése és jelentősége, hanem a szerző végtelenül ambivalens viszonya ehhez az általa meghódítandó „helyhez”, vagy mondjuk intézményhez. Bandi, te épp azért szoktál megróni engem, mert nem nagyon veszek részt az irodalmi közéletben, vagyis vonakodom attól a diskurzustól, amelynek a szereplői óhatatlanul egymás és önmaguk adminisztrálását folytatják, azaz helyezkednek. Ha bent vannak már a Kastélyban, derűsen komoly diszkrécióval, ha még az ostromlók körében, akkor általában hársányabban, indiszkrét indulatokkal zajlik a helyezkedés. A karkai Kastély szüzséje és poétikája már szinte az álom logikája mentén stilizálja és parodizálja ennek a szüntelen ostromállapotnak az izgatottságát (lásd a két segéd burleszkszerű ug-rándozását), tehát nem ironikusan beszél és beszélteti a szereplőit, ahogy Thomas Mann tette például, és szerintem azért sem, mert a „helyel” kapcsolatos ambivalenciája nem kritikaként fogalmazódott meg benne, hanem krízisként, szorongásként. Mindezt csupán azért hozom szóba, mert így talán könnyebb megértetni magamat is, hogy én az írást, illetve az irodalmi közéletet nem tudom olyan gondtalanul különválasztani egymástól, mint ahogy állításod szerint te teszed. Hogy mint tényező ostromolhasd a „helyet”, mint tényező védelmezhesd is azt az illetéktelen jöttmentek rohamaitól. Engem ez a tényező szerepkör túlságosan feszélyez, és elvonja a figyelmemet az írásról.

K. E.: Én leírólag használom ezt. Nem az én stratégiám vagy a tiéd, számos stratégia van arra, hogy amit létrehozol, fel is tudd mutatni. Nem „rovok”, csak jelzem, aki nem áll a vártán, hogy a metaforában maradjak, az aztán ne panaszkodjon. És persze valamiképp mindenki tényező, aki belépett az irodalom terébe – bár fájó látni az aránytalanságokat, méltánytalanságokat.

M. J.: Bandi, elismerem, hogy infantilisán viszonyulok ehhez a problémához: nem tudok tágitani attól a gyerekkoromban belém idegződött

képzettől, hogy ha egyszer sikerült egy tárgyat úgy elkészítenem, hogy az már nem is az én nyelvemet, hanem a sajátját beszéli, akkor annak híre kell menjen, azt meg kell éreznie a szomszéd irodaházban porszívózó takarító néninek is. Ezért jogosan ítélsz fogyatékosnak, esetleg lustának, de szerintem habituális különbség is közöttünk az, hogy te élvezettel promotárod a munkádat, én meg csak kínnal-keservvel tudnám csinálni.

K. E.: De ez a „jaj, én nem csinálom” is stratégia! Mindenekelőtt pedig: értem, mert baromira nem élvezet „promotálni”. Ennél csak a nyafít tartom kevésbé élvezetesnek.

Sz. Á.: Ezen a ponton hadd térjek vissza a sötét múltba. A hatvanas évek végétől a fiatal generáció íróinál, saját nemzedékünknel éppen azt látom, hogy az egyéni érvényesülési stratégiák a közös érvényesülés, a közös fellépés, térfoglalás felé tolnak el. Ez nem generációs közösséget, önkorlátozást, önfeladást jelent a közös ügy oltárán, sőt éppen ellenkezőleg: az új közös terek megteremtése az egyéni írói egzisztencia hitelességének legfontosabb előfeltétele volt. Ugyanis nem az egyéni érvényesülés volt lehetetlen, hanem a *közös érvényesülés*, ha úgy tetszik, „saját várak”, lapok, kiadók létrehozása. Ezért volt akkora jelentősége a *Mozgónak*, ezért folyt akkora küzdelem a *JAK-füzetekért*. Egyénileg be lehetett kerülni a létező fórumokba. A helyzet azokat sújtotta – a neoavantgárdokat –, akik éppenséggel nem a kultúrpolitikailag elfogadott egyéni érvényesülés stratégiáit, hanem a közös fellépést választották – híven az avantgárd mozgalmi hagyományához. A neoavantgárd persze csak fellépésében őrzött meg valamit ebből a közösségségből, programjában individuális volt, de a kiszorítottak, kivonulók, vegzáltak, tiltottak szinte kivétel nélkül valamilyen közös vállalkozás részesei voltak – a balatonboglári kápolnától az Orfeo-csoporton, Halászék lakásszínházán át Erdély Miklós köréig. A kultúrpolitika a *közös fellépést* értékelte fenyegetésként, méghozzá mindig *politikai fenyegetésként*, és csakis ezért üldözte őket. Külön-külön az egyes szerzőnek csak akkor gyűlt meg a baja a kultúrpolitikával, ha a rendszert nyíltan, politikai alapon támadta műveiben – ami elvértve fordult elő, például Petri esetében. Az egyes író nem volt ellenség, a csoportként, közösségként való fellé-

pés jelentett kihívást a rendszer számára. Erről szólt a József Attila Kör fölfüggesztése, a *Mozgó Világ* megszüntetése.

M. J.: Egy pillanatra visszatérnék Bandi megjegyzésére. Abban muszáj egyetértenem vele, hogy a mi problémánk, az úgynevezett magas irodalom művelőinek a problémája szubkultúrává zsugorodott probléma, amit nyelvi elszigeteltségünk is tetézt.

MARGÓCSY ISTVÁN: János borzasztó fontos dolgot mond, valóban arról van szó, hogy teljesen megváltozott az írott szó szerepe, a kinyomtatott írás presztízse. A hatvanas, hetvenes, nyolcvanas években valóban mindenki arra sóvárgott, hogy írott szavai végre megjelenjenek, és annak rendes, jó nagy visszhangja legyen. Mai szemmel nézve teljesen felfoghatatlan, hogy például a *Szép versek* antológiák milyen hihetetlen példányszámban keltek el. Az hagyján, hogy kiadták, mert ma is kiadják, de *megvették!* Megvették az emberek, mert súlya, értéke, jelentősége volt számukra a költészetnek, az író szavának. Maguk az írók, költők pedig az írott szó utáni erős olvasói igény légkörében igyekeztek bekerülni a nyilvánosságba, természetesen mindenki a maga szenvedés- vagy sikertörténetével. No, most ez változott meg radikálisan. Ugyanis ma már sem a régi publikációs küszöb nem létezik, sem az olvasói igény szívó hatása nem érvényesül: az internet révén rengeteg helyen, illetve felületen akadálytalanul nyilvánosságra lehet hozni írásokat, műveket, viszont ez a nyilvánosság már nem „az” irodalmi nyilvánosság, mindenféle szubkultúrák sokaságára válik szét, amelyek nincsenek érintkezésben egymással.

K. E.: De akkor mi változott meg, István? Aki tud, most is ugyanúgy meg akar jelenni.

M. I.: A döntő változás abban van, hogy radikálisan csökkent a kimondott szó, a leírt és kinyomtatott szó iránti várakozás a közönség vagy – homályosabb kifejezéssel – az irodalmi élet felől. Írás mindenféle felületen megjelenhet, rengeteg fiatal van ma, aki nagyon sok internetes publikációval rendelkezik, miközben nyomtatásban nem jelent meg semmije.

K. E.: Mégis, mi a különbség?

M. I.: Az, hogy ők egymás mellett élő szubkultúrák sokféleségében léteznek, amelyek nyitott kapukkal várnak mindenkit, aki odavalónak érzi magát, mi meg abban szocializálódtunk, hogy van valamilyen nagy magyar irodalom, amibe be kell törni.

M. J.: És ebbe valóban iszonyú nehéz volt be-
törni.

K. E.: Most is éppoly nehéz. Egyrészt a vágyakozás ugyanolyan típusú most is. Ma sokkal többen írnak. Exponenciálisan nő azoknak a száma, akik írnak, és azoknak a száma is, akik olvasnak.

M. J.: Bocsánat, exponenciálisan csökken. Ahogy növekszik a költők és írók száma, úgy csökken az olvasóké. Erről érdemes volna nemcsak fájdalomtól eltűnődni, hogy jaj istenem, már oda a kultúránk, hanem megértenünk és afirmálnunk is azt, hogy manapság az újabb és újabb generációk nem annyira fogyasztani, mint előállítani szeretik a kulturális javakat. Ez éppenséggel jóféle fejlemény is lehetne, ha olyan országban, olyan világban élnénk, amelyben a jólét természetes velejárója a műkedvelő kultúrateremtés.

Sz. Á.: Nem azoké nő, akik olvasnak, hanem azoké, akik *néznek*. Nézik a képernyőt.

K. E.: De ott olvasnak! Azok persze, akik nem játszanak rajta – bár még az is valamiféle olvasás.

Sz. Á.: Mit nevezel olvasásnak? A képernyőre áthelyeződött olvasás – márpedig a fiatal korosztályok 99 százaléka nem vesz nyomtatott lapokat, a képernyőn olvas – csak mozzanata a képernyős interakciónak, amelyet a kép, a mozgóképek és a hang dominál, nem a szöveg. A túlnyomó többség legfeljebb egy kiemelésszerű szöveget, pár mondatos hírt, fél flekkes cikket hajlandó elolvasni, pontosabban átfutni, átpergetni a szemén. Viszont kétségtelen, hogy sok kicsi sokra megy: ha tehát az sms-eket, e-maileket, blogokat, facebook-szövegeket, pármondatos hírek elolvasását egybeveszed, akkor tényleg nem volt még kor, amikor ennyi ember ennyit írt és olvasott volna. A mennyiség stimmel. A minőség nem. De ki mondja meg, mi a minőség? Ma bárki. Én is, te is. Megmondani megmondhatod, de érvényesíteni ezt a minőség-kritériumot már nem fogod tudni,

nincs a kezében – bárki kezében – az érvényesítéséhez – az igazi és hamis, a nagyszerű és vacak, a professzionális és az amatőr szétválasztásához – szükséges hatalom, s e nélkül a tekintély sem működik. A lényegében mindig monopolisztikusan gyakorolt szerkesztői hatalomról, a kiadói hatalomról, a kritikus tekintélyi hatalmáról beszélek, amiből talán maradt még valami, de az is zsugorodik, mint a számbőr. Az irodalomban a nyomtatás korához kötődő uralmi alakzat, legitimációs ideológiáival egyetemben összeomlóban van, új alakzatokat viszont az internet még nem termelt ki. Egyelőre az uralomnélküliség boldog, de átmeneti állapotában vagyunk.

K. E.: Legalább sms-t írnak, totál kreatívan. Nem becslésem alá! A kreativitás minőség. A kiadói-szerkesztői hatalom pedig nemhogy zsugorodik, de növekszik. A piac miatt egyre nehezebb nem-lektúrt közölni, ha tehát komoly orgánumok vállalnak téged, az egyre nagyobb jelentőségű – a bárki által hozzáférhető netes nyilvánossághoz képest.

M. J.: Tavaly meghívott Áfra János Debrecenbe, fővendégekdeni a netes folyóirata születésnapjára ünneplésén – s róla bizonyára tudjátok, hogy már évek óta szerkesztője az *Alföld* folyóiratnak, ami körülbelül olyan súllyal bír formálisan még mindig az értékpiacon, mint a *Jelenkor* vagy a leköszönt *Holmi*. Áfra emellett elindított egy kvázi virtuális kísérleti műhelyt, ahol számomra csupa ismeretlen ember publikál rendszeresen, elenyésző honoráriumért, és csak ámuldoztam, hogy ezek a többnyire még iskolás gyerekek milyen lelkesedéssel, sőt olykor mellbevágóan remek szövegekkel rukkoltak elő. Áfra pedig, mióta Aczél Géza nyugdíjba ment, úgy látom, az általa minőségibbnek ítélt szerzőket behajóztatja a rangos és ezért akadémikusnak is mondható nyomtatott irodalmi öbölbe – ami, most veszem csak észre, részben a te állítástodat igazolja, Bandi. De sokkal bonyolultabban, mint ahogy lefestetted.

K. E.: Erről beszélek! Az utak-módok-eszközök változnak, bonyolódnak, de a sóvárgás állandó!

M. I.: Kertésznek van a *Kudarcban* az a pompás mondása, hogy hihetetlenül szégyellem magam, mert sikertelen magyar író vagyok, csak azt szégyelleném jobban, ha sikeres magyar író lennék.

M. J.: Muszáj azért ellentmondanom is magamnak, mert az az élmény nagyon belém vésődött a hatvanas évekből, amikor a nővérem meg-megvásárolta a *Szép verseket*, én meg belelapozgattam ezekben a vers- és arcképgyűjteményekbe, és unatkoztam meg utálkoztam.

K. E.: Igen, nem tetszett. Szinte semmi. De elismertem őket, épp mert benne voltak. Én is nyilván benne szerettem volna lenni, de ők már ott voltak. Mint mikor nézed a profi focistát, akit „bevettek”, pénzt kap érte, és azt monddod, hát ezt te jobban megoldanád. Oké, tessék, akkor menj oda, verekedd be magad a csapatba, mutasd meg – ne kívülről nyomaszd az irigykedő frusztrációdodat.

SZ. Á.: A lassan kihunyó 2000 szerkesztőjeként nagyon erősen érzem, hogy minden megváltozott, pontosabban észveszejtő változásban van. De mint író, mint szerző is érzem. Nem az változott meg, amit írok, az nagyjából ugyanaz maradt és marad is. De a kiadókhoz való viszonyom, a megjelenés, a publikációs jelenlét, a könyvvé válás fontossága igenis megváltozott. Semmit nem várok, semmit nem remélek a megjelenéstől. Ugyanis a szellemi termék elsődleges publikációs helye a háló. Egy nyomtatott folyóirat szerkesztőjeként is tudomásul kellennem, hogy a könyvek és folyóiratok példányszámai jó, ha elérik a pár százat, vagyis gyakorlatilag már nem közléstesszik a szövegeidet, hanem inkább „elzárják” a nyilvánosság elől. Különösen a fiatalabb évfjártú olvasók elől, akik hozzászórtak, hogy az általuk keresett tartalmak azonnal és mindig elérhetőek. Ami nem érhető el a neten, az nincs is.

K. E.: Azért érzed ezt, mert te már bent vagy. *Bevett* vagy. Tudnak rólad. *Úgy* tudják. *Kellőképp* öreg. És akkor már tényleg mindegy. Már publikálnod se kell – akkor is publikálsz: miért nem ír a Szilágyi Ákos, mondja a publikum. Az a három ember.

M. I.: Vannak olyan ízlésközösségek, amelyekben az az uralkodó vélekedés, hogy az általuk képviselt, elvárt értékek, amiknek alapján megítélnék, beengednek vagy visszaadnak kéziratokat, azonosak „az” irodalmi vagy esztétikai minőséggel. Még a kilencvenes évek elején volt egy nagyon jópofa, éles vita Radnóti Sándor és Barczay Eszter között, mert Radnóti egy interjúban

azt a szerencsétlen mondatot találta mondani, hogy fáj nekünk, hogy azok versek, amiket mi nem közlünk a *Holmi*-ban, máshol megjelenhetnek. Erre Eszter fölhördült, hogy hát kik vagytok ti, hogy még azt is megszabjátok, hogy, mondjuk, ciki, ha egy szombathelyi lapban megjelenik valami, amit ti kigolyóztatok. No most természetesen kisebb-nagyobb körökre a csoportos értékrendnek vagy kánonnak ez az általános érvényűvé felturbózása – hol a tiszta irodalmi minőség, hol a nemzeti minőség jegyében –, igaz lehet, ténylegesen azonban a kilencvenes évektől kezdve rengeteg kanonizációs csoport működött, csak persze pozicionálisan nagyon eltérő súllyal. A *Holmi* eleve erős kanonizációs pozícióra törekedett, és ezt nagyon sokan meg is szavazták nekik, szerintem nem teljesen helyesen. Pompásan mutatja ezt Kálmán C. György nemrég írt kritikája Réz Pál életrajzi beszélgetőkönyvéről, amiben Gyuri azt mondja, hogy Réz könyvében benne van a teljes magyar irodalom, és Réz kvázi a teljes magyar irodalmat képviseli a beszélgetésekben, ami nyilvánvalóan nem igaz.

M. J.: Annyiban igaz ez, hogy a *Holmi* szinte bevallottan azért dobta be a törülközőt, mert már belefáradt a minőségcentrikus szerkesztésbe, tekintettel arra, hogy a minőség ismervei túlszaporodtak, cseppfolyósodtak és keresztül-kasul cáfolják meg dajkálják egymást. Semlegesülésük sugalmazza, hogy szabad a vásár, amely vásárban viszont nem a vásárfia, hanem csak a vásárlóerő számít. Az utóbbin múlik, hogy mit ér egy adott pillanatban a vásárfia.

K. E.: Ez is igazolja, hogy megy a hatalmi játék.

M. J.: Legalább annyira cáfolja is, amennyire igazolja. Hiszen evvel a *Holmi* feladta azt a státusát, a centrum szerepét, amiért annak idején létrejött, a főteret, ahova be kellett jutnia az embernek ahhoz, hogy végre fölnézessen magára. Hogy kicsit karikózzam az egyébként részben helytálló teóriádat. Persze a bezárás, a felszámolás egyben spiritualizálás is – mostantól fogva senki sem teheti be a lábát a Kastélyba.

K. E.: Pontosan. Ők speciel már unják a harcot, eleget győztek, túlgőztek magukat, de utánuk – legalábbis a fellegvár körül – más ne ugárljon!

Sz. Á.: István jól fogalmazott. Ez egyfajta aspiráció volt, tiszteletreméltóan nagyra törő ambíció, amelyet a mérvadó ízlés és a megfellebbezhetetlen irodalmi minőség feltámasztásának ideológiája támasztott alá, jóllehet már csak egy jól behatárolható, kifinomult, de sokféle esztétikai és szellemi minőségre süket csoportízlés köntöse lehetett. A *Holmi* szerintem a konzervatív utóvéd szerepét játszotta magas színvonalon a 20. századi magyar folyóirat-kultúrában – mert 21. századi nemcsak nincs még, de a médiumváltás miatt nem is lesz már –, ám reflektálatlanul, anélkül, hogy látta volna magát ebbéli, kicsit tehát elkerülhetetlenül donquijotei szerepében, halálosan komolyan, minden önirónia nélkül. A századvég *Nyugatja* akart lenni, a mintát látta maga előtt, a tükröt, holott a századelő *Nyugatja* éppen hogy szakított minden mintával, a jelenhez legközelebb álló, a jelenből táplálkozó, az irodalmi lap műfaját is megújító folyóirat volt, a legmodernebb, a legújabb, a legrájékozottabb, és csakis ezért tölthetett be centrális szerepet.

A '20-as, '30-as évek *Nyugatja* már nem ilyen volt, persze. Semmi újat, elevent, mást nem karolt fel. Mindinkább önmaga – saját magas minősége – emlékművévé dermedt. Egyáltalán nem töltött be centrális szerepet, noha persze a minősége garantált volt. Túlságosan is garantált. Semmi kockázat. A minőség nagyon unalmas tud lenni. Semmi humor, öngúny, paródia, frivolság. Az induló *Nyugattól* elválaszthatatlan Karinthy, az *Így írtok ti*, a modern irodalmi kultúra tele van paródiával, nevetéssel, játékkal. A *Holmi* inkább ehhez a második, műemlékké dermedt *Nyugathoz* hasonlított. Hiányzott belőle az élet. Nem tudom megítélni, mennyi élet van vagy volt a 2000-ben, de az biztos, hogy semmiféle *arrière-garde* szerepét nem akarta betölteni, világosan érzékeltük, hogy a „vastag” folyóirat régi műfaja elavult, mást kell csinálni és máshogy – aztán csináltuk, ahogy tudtuk, múltbéli minták és ambíciók nélkül. Ezért ütöttünk el annyira *Holmitól*, jóllehet szerzőink jó része a *Holminak* is szerzője volt. Ez is jól mutatja, hogy nem önmagában a szövegek minősége tesz egy lapot, hanem a műfaja, a belső lapműfajok, a szerkesztési mód, hogy mit tekint irodalomnak és benne saját szerepének. A 2000 nem lépett fel a kánonképzés igényével.

K. E.: Fájlaltam is. Nekem szimpatikus volt a 2000, de vártam tőle az explicitté tett kánonala-

kító ambíciót. A zongorista- és orvostársadalomra, a futballistákra, minden szakmára vonatkozik, hogy hierarchikusan szerveződik. Nem demokratikus, hanem arisztokratikus. Ha be akarsz kerülni egy ilyen struktúrába, mondjuk, futballista akarsz lenni, akkor ott fölállt rendet, hierarchiát találsz, ahol egyrészt mindenki tudja a helyét, másrészt igyekszik rajta javítani. Belépsz, mint új fiú, vágyakozol arra, hogy futballista legyél, és akkor szinte bele sem tudsz rúgni a labdába, mert rögtön kivágnak onnan. Meg is aláznak. Nem passzolnak neked, nem adnak fizetést, megrúgnak az edzésen, nem tesznek be a csapatba – folytathatnám a metaforát a végtelenségig. Ám ha jól csinálod, előbb-utóbb felhívod a figyelmet rá, hogy komolyan érdemes számolni veled, hozzá tudsz tenni a csapathoz – bevesznek. Addig át néznek rajtad, akkor hirtelen rád fókuszálnak. Emlékszem rá, ahogy keresztülnéztek rajtam. Egyszer csak valami teljesítményen megakad a szeme valakinek, aki nem csak bent van, de hatalmi pozícióban is, és akceptálni kezdi. Gyere, mondja a tekintete. Nem lép ellened. Segít – vagy ellened fordul, mert veszélyesnek érez. Addig észre se vesz, nem köszön vissza. Biccent. Megvan nektek ez a biccentés? Ez erősen vonatkozik az irodalomra is. Nem fog megváltozni, és ne is változzon, mert a fontosság végét jelezni. Még egyszer: az eszközök, módszeres, a média, mindaz, ami ezt közvetíti, össze-vissza változik, de maga a folyamat, a dolog pszichológiája, hogy miképp válsz befogadottá, hogy kerülsz be a hierarchiába, hogyan tudsz pozíciót fogni, az konstans. Vagy nem akarsz pozíciót fogni – ami ugyanaz! Marnónak az a stratégiája, hogy nem akar. Látni kell, hogy akár tud róla, akár nem, az is csak *stratégia*. Hogy egy hülye példát mondjak: odamegy a szoci Nyakó a választási irodához, és akkor – na, ez kőkemény stratégia – saját magán demonstrálja, hogy elnyomják a kigyúrt csákok. Odaküldeni a lúzert – ez is stratégia.

M. J.: Kikérem magamnak az összevetést. A tévedésem legfőbb az, hogy abszolút negatív előítéllettel viszonyulok a hatalomhoz, a hatalomgyakorláshoz, ahogy majdnem minden emberi intézményhez. Nektek nem tűnt fel soha, hogy az intézményi ember hübrisze micsoda párbeszédképtelen automatát csinál bármilyen személyiségből?

K. E.: Csak vicceltem.

M. J.: A habitusodból következő életfilozófiátad ne akard mindenáron a tiédől különböző habitusú szereplőkre ráerőszakolni. Elfogadom, hogy ösztönösen én is hatalomra török, vagy éppen azon vagyok, hogy valami kedvesebb hatalom gyámsága alá kerülhessek – ad absurdum ilyen gyámságot jelenthet a szerelem –, de mindennél fontosabbnak érzem, hogy megértsek, az írás révén érzékileg is megértsek valamit ebből az egész komplexusból. Én csakugyan nem tudok hierarchikusan gondolkodni, sokkal labilisabban viszonyulok önmagamhoz, semhogy ilyen markánsan merném mázsáztatni magam a színhúspiacon. Lehetséges, hogy ezért nem is válhatok *tényezővé*, mint ezt húsz év alatt minimum kétszázszor a képembe mondtad már. Fájjalom is, hogy emiatt könnyűnek találtathatok a mázsálón, de ha belegebbedek a sértettségbe, akkor sem tud eléggé érdekelni az ilyen megmérettetés.

Sz. Á.: Ne is válj *tényezővé*, János! Isten őrizz, hogy egyszer te is elmondhasd magadról: *tényező* vagyok a magyar irodalomban. Az irodalom nem *tényezőkből* áll.

K. E.: Másról beszéltek. Én csak leírom a stratégiákat a lúzer-félreállástól a nyomulósig, és bátorodom megállapítani, hogy ezek – ilyen-olyan – *stratégiák!* Nem minősítem, mindenki úgy tesz, ahogy jólesik neki. A nyomulástól kimegy a gálám, viszont attól is, ha valaki nincs ott, de sipít, hogy nem veszik észre. Vagy-vagy.

M. I.: Amit Bandi mondott, a mögött a magyar irodalom kétszáz éves vízióit találjuk, miszerint van egy homogén halmaz, amit értékes magyar irodalomnak nevezünk, és ez a homogén halmaz sérthetetlen, állandóan bővül az újonnan beengedett szerzőkkel és művekkel. Ez azonban ideológikus vízió, a gyakorlat másképp működik, mert a gyakorlatban mindig különböző kanonizációs csoportok versengenek egymással, és formálják a kanonizáció folyamatát és a kánont.

K. E.: Kánonjavaslatok versenyre!

M. I.: És ez a versengés néha olyan groteszk fordulatokat hoz, mint amikor a debreceni Nagyerdőben Wass Albert-szobrot állítottak föl és szegény Borbély Szilárd debreceni oktatóként azt mondta: ide ne, mert az a nagy magyar irodalom

szent ligete, és ott Wass Albertnek nincs helye, akármilyen sokan olvassák is őt. Azok meg azt mondják: hát éppen arról van szó, hogy ilyen sokan olvassák őt, és emiatt őt is begyömöszöljük oda. Mintha csakugyan lenne egy szent ligete a magyar irodalomnak. Amit egyébként a *Holmi* is nagyon erősen képviselt. Ezzel szemben éppen a ti régi József Attila Kör-ös vállalkozásotok, *A Lap* azt sugallta a négy folyóirat elindításával, hogy létezik egy csomó versengő kanonizációs stratégia, és minden csoport alakítsa ki a magáét, amelyek aztán valahogy majd összemérhetőek lesznek. De ez az összemérhetőség mára teljesen szétronválódott ezzel az ostoba politikálással.

Sz. Á.: István, te azt is kanonizációs stratégiának tartod, amit a **2000** képviselt, hogy nem akar kanonizálni senkit, nem is nagyon tud, mert alapító elveinek mondana ellent, hiszen mindenkinek, a legnagyobbaknak, a hozzánk közelállók-
nak is folyamatosan adtunk vissza kéziratokat. Így nem lehet szerzőket kanonizálni. Egy csomóan megsértődnek, elkerülnek. Igaz, a kevésbé sértődékenyekből aztán mégiscsak kialakult valamilyen belső kör...

M. I.: Azt nem lehet mondani, hogy a **2000**-nek valaminő kanonizációs funkciója ne lett volna, hiszen hát most mondtad, hogy van, akit nem közöltünk. Abban a pillanatban azt mondjuk, hogy ezt preferálom azzal szemben. Ugye volt Varró Daninak a Térey szájába adott, szál-
lógigévé vált kis csasztuskája, hogy „*ne gondold, öcsi, hogy létezel, amíg nem közölt le a 2000*”, ez is jelzi, bármilyen tréfásan is, hogy akár akartuk, akár nem, kanonizációt tulajdonítottak a lapnak.

Sz. Á.: Azt elismerem, hogy a **2000** mögött is voltak természetesen szerkesztői tekintélyek, de nem volt egy ízlés és egyféle elvárás, nagyon sokféle ízlést képviseltünk, mert így jött össze a szerkesztőség a lap alapításakor, úgyhogy nem is engedték meg senkinek, hogy az övé diktálhasson. Nálunk nem volt főszerkesztő, végső instancia, mindenkinek volt vétőjoga, és a döntéseknél mindenkinek engednie kellett kicsit a maga mániáiból, előítéleteiből, ízlésvonzalmaiból. Ettől lett esztétikailag és szellemileg is tarka a lap, tarka, mégsem eklektikus. De szerintem pont az nem volt, ami a csasztuskában van, legalábbis a

szerkesztőség részéről nem volt ilyen ambíció, hogy amire mi rányomjuk a *nihil obstatot*, az a magyar irodalom színe-java, és attól az, hogy mi a megjelentetésével ezt tanúsítjuk...

M. I.: De azért tagadhatatlan, hogy a **2000**-nek csoportképző, identitásképző szerepe is volt...

K. E.: Ez megint a „mit gondolt a költő?” esete, Ákos. Hogy te mit gondolsz erről, a te dolgod. De hogy objektíven mit jelent a **2000** – mit *jelentett*, sajnos ezt kell mondanom –, ahhoz a szerkesztők előzetes elgondolásainak nem sok köze van. Abban viszont egyetértek, hogy igenis létezik „a magyar irodalom szent ligete”. De nem lebeg az örökkévalóságban, nem örökké volt és lesz, folyamatosan változik, nemcsak bekerülni lehet, hanem kikerülni belőle. Egyébként nagyon nehéz kikerülni a kánonból – azt a példát szoktam mondani, hogy hajdan volt a Petőfi–Arany–Tomba triász, majd „kiderült”, hogy Tompa nem oda való, ezzel mintegy kikerült a kánonból. Vagyis mégsem, mert ha megnézed az olyan összefoglalók névmutatóját, ahol leírják, hogy most már nem Petőfi–Arany–Tomba a kánon, hanem Tompa kikerült, akkor Tompáról több szó esik, mint a többiről. És a névmutatóban is többször szerepel – épp ennél fogva nem kerül ki!

Sz. Á.: Ki olvassa a névmutatókat?

K. E.: Mindenki. Azzal kezdik.

Sz. Á.: Ne hülyéskedj!

K. E.: Tudod, az a három vagy háromszáz ember. A „piac” persze nem. A tudományban mérik, tudod, *impaktfaktor*. A „mindenki” azt jelenti, hogy aki benne van egy ilyen összefoglalóban, benne van a szent ligetben. Ne *rögtön* rázd a fejed, próbálj belépni abba, amit én mondok.

Sz. Á.: Próbálok belépni, de nem azért, hogy hulahoppozzak ezzel a kánonkarikával. A kánon mai fogalmát a „lista” értelmében használjuk, persze a lista zsinórmértéket is jelenthet, ezek a mintaadó művek, amelyekhez igazodnia kell annak, aki be akar kerülni a kánonba, rá akar kerülni a listára. A listára kerülés, illetve a listára helyezés útjai-módjai alkotják a kanonizáció folyamatát. A kánon azt dönti el, hogy mi az, amit a

kulturális emlékezetben meg kell őrizni, és mi az, ami felejthető, sőt felejtendő. Ez a szövegkultúra, a régi irodalmi tekintélyképzés világa, azokkal az intézményekkel – akadémiaiktól az oktatási vagy művelődési tárcákig és folyóiratoktól a könyvkiadókig és díjosztó kuratóriumokig –, amelyek valamilyen szempontból szétválasztják a talmi az öröktől. Eldöntik, vagy legalábbis erősen befolyásolják, milyen nevek és művek kerülnek arra a bizonyos listára, az „örök művek”, „igaz művek”, a „nemzeti irodalom” listájára, mert több lista, több kánon van. De nem elég bekerülni a kánonba, a megtartó kulturális emlékezetbe: a szöveget forgatni, értelmezni, hivatkozni kell ahhoz, hogy ne kopjanak ki ebből az emlékezetből.

K. E.: Ez a kánon semmivel se több, az kétségtelen. De nem is kevesebb. A kulturális emlékezet helye. Akármilyen szűk is az a hely adott esetben. Úgy működik a kánon, hogy... nem tudni, hogyan működik. A legkevésbé jelentős lap is egyfajta kánon-javaslat. A magyartanáré, aki elmondja, kiről akar beszélni és kiről nem. Ezekből az ajánlatokból áll össze a kánon. Csakhogy nem egyforma a *Palócföld* és a *Holmi* hatása. A 2000 vagy az én hatásom. Minden hatással bír, és ezek különböző erővel állnak bele a diskurzusba. A 2000 nagyjából hasonló határfokú és szerepű, mint a *Holmi*, a különbség, hogy emennek kifejezetten ez volt a célja. Hogy olyan legyen az irodalom, ahogy ők látják-akarják, lásd az István által említett Radnóti-nyilatkozatot. Ezzel szemben a 2000 azzal lépett föl, hogy nem akar kanonizálni. De ezzel a nem-akarással együtt is kőkeményen kánont csináltak!

M. J.: Ez olyan, mint egy Váci utcai bolt. Az elitbolt, a *Holmi* az elején ipiapacsolta, hogy ők a legelegánsabbak. Amit ők árulnak az már eleve sokkal többet ér, bár esetleg ugyanazt árulják, mert ti is közöltetek Vörös Istvánt, meg ők is közöltetek Vörös Istvánt. Ámde az ő Vörös Istvánuk stílszerűen drágább *holminak* számít majd, mint a ti Vörös Istvánatok.

K. E.: Príma metafora, de minden szándék ellenére a kifutása más, mert ugyanolyan drága lett a 2000-ben is az áru. Lehet, hogy nem olyan elegáns helyen van, nem a Váci utca, de lehet Michelin-csillagos étterem a külvárosban is.

M. J.: A *Holmi* eleve a Michelin-csillag jegyében született – és ezt nem csak ironikusan mondom, vagyis ha a *Holmi* jelenteti meg valakinek a versét, akkor már ezzel rangot ad neki.

K. E.: Ugyanolyan Michelin-csillagos volt a 2000, mint a *Holmi*. A napokban volt a kezemben a *Margináliák* című könyv – ennél keményebb kánoncsináló nem kell. Jelképes, hogy van benne egy fotó, a nagy sztár Helmut Newton csinálta a New York kávéházban a szerkesztőség egy részéről – én is rajta vagyok véletlenül. Amúgy jellemző az is, hogy a fotós nevét nem írtátok oda! A kötet csaknem teljesen lefedi a mai irodalmi kánont, mindenki benne van. Nem azért mondom, mert én is benne vagyok, de fájna, ha nem lennék ott, és nem emlékszem, hogy nagyobb megtiszteltetés ért volna, mint hogy a *Margináliákban* a *TündérVölgyről* írtatok. Fontosabb, mint a díjaim.

Sz. Á.: Ne haragudjatok, ha most épp Kertész Imrével jövök, de az a helyzet, hogy neki a rendszerváltás után, ha volt valamilyen lapja, akkor az a 2000 volt, nálunk jelentek meg első esszéi, meg a *Jegyzőkönyv* is. Azután egyre inkább azért is, mert a *Holmi* kánonjában neki nem volt helye, noha ő maga eleinte igencsak ambicionálta ezt. De a *Holminak* igazában nem kellett, legalábbis nem az „élcsapatban”, hanem csak a „futottak még”-ben. Ezt ő kikérte magának. (Egyébként is mindent kikért magának.) A Nobel-díjnál nem érhetette be kevesebbel. Tehát maradt nálunk. Persze, egy csomó más példát is hozhatnék, az első közt Borbély Szilárdét...

M. I.: A 2000-nek természetesen egy csomó kanonizációs gesztusa volt, elég csak a *Margináliák* rovatra gondolni, de az tényleg nem volt meg benne, ami a *Holmi*ban, hogy valamilyen zárt táborot szervezzen maga köré. A 2000-estek például végtelen sokféle irányba mentek, nem elvbarátainkat hívtuk meg, hanem – a nyitottság jegyében – mindenféle táborból és táboron kívülről nagyon sokféle embert, a lényeg az volt, hogy érdekes személyiségek, szuverén művészek vagy gondolkodók, tudósok legyenek, a *Holmi*-estek viszont a *Holmiról* szóltak, saját kánonuk és ízlésközösségük demonstrációi voltak. Ez volt a nagy különbség: a „Holmis” szerzők mondhatták magukról azt, hogy ők „Holmisok”, hozzánk viszont

ilyen értelemben, a tábor értelmében nem lehetett tartozni, bármennyire is kivettük amúgy a részünket egyes szerzők kanonizálásából. De ez nem ugyanaz a stratégia volt, nem ugyanaz az ambíció volt, amit az is jól mutat, hogy a 2000 nem involválódott az irodalmi térben zajló hatalmi játékokba vagy pozícióharcokba, nem „nyomult”, és nem próbálta „nyomni” a szerzőit csak azért, mert azok az ő saját, választott szerzői voltak, és mert a saját markáns ízlésvilágát testesítették meg műveikkel. A 2000-ben senki nem kerülhetett abba a helyzetbe, hogy saját ízlése bélyegét nyomja rá a lapra.

K. E.: Ez így van. Mindig is bajnak tartottam, hogy deklaráltnak nem csináljátok ezt. Csak letekeztek a lapot, íme az ajánlat, kész. Végül is tök mindegy, a szerkesztőség akarja-e vagy nem, csinálódik magától a kánonajánlat, azzal, hogy ott a lap és benne a szerzők.

M. J.: De hadd tegyek hozzá még valamit, ami szerintem különbség a két lap között, hogy a 2000 – azt hiszem még a felirata szerint is – társadalmi és irodalmi havilap, a *Holmi* ezzel szemben kifejezetten irodalmi volt. Ez azért baromi nagy különbség. És még valami, ami beszédessé teszi a két fórum különbségét. A *Holmi*, ahogy ezt a lap hátoldalán idézett névmagyarázat is ékesen jelezte, a legminőségibb szalon eleganciáját hivatott sugalmazni, míg a 2000 lapnév, eleve valami kísérletezőbb, futurista felhangot kapott.

M. I.: A *Holmi* is rengeteg tanulmányt közölt.

M. J.: Igen, de nálatok majdnem minden szám azzal kezdődik.

Sz. Á.: Igen, kezdettől fogva ilyen „szendvicszerűen” építettük föl a lapot: felül a kicsit szárazabb vagy szikárabb szövegekből álló társadalmi tanulmány- vagy esszéblokk, alul a puhább, majszolhatóbb, mazsolákkal megtűzdelt kultúrtörténet, közbül meg a finomság, a pástétom: a szépirodalom.

M. J.: Nálatok azért az irodalom, a szépirodalom nem vitte annyira a prímet, mint a *Holminál*. Ez az egyik dolog. A másik, amit rögtön az induláskor bejelentettek és tartották is magukat hozzá: hogy náluk nincs tekintély, csak a minőség

számít. Én eleinte többször adtam kéziratot nekik, és valóban, emlékszem rá, hogy a szerkesztőség minden tagja véleményezte az írásokat, így aztán, gondolom, szavazással döntöttek minden esetben. Azt hiszem, ez nálatok, a 2000-ben is hasonlóan történt. A paradox ebben a deklaráltnan minőségcentrikus demokráciában az, hogy így a szerkesztőség azt is sugalmazta: ők felette állnak bármely kanonikus előítéletnek, abszolút ízlésbiztossággal rendelkeznek, tehát mostantól a kánon az ő ítéleteik szerint alakul majd. Átrendeződik. Mulatságos élményem még a kilencvenes évek elejéről, hogy egy ízben a *Kortárs* adta vissza egy hosszú versemet, mert nem volt ínyére Orbán Ottónak, aztán ezt a verset közölte a *Holmi*, majd ugyanez fordítva is megtörtént, Szabolcs adta vissza valamelyik darabomat, és azt lelkesen közölte a *Kortárs*. Ebben igazat kell adnom Bandinak: a fórumok különböző ízléspreferenciák szerint, egymással versengő kanonizátorokként működtek és működnek ma is, olyannyira, hogy bárki szerző simán áldozatává válhat ennek a versengésnek.

Az irodalmi közéletet, mint közvetlenül érintett ember, hajlamos vagyok esszenciálisan korruptabbnak és álságosabbnak érezni a politikai-gazdasági disznólkodásnál, talán mert az írásszakma gyakorlói nem elégednek meg anyagi-hatalmi sikerekkel, hanem még üdvtörténeti ambíciókkal is „megbolondítják” a hadviselésüket. A kilencvenes évek közepe táján tajtékozva mesélte el nekem Mészöly, hogy Domokos Mátyástól kapott egy szerkesztői levelet, amiben Domokos így fogalmazott: „Kedves Miklós, kérnénk tőled friss kéziratot, időszerű volna kiköszörülnünk a csorbát.” Iszonyúan kiborult ezen Mészöly, mivel a csorbát az jelentette, hogy jóval korábban egy kéziratát nem fogadta el közlésre a *Holmi*. Így a levélből, szerintem, nem ítéltette meg, hogy a Domokos mondatában a csorbát neki, Miklósnak időszerű-e kiköszörülnie egy megfelelő kézirattal, vagy a *Holminak*, hogy a sérelmet, amit a kor prózafejedelmének okozott, végre orvosolhassa. Szerintem mára övön aluli bántalmazások és piederestálra emelések sora zajlik. Szerzők családi vállalkozás-szerűen posztolják és lájkoltatják egymás jobb-rosszabb, jobbára rosszabb firkantásait, hajszálpontosan másolva a médiumok által üzembe helyezett celebritások viselkedését.

A *Holmi*, csak elismétlem, szerintem egy deklaráltnan arisztokratikus, elitista folyóirat volt,

olykor pikáns, anekdotikus írásokkal és dokumentumokkal megfűszerezve, míg a ti 2000-etek elsősorban polemikus, esztétikailag pedig kísérletezőbb „havi füzet”.

Sz. Á.: Egy plebejus lap. Pontosabban talán – bár ez a 19. századi fogalom kiment a használatból – egy honorácior lap. Legalábbis én szeretném azt hinni, hogy tényleg a Petőfi és Arany korabeli „vegyesrendű értelmiség” még osztatlan szellemiségéhez próbáltunk visszatérni, ennyiben persze akár az „ős-Nyugathoz” is, nem fogadtuk el a magyar irodalom terméketlen és átpolitizált „népi-urbánus” osztottságát.

M. J.: Mindenesetre ti nyomatékosan szerepeltettétek a „lúzer” szerzőket is.

Sz. Á.: Ez tökéletesen így van. Egyébként én a magam számára mindig úgy fogalmaztam meg a különbséget, hogy a *Holmi* a Fehér bohóc, a 2000 pedig az Augustus bohóc szerepét játssza az irodalmi cirkusz porondján...

M. I.: Érdekes például, Petri esetében hogy volt ez. A Réz Pál-interjúkönyv utolsó beszélgetése, ami tavaly készült, tartalmazza azt a kijelentést, hogy Petri a mi költőnk volt (mármint a

Holmié), minden versét nekünk adta. Ez tényszerűen nem igaz, de hát ilyen a csoportképzés logikája: van olyan, hogy a „mi költőnk”. Nálunk sokszor megjelentek Petri, talán még többször Rakovszky versei, hogy két „Holmis” szerzőt mondjak, de soha nem merült fel az igény, hogy mindent ide adjanak, hogy lobogónkra tűzzük a nevüket. Hogy valamiképp mi tesszük őket nagy költővé azzal, hogy nálunk jelennek meg, mert csak mi tudjuk, mi az igazi nagyság, az igazi minőség, pláne, hogy bármelyik lappal azon vetélkedjünk, hogy ez vagy az a szerző a „mi költőnk”-e vagy sem.

K. E.: Még egyszer tehát: akarod vagy nem, a kánonképzés ugyanúgy működik. A *Holmi* akarta, ti nem.

Sz. Á.: Ha részt veszel ebben a folyamatban, aminek a lényege az, hogy kiemelsz szerzőket és műveket, más műveket meg nem emelsz ki, akkor részt veszel a kánonképzésben, ebben igazad van, de szerintem éppen ez az, ami kardinálisan megváltozott mára. Nem pusztán néhány irodalmi lap megszűnése miatt, ez csak tünet, hanem azért, mert az egész irodalmi folyamatot meghatározó kánonképzéshez szükséges hatalmi helyzetek, tekintélyek, presztízsek egyre kevésbé termelődhetnek újjá.

Budaörs

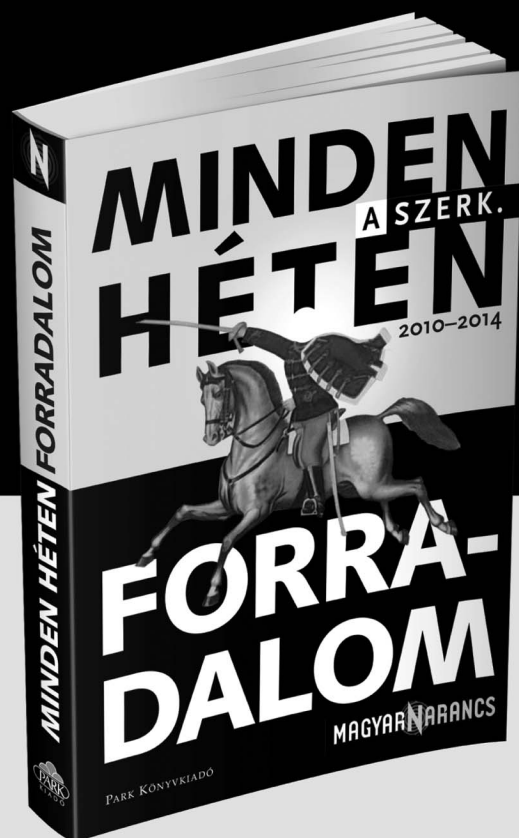
A DIGITÁLIS JÖVŐ VÁROSA

BUDAÖRS RÁMOZDUL

Keressen minket a
Facebookon!
Budaörs – a digitális
jövő városa

A SZERK. 2010-2014

AZ ELMÚLT NÉGY ÉV
LEGJOBB VEZÉRCIKKEI
EGY KÖTETBEN!

**Rendelje meg a Magyar Narancstól,
és ingyen kiszállítják Önnek!**

Magyar Narancs Olvasókártyával 20% kedvezménnyel, azaz 3120 forintért veheti meg! Ha személyesen veszi át, a szerzők által dedikált példányt kap.

Telefon: +36 1 219-0862

E-mail: konyv@narancs.hu

www.parkkiado.hu

www.facebook.com/parkkiado

AJÁNDÉKOZZON ÉLET ÉS IRODALMAT!

Lepje meg családtagjait, barátait, üzletfeleit
Élet és Irodalom-előfizetéssel! Rendelje meg
igényes grafikai kivitelű ajándékutalványunkat,
s adja át annak, akit tartalmaz
és maradandó ajándékkal kíván megtisztelni.
Hónapokon át mindig Önre emlékezteti majd őt
a hetenként érkező
Élet és Irodalom.

Az ajándékutalvány
megrendelhető
a 210-5149-es
és a 210-5159-es
telefonszámokon,
es@es.hu e-mail címen,
valamint személyesen
megvásárolható az ÉS
szerkesztőségében
(1089 Budapest,
Rezső tér 15.).

Az előfizetés díja:
negyedévre **5655** Ft, fél évre **9750** Ft,
egy évre pedig **18 000** Ft

ÉLET ÉS ●
IRODALOM

